

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

An aerial, black and white photograph of a historical town, likely Valby. The image shows a dense cluster of buildings, a prominent church spire, and a wide main street running through the center. The surrounding landscape is hilly and appears to be agricultural. The text 'PETER TIEMROTH' is printed in bold, black, sans-serif capital letters across the upper middle of the image.

PETER TIEMROTH

Der var engang et Valby...

Der var engang et Valby...

*Mennesker og miljøer
fra en svunden tid*

Peter Tiemroth

Der var engang et Valby ...

*Mennesker og miljøer
fra en svunden tid*

VALBYBLADET
1984

Løft op dit hoved, du lavbened bonde-flække.
Du uanseelige, med led og hække
indhegnet lumpen torp, du skæve jord-palads,
som ligger nede på den sumpede ler-morads.

Du lille kroget krygl, du ragede skalle-pande,
du drukkenbold fra de blege lergrav-vande,
du muldvarp-søster, som i jorden altid smøl
og bader dig i din mødding-pyt og pøl.

Smædevers om Valby fra 1705.

Sats og montage: Bornholmerens tryk.
Tryk: Loka-Tryk A/S. Nov. 1984.
Udgiver: Valbybladet.

Forord

Der var engang et Valby...

Sådan begynder et rigtigt eventyr. Men Peter Tiemroths bog om det gamle Valby er ikke et eventyr.

Det er ganske vist!

Peter Tiemroth er ikke historiker, og har heller ikke med sit værk forsøgt at give en historisk, videnskabelig skildring af Valbys udvikling fra landsby til et moderne kvarter i storbyen. Han er journalist med interesse for Valbys fortid, og med journalistens lyst til at fortælle en god historie. Og det er da også først og fremmest nogle af de personligheder og miljøer, som i »nyere« tid har præget Valby, som Peter Tiemroth har valgt at fortælle om.

Peter Tiemroth var i mange år tilknyttet Valbybladet, hvor ikke mindst hans lokalhistoriske artikler glædede mange læsere.

Den lokalhistoriske interesse har været stærkt stigende i de senere år, og det er blandt andet kommet til udtryk gennem oprettelsen af lokalhistoriske foreninger og arkiver landet over. Således også her i bydelen, hvor en gruppe mennesker, blandt andet inspireret af Peter Tiemroth for nogle år siden, oprettede Valby Lokalhistoriske Selskab. Der er skrevet meget få bøger om Valby. Det største værk, »Valby i gamle dage - og nu«, er næsten umulig at opdrive. Det blev skrevet af Kristian Erslev og udgivet af Byhistorisk Forlag i trediverne.

Derfor udfylder Peter Tiemroths bog et stort tomrum i en tid, hvor mange har behov for at søge tilbage - for måske bedre at forstå nutiden.

Lars Hoffmann

Valbybønderne skulle ud af København før de blev for berusede

Lidt om på hvilken måde Valby-bønderne i gamle dage afsatte deres landbrugsprodukter på hovedstadens torve og om vejen, de måtte tilbagelægge for at komme ind til København. Det kunne være et særdeles drøjt stykke arbejde at nå frem til bestemmelsesstederne i de dage.

Omkring 1650 bestod Valby af 13 gårde og 26 husmandshuse. Beboerne ernærede sig hovedsageligt ved at tage ind til København med deres landbrugsvarer, hvor de solgte dem på torvepladsen på Gammeltorv. På dette tidspunkt var Valby-bønderne ret så forarmede. Kristian den Fjerde havde ladet Roskildevejen forbedre, og da den gik gennem Valby, blev det pålagt landsbyens beboere at udføre en stor del af dette arbejde.

Samtidig havde de deres hovearbejde at passe på Ladegårdens marker, der hørte ind under kronen. Derfor havde de dårligt tid til at passe deres egen jord, som de jo dog skulle leve af.

For Valby har Roskilde Landevej i visse perioder spillet en meget stor rolle. I de ældste tider har der været flere veje, der førte til den gamle kongeby, men altid har den, der førte fra København, ledet trafikken gennem Valby, indtil den nuværende Roskildevej blev anlagt i 1776.

Omkring år 1600 gik vejen fra Vesterport forbi Sct. Jørgens Sø og ud af Vesterbrogade og den nuværende Rahbeks Alle til Valby Langgade. Herefter fulgte den Langgade til østenden af Damhussøens dæmning. Over den førte den forbi Damhuset og bugtede sig herefter i den nuværende vejs retning.

Vedligeholdelse

På Kristian den Andens tid blev det bestemt, at det påhvilede herremændene og

sognemændene i alle landets herreder at lave og vedligeholde veje. Hvis nogen var undladende med dette, og der af den grund skete ulykker, var de pågældende erstatningspligtige.

Hvor der på alfarvej fandtes »onde og dybe« huller eller anden slig farlighed, skulle bønderne møde på en fastsat dag med heste og vogne og tilføre sten og grus og andet, der var nødvendigt for at reparere vejene.

Bødestraf

Hvis de ikke mødte op, skulle de straffes med forskellige former for bøder, men trods disse strenge bestemmelser lå vejene dog

hen i en sørgelig forfatning. Både vejene til Køge og Roskilde, der begge løb gennem Valby, var berygtede for deres elendighed.

Mange gange måtte Valbyfolkene op af deres senge om natten og ved hjælp af deres heste trække fine herskabers karosser op af det dynd, de var sunket ned i. Der findes et gammelt vers om vejen til Køge fra denne tid.

Gud hjælpe dem,
der skal de store søge,
den vej fast værre er,
end vejen ned til Køge.

Vognene ødelægges

Der var også dengang en bestemmelse om, at afstan-

den mellem køretøjernes hjul ikke måtte overstige et bestemt mål. Denne bestemmelse blev dog ikke overholdt, og det vakte vældigt røre blandt Valby-bønderne, da kongen i 1620 udstedte en skarp forordning til øvrigheden.

Det pålagdes vagterne ved byportene at »sønderslå alle vogne, det være sig præste-, borger- eller bøndervogne«, som ikke havde de påbudte mål. De måtte gerne komme ind i byen med deres varer, men når de skulle ud igen, måtte der ikke ses gennem fingre med nogen.

De køretøjer, som bønderne brugte til varetransport, havde aldrig holdt de mål, de skulle, og det ville betyde store udgifter og mange besværligheder at få ændret på dette forhold.

Carsten Niebuhr

Et af de kraftigste udtryk for Roskildevejens elendige tilstand gav den berømte opdagelsesrejsende Carsten Niebuhr, da han vendte tilbage til Danmark efter sin store rejse til Orienten.

Da han kom i audiens ved det danske hof, skal arveprins Frederik have spurgt ham, hvorledes vejene havde været i de mange lande, han havde besøgt. Niebuhr

København set fra Valby Bakke 1758. Der er, som man kan se, sket en del forandringer. Byen er blevet mere tæt, og Vesterbro er begyndt at vokse frem. Man kan se Frederiksberg Allé midt i billedet og den allé, der udgik hvor nu St. Thomas ligger med retning mod Bakkehuset. Vesterbrogade løber mellem møllerne. Bygningen til venstre bag møllerne er Ladegården. (Efter maleri af Zeidler, findes på Københavns Råshus).

skal da have svaret: »Jo, Deres kongelige højhed, fra Arabien til Roskilde kunne de gå an, men fra Roskilde til København var de ganske nederdrægtige.«

Vejen

Med primitive køretøjer startede Valbybønderne tidligt om morgenen og drog ind ad Roskildevæjen ind forbi Bakkegården. Sorte Hest - det var et gæstgiveri - og forbi indgangen til Frederiksberg Alle, der dengang var lukket med en gitterport og reserveret kongehuset fra det sted, hvor alle nu skiller sig ud fra Vesterbrogade.

Gammeltorv

Herefter gik det gennem Vesterport til Gammeltorv, hvor den københavnske markedsplads lå dengang. I middelalderen var pladsen mange gange større end nu. Den sydlige del, hvor nu Nytorv ligger, var ubebygget med haver rundt om. Mod øst gik den til Skovbo-

gade, og mod nord strakte torvet sig helt hen til Frue Kirke og det nuværende Studiestræde.

Der var opslået boder, og Valbybønderne kørte ind til saltboderne. De lå på det lille stykke mellem Nørregade, Skindergade og Frue Plads. Når de havde afsluttet deres handler, tog de ind på små værtshuse, hvor de styrkede sig, inden de skulle ud på tilbageturen til Valby.

Brugte pengene

Torvet var slut i løbet af formiddagen, og der fandtes en streng bestemmelse om, at bønderne skulle være ude af byen inden kl. 12. Forholdet var nemlig det, at en hel del af de gode bønder godt kunne lide at tage sig et - eller flere - krus øl. Det resulterede ofte i hele drikkegilder, og naturligvis gik hele fortjenesten på torvehandelen også med i købet. Derfor var der indført strenge bestemmelser om, at værtshuse og kroer skulle være lukkede visse tider på dagen, således at bønderne

var kommet godt hjem igen, før de atter lukkede op.

Kirkegården

Også i forbindelse med kirkegangen var det galt med drikkeriet. Valby hørte nemlig i gamle dage under Frue Kirke. Det var på et tidspunkt meningen, at man ville opføre en kirke uden for Nørreport til de omliggende småbyer, men tanken blev opgivet igen med den motivering, at kirkegængerne fra Valby ikke skulle falde for fristelsen til at fordrive resten af søndagen på kro. Derfor kom Valby i stedet til at høre under Hvidovre kirke, hvilket forhold varede, til Jesuskirken blev bygget i slutningen af forrige århundrede.

Galgen

På vejen havde valbyerne i øvrigt et særdeles uhyggeligt syn for øje. Det var galgen på Vestre Fælled. Denne var næsten altid fuld af delikventer, der hang og dinglede for vinden, mens skringen-

de krager baskede rundt om.

Engang henstillede konerne fra Valby da også til fogaeden, om at man ville flytte retterstedet og galgen noget længere bort fra vejen, så de uhindret kunne passere på deres vej til og fra byen. Denne henstilling blev imidlertid ikke fulgt.

Her må man tænke på, at nok var datidens mennesker vant til en større grad af brutalitet i dagligdagen, men til gengæld var der overhovedet ikke oplyste veje, og den øde galgebakke med døde mennesker har nok kunnet sætte fantasien i sving på en ubehagelig måde.

Det var kun ugerne, at omegnens bønder passerede dette sted efter mørkets frembrud, og der blev i folkemunde fortalt de mest makabre historier om, hvad der var foregået ved galgen på Vestre Fælled.

St. Jørgens Hospital | Nørre Port | Blasegaard | Vor Frue Kirke | St. Gertruds Kloster | St. Klara Kloster | St. Nikolaj Kirke | Vester Port | Sællhuset | Slottet | Tøjhuset

Udsigt over København fra Valby Bakke omkring det 15. århundrede. Perspektivet i det gamle stik er ikke godt, man må tænke sig den afstand, der er mellem bakken og byen langt større. Vejen, de to vogne kører på, er den gamle Adelsvej til Roskilde. Vognen med kaleschen kører omtrent der, hvor nu Bakkehuset ligger. Bygningen i billedets midte til venstre er St. Jørgens Hospital, og den bro, der fører over vandløbet, er en dæmning mod sluser. Det var her mor Sigbrit blev kastet i vandet af de berusede soldater. Vandet til venstre er St. Jørgens Sø, til højre afløbet ud i Kalvebod Strand. Man ser også til højre i billedet galgen på Vestre Fælled, som i virkeligheden lå langt nærmere vejen, der er kranset af de meget omtalte stubmøller. I baggrunden Øresund.

Engang var der drabelige slagsmål mellem folk fra Valby og Frederiksberg

Men sidenhen bedrede forholdet sig. Befolkningen fra de to byer fik familierelationer, og indtil vort århundrede kunne man i Valby finde skikke af hollandsk oprindelse.

I gammel tid var Valbys to nabobyer Vigerslev og Frederiksberg, og mens udviklingen i Valby og Vigerslev nærmest er foregået sideløbende, er Frederiksberg - bortset fra København - den by, der har betydet mest for livet og forandringerne i Valby.

Fra gammel tid har disse to byer enten kæmpet mod hinanden om hovedstadens gunst eller gjort fælles sag mod den stormægtige nabo.

Man kan vel også sige, at det oprindeligt var Frederiksbergs skyld, at hovedstadens velhavende mennesker opdagede Valby, og at de i en periode lagde deres gårde ud på den anden side af bakken. I forrige århundrede var Frederiksberg jo lystgårdenes og lyststedernes hjemsted i den helt store stil.

Men helt før Københavns grundlæggelse eksisterede nabobyerne Valby og Solbjerg. Man antager, at Solbjerg har ligget omkring Frederiksberg Bredgade. Det skulle forklare denne

gades kringledede forløb. Andebakkedammen skal have været gadekæret i den gamle landsby.

Solbjerg blev imidlertid simpelt hen slettet af landkortet på et tidspunkt, hvor kongen skulle bruge landsbyens marker til sin ladegård.

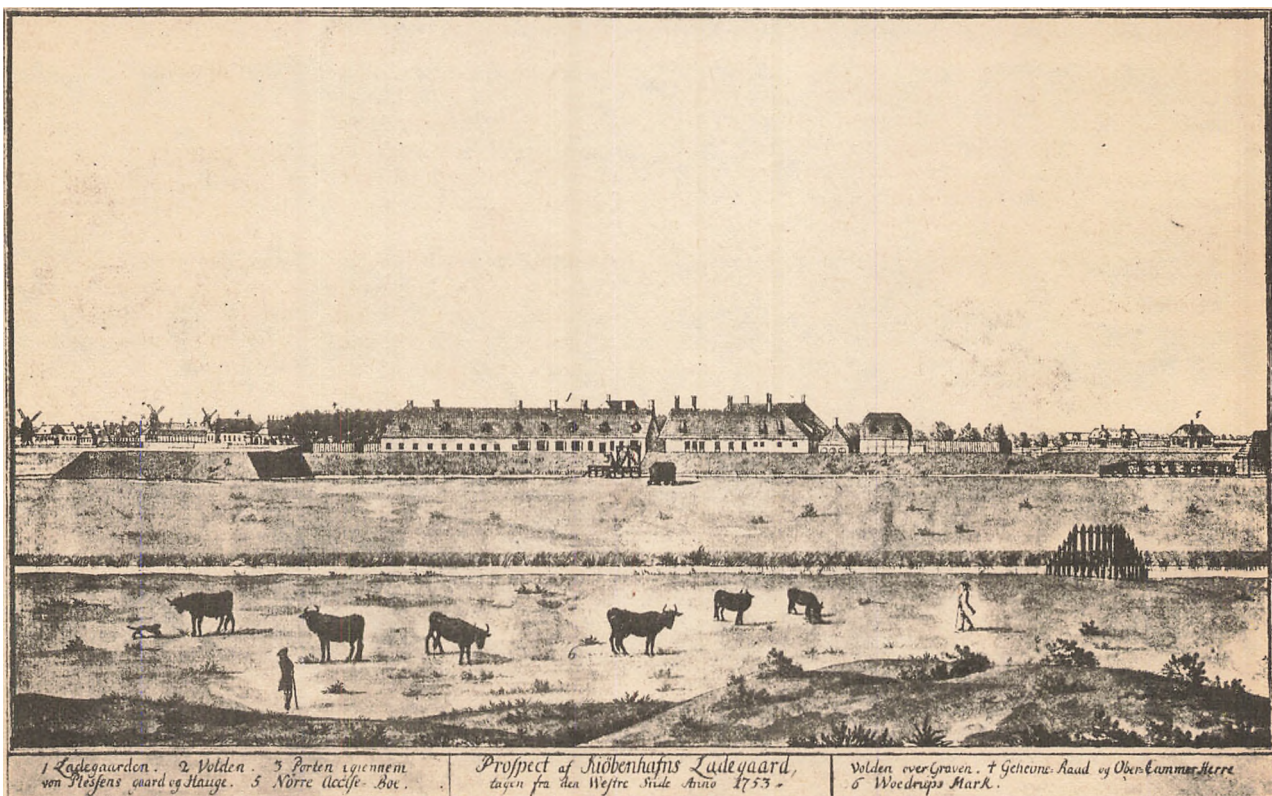
Omtrent samtidig indforskrev Kr. 2. fra Holland en del hollændere, der fik jord på Amager. Disse bønder skulle forsyne København med have- og køkkenurter, og i det hele taget lære danskerne »at omgås med ost, smør, løg, rødder samt

haver at anlægge og vildgåsefangst«.

Slem konkurrent

Da Amager-bønderne begyndte at vise sig på Gammelortov med deres fremmedartede varer, blev de en slem konkurrent til Valby-bønderne, og der opstod en bitterhed hos mange af Valby-bønderne, som gennem årene gav anledning til mange fejder og stridigheder.

Men det virkelig store slag mod Valby-bøndernes erhvervs muligheder kom først, da Frederik 3. anlagde den ny Hollænderby eller

Ladegården med omgivelser 1753.

Ny Amager på det gamle Solbjergs jorder. Hermed blev de stridende parter jo deciderede naboer.

Favoriseringer

Tilmed fik hollænderne i deres nye by en række lempe- lser fra de afgifter, som de almindelige danske bønder i de omliggende byer ellers blev plaget med. Også på andre måder blev nybyggerne favoriseret, og der gik da heller ikke mange år, før der lå en snes gårde på rad og række, hvor Allegade nu løber. I øvrigt er det et levn fra hollændertiden, at der den dag i dag er haver foran husene i Allegade. Således brugte hollænderne det.

Da Valby-bønderne følte sig alvorligt truet på deres levebrød, skulle der kun ganske få stridigheder til, før fjendskabet brød ud i lys lue og gik over til håndgribeligheder.

Fælleden

En af anledningerne var, at nabobyer på den tid plejede at holde en fælles fælled, hvor man om sommeren slap kreaturerne ud til fri græsning.

Hollænderne ville imidlertid have deres egen fælled, og resultatet blev, at kvæget fra Valby og Vigerslev mange gange forvildede sig ind på hollændernes fælled, hvor de gjorde sig til gode med det saftige græs. Ved domstolene gjorde Valby-bønderne gældende, at således havde man haft lov at gøre siden de ældste tider. Ved retshandlingerne fik in-

gen af parterne medhold, og man kan herefter sige sig selv, at det måtte gå over til selvtægt. Det gav anledning til nogle drabelige slagsmål, der blev udkæmpet enten på Valby Bakke eller nede på fælleden.

Valby-bønderne værst

Af sager, der kom for retten, kan man skønne, at det var de unge Valby-bønder, der var de mest aggressive. De samledes ved aftenstide i store flokke og drog ned over fælleden for at nå ud til hollændernes marker.

Hollænderne satte vagtposter op, og når disse var blevet læsterligt gennempryglede, lærte de også at samle modstyrker, og så blev veritable slag udkæmpet på de ellers fredelige og rolige marker i tussmørket.

Alvorlige følger

Bataljerne fik flere gange alvorlige følger, og et par menneskeliv skal være gået tabt, inden der blev sat en stopper for voldsomhederne af helt andre årsager. Det skete midt i det syttende århundrede, da svenskekongen Karl Gustav 10. udslittede byerne omkring under sin belejring af København.

Efter krigen udjævnes det slette forhold mellem de to nabo-byer. Dels havde man mødt fælles ulykke, og efterhånden blev flere af hollænderne gift med folk fra Valby. Dette kan ses af, at der op til vort århundrede fandtes flere hollandske navne i Valby.

En Valby-kone på Gammel Torv. De unge Valby-koner tog jo hver morgen ind til torvet med deres produkter - æg, smør og navnlig fjerkræ. De var næsten altid, som denne gamle tegning viser, iført deres nationaldragt. Den skilte sig væsentligt fra amagernes. Valby-konerne havde en stor kundekreds og var meget respekterede for deres gode varer.

Desuden fandtes der i flere århundreder flere fælles-træk mellem bønderne fra Amager og Valby, selv efter at det hollandske særpræg på Frederiksberg for længst var fordrevet af en udflyttende befolkning fra hovedstaden i forbindelse med opførelse af Frederiksberg Slot og det hofliv, der udfoldedes i hoffets nærhed.

Amager og Valby

Der kunne da både i levevis og måde at drive ejendom på findes visse lighedspunkter mellem Amager og Valby. Desuden var bønderne fra Amager og Valby de eneste, der bar nationaldragter, når de sad på Gammel-torv, og i beskrivelser af de gamle forlystelsessteder uden for voldene på Vesterbro nævnes bønderne fra Valby og Amager meget ofte i samme åndedrag.

Det er derfor højst sandsynligt, at der er blevet vedligeholdt forbindelser mellem Valby-slægter og fra Amager gennem mange år. Mærkeligt nok omtales ingen steder, at den særprægede fastelavnsfest i Valby, som

vi blandt andet kender fra en beskrivelse af forfatteren Goldschmidt, der som barn boede på en gård i Valby, har haft deltagelse fra Amager. Men det har der sikkert været alligevel.

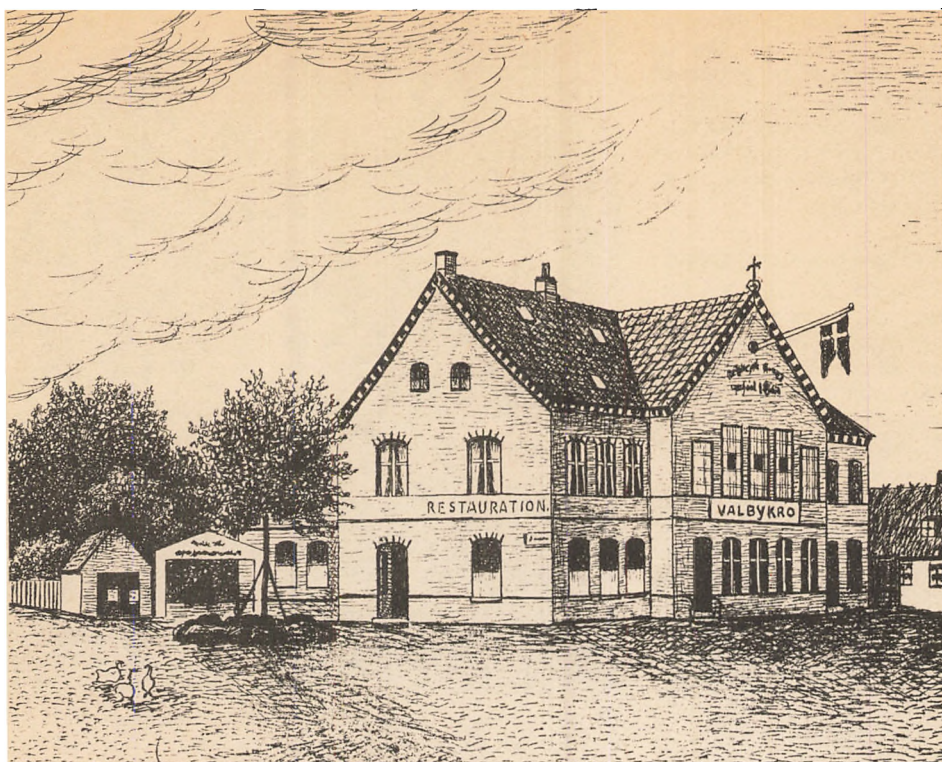
Blev præget

I hvert fald er det en skik, der kun kendes fra Amager og Valby. På Frederiksberg dyrkedes den ganske vist som et minde om den hollandske fortid, men den kom aldrig til at spille en tilsvarende rolle som i Valby. I vore dage kendes skikken kun fra St. Magleby på Amager, hvor det hollandske islæt er stærkere i befolkningens bevidsthed.

Efter hollændertiden på Frederiksberg kom så guldalderens store ånder og rigets bedste mænd på Frederiksberg. Gennemgående folk med manerer og viden, som man ikke kunne hamle op med i den gamle rytterskole. Generationen, der i denne periode voksede op på Valby-gårdene, blev i ikke ringe grad præget af dette naboskab.

Fastelavn på »Runddelen«.

Valby Kro som den så ud, lige før den blev revet ned i begyndelsen af dette århundrede. Det var ikke den samme krobygning, hvor en dreng under juleløjerne blev slået til døde i 1656 - men det var på det samme sted - nemlig på hjørnet af Langgade og Skolegade - lige ved Tingstedet.

Grovkornede løjer prægede julen i Valby i gamle dage

Lige siden de ældste tider menes det, at man har brugt at fejre fest ved juletid. I de allerældste dage har man formentlig festligholdt denne tid for at dæmme op for mørkets rædselsvækkende onde magter. Senere er man i de gamle nordiske guders »regeringstid« gået over til at fejre julen som en fest, fordi lysere tider nu begyndte, og i vor tidsregning har kristendommen overtaget det urgamle hedenske festtidspunkt som en fejring af Jesu fødsel.

Gennem dette enorme spand af år har måderne at

fejre jul på imidlertid undergået en kolossal forandring. I hovedtrækkene er vor måde at fejre jul på i dag ikke ret meget mere end et par generationer gammel. Den er stort set opstået efter industrialismens gennembrud for godt 100 år siden. Inden den tid havde landboernes jul endnu kraftigere spor af hedenske traditioner, der havde overlevet op til da.

Selv om forrige tiders måde at fejre jul på kan virke grovkornet og en smule rå på os, kan man vist roligt slutte, at den har været lige så meget i pagt med samtiden, som vore forjagede juleuger er det i disse dage. Deres måde havde udviklet

sig i pagt med fortiden gennem utallige generationer, mens vores facon er pacet frem i næsten kun en enkelt generation gennem den hurtigt ændrede civilisation i vor del af verden, og de spor, der er tilbage fra vores måde at te os på under julen, til f.eks. i Valby for bare et par hundrede år tilbage, er så udviskede, at de faktisk kun kan findes af historikere og folkemindesamlere.

Juleløjer i Valby

Hvorledes løjerne gik for sig i Valby for omtrent tre hundrede år siden, får vi et billede af gennem en sag, der verserede ved herreds-

tinget i Sokkelund Herred i 1656. På den gamle kro ved tingstedet skulle kromanden, Karl Børresen - i daglig tale kaldet Karl Kromand - have slået en dreng så hårdt, at han skulle være død af det.

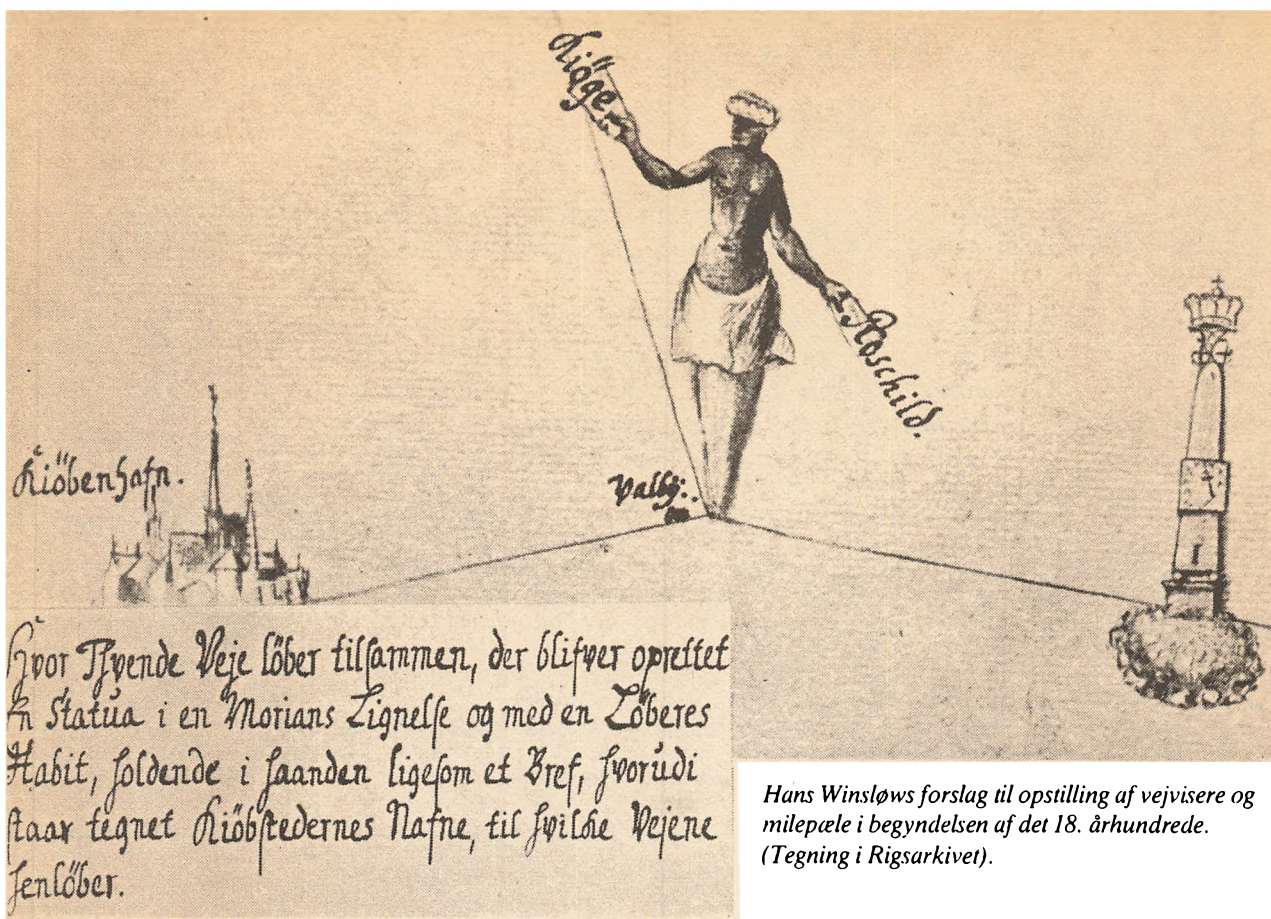
De fire ligsynsmænd fortalte, at Karl Kromand 2. juledag i sin stue havde taget drengens hoved mellem sine ben og slået ham så kraftigt mellem skuldrene, at han intet kunne spise og »næppe føre sin ord frem«. Men de fortalte også samtidig, at drengen havde været svagelig sidste sommer, da han tjente hos Jep Madsen i Valby.

De stikker mig ihjel

Da drengen kom hjem til sin husbond efter juleløjerne, havde han fortalt, at Karl Kromand havde slået ham et slag mellem skuldrene, men han havde ikke klaget herover. Et andet vidne forklarede, at drengen var kommet til hende nytårsdag og som syg blevet der i seks uger, indtil han døde.

Hun havde spurgt ham, hvad der var i vejen. Det vidste han ikke, men kromanden havde slået ham et slag. »Du kunne ikke få det deraf,« sagde hun. Da kastede han en hel klump orme op og klagede over mavesmerter, mens han sagde: »Jeg mener, de stikker mig ihjel.« To dage efter kastede han atter orme op, og siden lå han og vendte og klagede sig, indtil han døde. Svend Olsen i Valby, der havde været i kromandens stue under julelegen, fortalte som vidne, at han havde set, hvorledes drengen var blevet »boldeventd« både af kromanden og andre, som havde været med i julelegen hos kromanden. Da Karl havde slået på drengen, havde de andre også slået med, og kromanden havde kun slået én gang. Et andet vidne havde i løbet af efteråret set, hvordan drengen under arbejdet havde kastet »råd og blod« op.

De fire ligsynsmænd havde besigtiget drengen, da han lå i kisten, og de havde hverken observeret nogle mærker efter slag eller an-

Hans Winsløvs forslag til opstilling af vejvisere og milepæle i begyndelsen af det 18. århundrede. (Tegning i Rigsarkivet).

den overløst. Han var noget udsultet. Endelig kom kromanden selv frem for retten. Han lagde sin hånd på bogen og benægtede ved sin højeste ed, at han hverken med vrid eller slag havde skadet drengen, og derefter slap Karl Børresen for videre tiltale i den sag.

Værtshusgæld

Kromanden Karl Børresen optræder imidlertid nogle år senere også i Sokkelund Herredsprotokol, og det er muligt, at denne sag har haft en forbindelse med den forrige. Han indstævnedes nemlig forskellige bomænd og deres enker for, hvad de skyldte ham for øl. Da regningerne dengang blev ret gamle, inden man benyttede sig af slige midler til inddrivelse, kan man med rimelighed skønne, at de allerede har haft gæld, da sagen om de famøse juleløjer kørte. I et så lille samfund som datidens Valby kan sådan noget ikke have gået stille af, og det er rimeligt at antage, at

byen har været delt i to lejre angående kromanden i almindelighed. Sagen har således været et ondskabsfuldt forsøg på at skade kromanden. I hvert fald er det efter det overleverede glasklart, at drengen er død af en eller anden form for indvoldsorm. Selvfølgelig har hele byen i virkeligheden vidst dette.

Hvor om alting er, så endte sidstnævnte sag med, at Abelone, salig Madsens enke, måtte lide den tort at betale, hvad hendes afdøde mand igennem årevis, formodentlig med hendes misbilligelse, havde nydt af øl og brændevin. Altså simpel arvet værtshusgæld.

Mange fik slag

Når man hører om, at drengen ved julelegen på Valby Kro var blevet »boldevendt« og havde fået slag mellem rygstykkerne, er dette ikke nødvendigvis så usædvanligt, som det lyder. Det usædvanlige er, at sagen kom for retten. Et efter

nutidens begreber uforholdsmæssigt stort antal julelege bestod nemlig væsentligt deri, at en af selskabet fik prygl.

Denne spøg synes at have tiltalt datiden i en overordentlig grad.

Mest enkel var legen, når den pågældende blot fik bind for øjnene og derpå enten løsladt eller blev lagt med hovedet i en andens skød og spurgt, om han kunne mærke noget, når han blev slået på ryggen.

Således blev man ved, indtil han gættede hvem af selskabet, der slog ham. Mange af vore dages sangleje som f.eks. Bro, bro, brille og Munken går i enge stammer oprindelig fra julestuerne, hvor de gik for sig i en væsentlig mere grovkornet og makaber form, end de kendes i dag.

Usømmelige løjer

Endelig kan nævnes, at det indtil et stykke op i forrige århundrede var helt almindeligt på landet og altså også

i datidens Valby, at man bredte et tykt lag halm ud på gulvet. Her sov så alle på gården i skøn samdrægtighed, og også gæster. Efter et traktement, der hverken manglede på noget i henseende til spise eller drikke, er det ikke vanskeligt at forestille sig, hvad der kan være sket af usømmelige ting i halmen på gulvet.

Belysningen på landet var tilmeld ikke god i de tider.

Sengene stod i øvrigt smukt opredte, men de var overladt til slægtens forfædre og til nisserne, som man måtte pleje god omgang med for ikke at få vrøvl med høsten og husfreden i det nye år.

Som et kuriosum kan nævnes, at julestuerne også kunne give lejlighed til jalousi, når nogle ikke kunne være med.

Således skriver Kristian 4. i et brev til Kirstine Munk, mens han selv måtte ligge i felten: »Hun dansede, legte jul og gjorde sig lystig med greven af Rhin og andre, mens han lå for fjenden og blev skudt i armen.«

Der var privilegeret kro i Bakkehuset før Rahbeks og guldaldertiden

For landevejstrafikken havde dette bedested dog aldrig nogen større betydning. Krogæsterne har fortrinsvis været folk, der havde ærinde eller arbejde ved Frederiksberg Slot. Da landevejen blev omlagt, fik den sidste kroholder tilbudt at flytte ned ved den senere slotskro, som han byggede. Dermed var stedets historie som kro forbi. Få år senere rykkede Knud Lyhne Rahbek ind.

I guldaldertiden for dansk kunst omkring år 1800 var Bakkehuset det berømteste samlingssted for samtidens skøn-ånder under Kamma og Knud Lyhne Rahbek. Denne epoke for huset på Valby Bakke er de fleste mennesker bekendt, og i Bakkehuset i dag har man mindet disse år ved at gøre huset til museum for værtsparret.

Imidlertid har huset en anden sikkert ikke mindre spændende fortid, hvor der også er samlede en masse mennesker, omend deres samtaler sikkert har været af en mindre højtravende art, end den der førtes af guldaldertidens litterære kulturpaver. Det har nemlig indtil kort før Rahbeks kom til, fungeret som kgl. privilegeret kro på landevejen København-Roskilde.

For landevejstrafikken har dette bedested dog næppe haft større betydning, idet krogæsterne fortrinsvis har været folk, der havde ærinde eller arbejde ved Frederiksberg Slot. Da landevejen til Roskilde blev omlagt fra at gå gennem Valby til i stedet at gå forbi Frederiksberg Slot, mistede stedet helt sin betydning, og ejeren byggede Slotskroen ved den nye landevej. Dette skete for godt 200 år siden.

Den gamle vej

Den gamle Roskildevej gik fra Vesterport syd om Sct.

Jørgens Sø ud ad nuværende Vesterbrogade, Rahbeks Alle og Valby Langgade til østenden af Damhussøens dæmning. Oprindeligt lå Bakkehuset, hvor Køgevejen skilte sig ud fra Roskildevejen, men i 1646 flyttedes det til sin nuværende plads under toppen af Valby Bakke.

Formodentlig har beboerne i huset fra første færd holdt kro. I en fortegnelse i 1720 over kroer i Københavns distrikt hedder det: »Valby Bakkehus tager sine vare

udi København ansættes til årlig ansvar for krohold fire rigsdaler.«

Vildt liv

Hvordan kroholdet er forløbet på Bakkehuset, ved man naturligvis ingenting om, men udsagn og optegnelser fra samtidige kilder kan give os et lille fingerpeg om, hvad der gik for sig i krostuerne. Troels Lund fortæller således, at der i København og omegn var lidt for rigeligt med kroer »hvor man kunne

få natlogi og en pot øl eller otte. Der var muntert selskab på enhver tid af døgnet, men ulykken var, at de alle var af den laveste art. Steder hvor en pung let kunne blive borte, og ingen var sikker for et ølkrus i hovedet eller knivstik i brystet.

Især udmærkede kroerne i forstæderne sig. Ved nattetid lå de helt uden for lov og ret, og her herskede de vildeste sæder.«

I en indberetning om forholdene i Københavns amt i 1735 fortæller amtmand Niels Gersdorff om landalmuens indifferens, dens hang til tobaksmøgen og drikkeri og han beretter nærmere: »De fleste af mandfolkene inclinere også til drik, og ere der mange mellem dem, som holde det for en umulighed at køre et

Slotskroen. Vesterbrogade.

krohus forbi, dog ikun under det ærinde, den meste tid at ville tænde deres tobakspibe. Men når bonden har penge på sig, bliver det ikke derved, thi da går det løs på et glas brændevin, mjød eller øl, og sommetider på flere, indtil han så tilpækker sig, at hestene dernæst overlades at finde den rette vej.

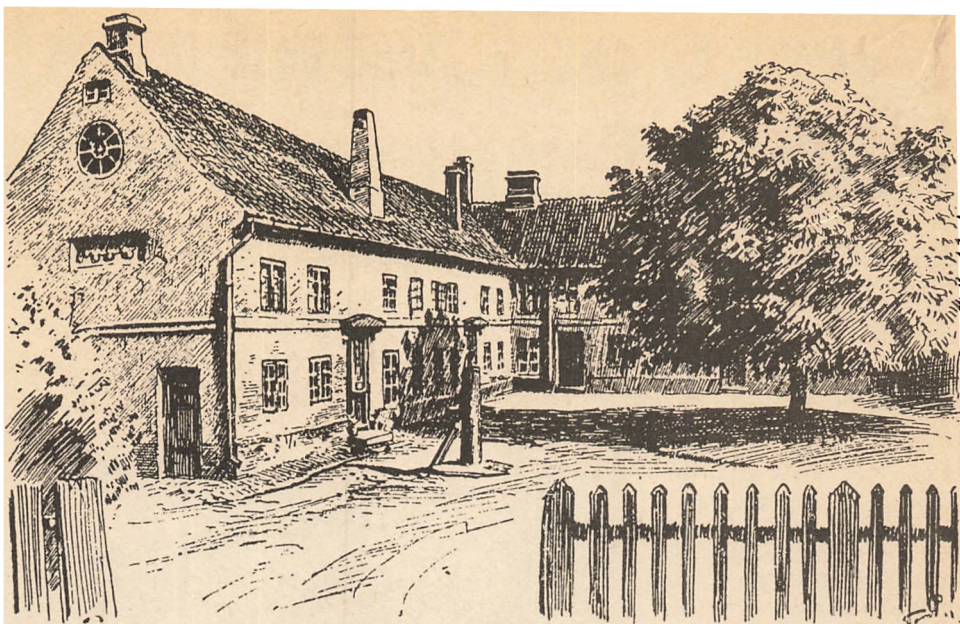
Det er derfor det fortælles, at en sjællandsk bonde, som til drik var inclineret, har på sin hjemrejse fra København torv kørt på en fjerdingvej mellem to kroer udi to dage, og dog tilsidst endnu havde samme fjerdingvej af sin rejse tilbage.

Frem og tilbage

Historien fortælles således, at bonden havde en hest for vognen, som udi adskillige år var blevet brugt til ærinde mellem de to kromænd, og da bonden udi den første kro havde godt tilpakkert sig og på vognen efter sædvane straks var faldet i søvn, vejlede den ommeldte hest den anden med vognen og bonden til den anden kro, lidet afsides beliggende fra den vej, han ellers skulle til sit hjem, hvor den naturligt standsede.

Bonden, efter at han vågnede, måtte nødvendigvis for nogenledes at recelligere sig udi denne fatigue, begive sig udi kroen for i det ringeste at få sin pibe tændt, og da hans pung endnu var temmelig spækket, og tørsten plagede ham, gav han sig til at drikke på ny, indtil det dagede.

Imidlertid havde nogle af medlidenhed for hesten kørt vognen ind i stalden, hvorved blev forårsaget, at hestene vendte ud til den første kro, de var komne fra. Men som bonden, da han endeligen igen skulle begive sig på hjemvejen, sligt for fuldskab ikke regårderede, kørte han feliciter ud i fuld spring til den første kro, og da han endelig så, hvor han var, forment han det at være hekseri, og ikke kunne begribe, hvorledes det var tilgået. Folkene som formedelst hans fuldskab ingen forklaring kunne få ud af ham, undrede sig vel

Bakkehuset, hvor Kamma og Knud Lyhne Rahbek levede - og hvor de samlede en kreds af guldalderens store navne om sig. Efter tegning fra slutningen af forrige århundrede af Tom Petersen.

også. Men som det fornemste lod de ham der udhvile og besørge hestene, at de fik noget at æde.

Bonden, nu da han langt om længe fik udsovet sin rus, kørte han vel ret sædeligt, indtil han kom, hvor han skulle vride ad vejen hjem, men betænkte sig og kørte op til den anden kro igen, hvor han efter sædvane drak sig fuld igen, og først ud på natten ville fortsætte rejsen til sit hjem. Men samme udfaldt således at hestene, efter at han på vognen var faldet i søvn, gik med ham til den første kro, ved hvilken han om morgenen udi vognen opvågnede og således var der igen, hvor han i begyndelsen havde været. Hvilket endnu længere kunne have kontinueret, dersom han ikke ved nogle ankomne naboer var kommen udi følge, som vel selve blev overtydede, men ikke kunne overtyde ham, at det ikke var noget trylleri, men hans eget fuldskab, som sådant havde forårsaget.

« Denne ejendommelige og tragikomiske historie er ikke i beretningen knyttet til en bestemt lokalitet, men da det er i Københavns amt, og bonden har været på torvet i København, må man vel kunne tillade sig at forestille sig, at denne be-

sværlige køretur er foregået mellem Bakkehuskroen og Valby Kro. det kan i hvert fald godt have været tilfældet.

Anseeligt sted

Omkring 1750 beskrives Bakkehuset som et beboelseshus af mur og egebindingsværk, 30 fag langt. Der er desuden en vinkelbygning med opstaldingsplads til 70 heste, en bygning med gæstestue, vagtstue, officerstue, mellem- og bagstue samt brygge- og brændevinsrum og en keglebane. Det har altså været et ganske anseeligt sted.

I 1756 købte statsminister Greve Holstein-Lederborg huset. Han ville opføre en lystgård og nedlagde derfor kroholdet, men ved hans død var lyststedet ikke færdigt. Bakkehuset blev overtaget af en bygmester Conradi, der var en velstående mand. Han fik kroen genåbnet, og Bakkehuset var nu igen blandt de 24 traktørsteder i Københavns omegn.

Katastrofe

I 1776 blev Roskildevejen flyttet helt væk fra den gamle vej over Valby, og det

blev en katastrofe for Conradi, der i forvejen var i økonomiske vanskeligheder. I 1777 gik han fallit og døde som en fattig mand hos sin svigersøn. Ved auktionen købtes Bakkehuset med linde-allé og en ubebygget trekant jord af Carl Henrik Ording. I betingelserne stod, at krobevillingen ikke ville blive fornyet, men hvis ejeren ville flytte kroen til den nye landevej, kunne han få en bevilling. Ording benyttede sig af dette tilbud og byggede i 1780, altså for godt 200 år siden, Slotskroen.

Herefter havde Carl Henrik Ording ikke mere brug for Bakkehuset, hvis skæbne som kro og traktørsted herefter definitivt var besejlet. Stedet lå simpelt hen for ucentralt. Det blev ikke engang benyttet af lokale indvånere, idet Bakkehuset på den tid stort set var det eneste hus mellem Vesterbro og Valby og lå ganske øde. Krovirksomheden var snævert knyttet til trafikåren til Roskilde og Køge.

En fuldmægtig Lars Larsen købte Bakkehuset i 1784, og han overdrog det i 1788 til en vis Johannes Orm, der også spiller en rolle i Slotskroens historie. Samme Orm var i øvrigt husvært til Knud Lyhne Rahbek.

Ejeren af Lyshøjgård fik bedret fangernes forhold

Han blev arresteret som mistænkt for at have sat ild på sin egen gård i Valby. Gennem to år sad han i varetægtsfængsel under datidens frygtelige forhold, inden han blev frikendt. Hans senere klageskrift til myndighederne om sine lidelser i fængsel førte til, at fangernes forhold blev noget forbedret i de kommende år.

Endnu for få år siden var der nybyggeri af boliger på både Lyshøjgårdsvej, Gadekærvej og Kirstinedalsvej. Disse lokaliteter har, som man kan se af navnene, alle deres oprindelse i forrige århundredes Valby, selv om man bestemt ikke får det indtryk, når man færdes i kvartererne i dag, medmindre man ved det og derfor holder øjnene åbne for de få mindelser, der eksisterer.

Til hvert af disse tre steder knytter der sig ganske interessante forteelser, som vi vil berette om i det følgende. Lyshøjgård hører til de kendte gamle Valby-gårde, ikke mindst fordi den har givet navn til en gade. Den lå oprindeligt som den sydligste af gårdene ved Tingstedet, hvor den lå klods op ad en anden gård, Rosengården. Sidstnævnte gård lå lige over for Valby Skole og blev først revet ned i 1902. Simpelt hen fordi det ikke kunne lade sig gøre at drive landbrug mere, når gården på alle sider var omgivet af den voksende by. Det var ikke altid indfødte Valby-boere, der drev Lyshøjgård. I 1780 blev gården således købt af kromanden fra Flaskekroen, der hed Hans Andersen. Han var blevet træt af at være kroholder, og han beholdt krogården i mange år. Efter hans død var gården i løbet af få år på flere hænder, inden den i 1839 blev købt af en cand. phil. Bartholin Lund, der havde fundet ud af, at han ville forsøge sig i landbruget.

En tegning fra en af de gamle Valby-gårde før udflytningen fandt sted. Gården lå ved Tingstedet. Den er meget karakteristisk med den gamle træpost midt på gårdspladsen og de sammenbyggede længer.

Kort karriere

Samme Bartholin Lunds skæbne som landmand blev imidlertid yderst trang. Faktisk fik han aldrig lov til at forsøge sig, selv om han havde gården i nogle år. Samme år som han erhvervede Lyshøjgård, brændte den nemlig, og han blev arresteret som mistænkt for selv at have arrangeret branden.

Hvad der imidlertid efter et par års forløb viste sig ikke at være tilfældet, og han blev pure frifundet, men først efter at have gennemgået svære lidelser. Man må tænke på, at datidens retsforhold var ganske

anderledes end i vore dage. Domstolene havde endnu ret til at anvende den såkaldte »skarpe eksamination«. Det vil sige, at den havde lov at anvende tortur for at få synderne til at tilstå. Ganske vist blev dette forbudt, kun to år før Bartholin Lund kom i fængsel, men man havde næppe rigtigt endnu vænnet sig til de blidere tilstande, og de, der sad i arrest, fik en meget brutal behandling.

Det kan vi se af det klageskrift, som cand. phil. Bartholin Lund affattede efter sin løsladelse. Dette klageskrift bevirkede, at forholdene i fængslerne blev en

del forbedret i de kommende år.

Der blev således anbragt kakkellovne i politiarresterne, der ikke tidligere havde været opvarmede om vinteren. Men her må man jo tænke på, at gårdejer Lund var en studeret mand, der kunne udforme en klage skriftligt, og det har ikke været de fleste af datidens arresteranter forundt. De har måttet lide i stilhed.

Han fik tamp

Af klageskriftet kan vi læse, at han var frygtelig plaget af utøj og andet kryb, og skønt han havde en syg arm i

bandage, sov han om natten sammen med fire-fem andre på en briks. En tid var han sammen med de værste forbrydere i et halvmørkt hul af en kælderarrest. Engang havde han overtrådt reglementet ved at skrive brev til en anden fange. For dette straffedes han med femten slag tamp.

Da han var brystsvag, bad han så mindeligt om at blive fri for straffen med en tamp, der var lagt i vand først. Det gik imidlertid ikke, og efter eksekutionen faldt han bekvemt om, og blodet løb ud af hans næse og mund. I mange uger kunne han hverken klæde sig på eller ligge på ryggen, og halvanden måned efter kunne man stadig se mærker efter alle femten slag.

Naturligvis havde Lyshøjgård ikke godt af at ligge hen under ejerens ophold i arresten, og da Lund kom på fri fod, havde han hverken penge eller lyst til at fortsætte driften, og den blev solgt til en gårdmand, der byggede den op til at blive en virkelig smuk gård. Efter den store brand i 1865 i Valby blev gården genopbygget på den anden side af jernbanelinjen, og det er på dens jorder, Lyshøjgårdkvarteret nu ligger. Desuden er hele F. L. Smidth også anlagt på Lyshøjgårds marker.

Gadekærvej

Ligesom resten af Valby brændte også gårdene omkring Gadekærvej i midten af forrige århundrede. Efter branden flyttede gårdene længere ud og gav i stedet plads for hønsekræmmerne, der i sin tid var så talrige, at Valby gennem mange år blev betegnet som hønsekræmmerbyen. En stor del af dem var husmandsfolk, der foruden at have løst arbejde på byens gårde var hønsekræmmere, der solgte fjerkræ i København.

Mange folk omkring Gadekærvej var netop sådanne hønsekræmmere, hvilket man kan se på gamle billeder, hvor der foran de små huse er usædvanligt høje stakitter for at hønsene ikke kunne slippe ud. I 1820 var

ikke mindre end 120 folk i Valby beskæftiget i denne branche. Hønsekræmmerne rejste ud på landet og købte varer hos bønderne. Ofte temmelig langt borte, men også lokale gårdmænd solgte til kræmmerne. Selv om de fik mindre for varerne, kunne det alligevel betale sig, idet de ikke havde store partier nok til, at det kunne betale sig for dem selv at sælge dem på torvet i København.

Adskillige af hønsekræmmerne i Valby i forrige århundrede var særdeles velstående folk, der havde organiseret et stort net af opkøbere rundt omkring på Sjælland. De kunne have op til en snes af disse, som de lønnede. Imidlertid gik det langsomt tilbage for branchen i Valby på grund af ændrede markedsforhold, og fra at være en hønsekræmmerby holdt slagterne deres indtog i Valby.

Kirstinedalsvej

Ejendommen Kirstinedal, som Kirstinedalsvej har navn efter, blev opført i 1877. Den lå ud til Valby Langgade og var en stor og

smuk villa. Bygherren var tømremester Pedersen, der i øvrigt var den første, der byggede høje huse i Valby, og i det hele taget står han som den store bygherre i Valby ved byens forandring fra sognelandsby til storbykvarter. Af hans bygninger, der står i dag, kan nævnes f.eks. hele Lillegade, som var det første, han byggede i Valby. Dertil kommer en hel del store beboelsesejendomme.

Selve Kirstinedalsvej var anlagt få år før, Pedersen byggede Kirstinedal. En mester - også ved navn Petersen - byggede to store kaserner, men da de var halvvejs oppe, blæste det hele ned under stormvejr. Herefter hed bygmesteren aldrig andet end »Faldom Petersen«.

På slæde over gaden

Forfatterinden Eller Duurloo havde sit barndomshjem i Kirstinedal. I fyrerne udgav hun »Edens Have«, og her fortæller hun om barndomshjemmet, hvor hun blandt andet skriver: »Men så rev de det ned. Det er vist ti år siden nu, og der blev bygget et moderne rødstens-

hus med moderne lave vinduer der, hvor det stod, på Valby Langgade lige over for Gl. Jernbanevej.« Og senere drømmer hun sig tilbage i stuen, hvor hun ser på »drengene, der kører på slæde udenfor. De kommer susende over marken oppe fra møllen ned mod Valby langgade. I en brat skrænt falder skræningen af mod vejen, slæderne jumber over den og fortsætter over kørebanelen helt hen til stakittet om Kirstinedals forhave.

Når jeg drejer mig lidt frem, kan jeg se, at vores vært, tømmer Pedersen med halv lang pipe i munden står på hjørnet af Kirstinedalsvej og ser på ungerne. Tømmer Pedersen, der var Valbys første bygherre i større stil, den første som byggede fleretagers skiferdækkede huse i den lille bondeby - men det vidste jeg naturligvis ikke noget om, som jeg i egen lille to-årige person sad der og kiggede og kiggede.«

»Kirstinedal«, tømremester Petersens ejendom, der blev nedrevet i tredivernes begyndelse.

Damen fra tusindkronesedlen holdt sommerkvarter i Valby

Thomasine Gyllembourg, hvis indtagende ungdomsportræt pryder vor mest værdifulde pengeseddel, lå gennem mange år på landet om sommeren i Valby. Hun havde nære forbindelser til Rahbeks på Bakkehuset. Skuespillerinden Julie Sødning fortæller i sine erindringer om et besøg hos fru Gyllembourg i Valby.

Således ser den charmerende fru Gyllembourg ud på vore tusindkronesedler.

Fra tid til anden hænder det vel for selv de mest uheldige af os, at vi opnår den udelte fornøjelse at komme i besiddelse af noget så kostbart som en ægte tusindkroneseddel. Selv om vi som regel kun kan beholde den i ret kort tid, inden den slås i stykker til fordel for mere almindelige og mindre værdifulde papirslapper og mønter, har de fleste vel ikke kunnet undgå at få øje på det ualmindeligt indtagende kvindeportræt, der pryder sedlen.

Det er lavet efter et maleri af guldalderens fejrede portrætmaler Jens Juel, og originalen kan ses på Frederiksborgmuseet i Hillerød. Det forestiller den 17-årige Thomasine Heiberg. Senere kom hun til at hedde Gyl-

lembourg, og hun var en særdeles betydningsfuld dame i samtidens liv. Hun var mor til Johan Ludvig Heiberg - ham med Elverhøj og alle de endnu den dag i dag populære vaudeviller - og i samme egenskab blev hun svigermoder til vor gennem tiderne berømteste skuespillerinde, Johanne Louise Heiberg, som også har udødeliggjort sin svigermoder gennem sin omtale af hende i sit berømte erindringsværk »Et liv gjenoplevet i Erindringen«.

Forfatterinde

Thomasine Gyllembourg har dog også sat sig selvstændige spor i vor litteraturhistorie. Hun begyndte i en høj alder på et forfatter-skab, der nåede at blive

temmelig omfattende, inden hun døde i 1856, da hun var 83 år gammel. Hendes samlede produktion af noveller og romaner fylder hele tolv bind. Hendes berømteste værk er »En hverdagshistorie«. I den beskriver hun sin egen baggrund i det velhavende københavnske borgerskab. Thomasine Gyllembourg er faktisk det eneste kendte navn blandt alle de portrætter, der er på de nye pengesedler, som kom for et par år siden.

Også de andre damer er lavet efter portrætter af Jens Juel, men der er ingen speciel bagtanke med udvælgelsen, ud over at man har fundet billederne dekorative, og at de er udtryk for guldalderens i dansk kunst i forrige århundrede.

På Bakkehuset

Damen fra tusindkronesedlen havde i øvrigt ganske nær forbindelse til Valby. I sine unge år kom hun meget hos Rahbeks i Bakkehuset, der var hendes mand P. A. Heibergs bedste venner. Heiberg var oprindelig sproglærer for den smukke københavnske borgerdatter. Denne sprogundervisning blev i løbet af kort tid til ægteskab mellem den kun 17-årige pige og den betydeligt ældre Heiberg. Det skete i 1790. Omtrent samtidig er det berømte portræt malet.

Ægteskabet med P. A. Heiberg blev ingen ubetinget succes.

Han var stærkt optaget af sin kamp med myndighederne om trykkefrihed, der endte tragisk med hans

landsforvisning 7. februar 1800. At han ikke altid har været lige venlig over for sin unge kone, kan man læse om i »En hverdagshistorie«, hvor fru Gyllembourg fortæller om, hvordan det kan ske, at en ubetænksom mand driver sin kone i armene på en anden.

Marstrands billede

Hvorom alting er, blev ægteskabet i hvert fald opløst kort efter, at Heiberg havde forladt landet, og Thomasine blev gift med den svenske baron Gyllembourg, der for øvrigt var landflygtig i Danmark efter at have deltaget i et attentat på den svenske konge. Gyllembourg døde imidlertid allerede femten år efter, og herefter boede fru Gyllembourg resten af sit liv sammen med sønnen Johan Ludvig og hans hustru, Johanne Louise. De boede gennem mangfoldige år i Søkvæsthuset på Christianshavn, og herfra stammer Marstrands berømte billede af fru Gyllembourg, der med ryggen til læser højt for sønnen og svigerdatteren. Pudsigt nok kan man i halvmørke i baggrunden lige skimte Jens Juels billede fra pengesedlen, som Marstrand altså har taget med som baggrundsdekoration. P. A. Heiberg, der i øvrigt var forbitret over konens nye ægteskab, forbød sønnen at komme sammen med moderen. Så blev han sat i pleje hos Kamma og Knud Lyhne på Bakkehuset. Dem ragede han dog uklar med og stak af. Denne episode har Johan Ludvig senere som voksen betegnet som en dum drengestreg. P. A. Heiberg, der blev et offer for enevældens intolerance mod anderledes tænkende, kom aldrig tilbage til Danmark. Han levede i Paris, til han som gammel døde blind og bitter, og ligger begravet i byen. Hans afskedsaften i Danmark i år 1800 foregik i øvrigt på Bakkehuset, der på den tid var det mest berømte hus i både Frederiksberg og Valby.

Landliggerne

Men også på anden måde har Thomasine Gyllem-

bourg nær tilknytning til Valby, idet hun gennem mange år lå på landet i byen om sommeren. I midten af forrige århundrede var Valby nemlig, fra at være en decideret producerende bondeby, blevet en idyllisk landsby, der lå ligesom i læ af Søndermarken på en vestskråning med bagende sol og duftende græsmarker. Københavnerne opdagede efterhånden dette fredelige sted og syntes om det. Den kendte skuespillerinde Julie Sødring fortæller således om, hvorledes hun og hendes far - skuespilleren Rosenkilde - en solhed sommerdag spadserede fra deres bolig på Østerbrogade ved Sortedamssøen ud til Valby for at aflægge en visit hos fru Gyllembourg, der lå på landet der.

Julie Sødring skriver: »En morgen i begyndelsen af august 1841 kom fader til mig og spurgte, om jeg ikke havde lyst til at gå ud med ham og besøge fru Gyllembourg, der om sommeren boede i Valby. Det ville jeg naturligvis gerne. Både af hensyn til den interessante personlighed, som jeg således ville komme til at lære at kende, og fordi tanken om den lange spaderetur i det dejlige solskinsvejr lokkede mig. Og så satte jeg stor pris på at spadserer samme med fader. Han talte altid så rart med mig ved slige lejligheder, oplyste mig om og forklarede mig så meget.

Vi vandrede da af sted. Det var som en hel rejse. Langs med søerne, over marker og enge, forbi dejlige haver nåede vi endelig Valby og det lille hus, hvor fru Gyllembourg boede. Vi gik ind i havestuen, der var tom. Lidt efter gik døren op, og en lille kone kom hurtigt ind, løb hen til fader og omfavnede ham med sine små arme . . . Mit besøg med fader hos fru Gyllembourg i Valby, og hvad der dermed stod i forbindelse, er min første erindring om denne fine, elskværdige gamle dame. Se senere hen i livet traf jeg oftere sammen med hende.«

Pricerne

I øvrigt kan det i forbindelse

Da fru Gyllembourg blev gammel, nægtede hun at lade sig portrættere. Som Jens Juel for mange år siden havde malet hende, ung og yndefuld, sådan ville hun huskes. Alligevel lykkedes det Gertner at få hende til at sidde for sig. Det skete på en decemberdag i 1849. Hun var da 75 år.

med landliggerne i forrige århundrede nævnes, at på samme tid, som fru Gyllembourg tilbragte sine somre i Valby, holdt den berømte Price-familie deres sommerophold på Skovbogård. Pricerne kom oprindeligt hertil som artister, men udviklede sig senere til skuespillere og balletdansere.

Til slut kunne det måske være på sin plads at fortælle lidt om maleren Jens Juel, der har udført de mange portrætter på pengesedlerne. Han stammede fra Fyn, hvor hans far var landsbydegn. Han blev sendt til Hamborg, hvor han lærte sit håndværk til gavns, og da han kom til København, tog han akademiets guldmedalje i både 1767 og 1771.

Som skik og brug var dengang, rejste han i nogle år sydover og vendte først tilbage til Danmark igen en

snes år efter. Så slog han sig imidlertid ned for alvor, og han blev udnævnt til professor og kongelig hofportrætmaler.

Desuden blev han til sidst udnævnt som direktør for akademiet, og denne post bestred han til sin død.

Selv om Jens Juel også var en fremragende landskabsmaler, er det som portrætmaler, han har bevaret sit navn i vor tid. I samtiden var han umådeligt søgt af herrer og damer fra det bedre selskab, der ville have deres kontrafej forevigt. Man må tænke på, at det var før, nogen overhovedet havde tænkt på muligheden af at opfinde fotografiapparatet. I visse tilfælde skulle portræterne leveres i flere eksemplarer, men så var det en af mesterens elever, der blev sat til at male kopierne.

En vandring fra Gammeltorv til Valby for 150 år siden

Skildringen af et besøg i Valby i 1826 forekommer i *Træk af Valbys Historie* af S. F. Nørlyng, der udkom i 1939 på C. A. Reitzels Forlag.

I S. F. Nørlyngs bog *Træk af Valbys Historie*, der udkom i 1939 på C. A. Reitzels Forlag, findes følgende morsomme skildring af et besøg i 1826 - altså for omkring halvandet hundrede år siden. Det lyder som følger:

Det er en solklar formiddag sidst i september 1826. Gl. Torv i København er fyldt med bøndervogne fra Valby og de andre landsbyer uden for voldene. I København sælger bønderne deres mælk, smør og fløde, som de leverer til de forskellige udsalgssteder og til private kunder rundt i byen. Mælkevojnene køres gerne af koner eller piger, der alle har kendingsnavn efter deres bestilling, såsom »Mælke-Stine«, »Fløde-Rikke« osv.

Vognene, der holder på torvet, er gerne læstet med kornsække, og oven på dem ligger der som oftest et par svinekrøpper. Der er fyldt op af folk: Bønder, slagtere, kornhandlere og husmødre fra byen. De sidste holder særlig til ved springvandet, thi om dette sidder Valbykonerne i flere rækker på deres skamler og handler med fjerkræ og æg. Handelen og passieren går livligt, konerne drikker deres kaffetår og nikker venligt til hinanden og til kunderne, og når mændene har solgt deres læs, skal de gerne over til urtekrammeren på hjørnet for at få et krus øl og en snaps og få piben stoppet inden hjemturen ad Vesterbrogade gennem Vesterport, ad Vesterbrogade og Pileallé ud over bakken ved Søndermarken.

De fleste af bønderne er klædt i en lang, gulladen frakke og vest med sølvknapper, knæbenklæder og

Bakkehuset. Efter maleri af Heinr. Buntzen (1826).

grå uldstrømper. På hovedet har de en spids hue, der hænger med en dusk ned på siden...

Lad os i tanken begynde vor vandring til Valby ved Vesterport. Vi går over Voldgraven forbi Frihedsstøtten ad Vesterbrogade med dens toppede brolægning. Huserne er lave bindingsværkshuse, hvori der bor håndværkere, småhandlende og en mængde slagtere, fra hvis slagterboder der flyder blod og affald ud i rendestenen foran huserne. Vesterbros aneligste bygning på den tid er Den kongelige Skydebane.

Ved »Jernporten«, indgangen til Frederiksberg Allé, hører husrækkerne op, og nu har vi for os en opkørt landevej med dybe grøfter på begge sider og bag dem åbne marker. Omtrent ved »Sorte Hest« drejer vi til venstre op ad alleen, der med sine høje linde fører op forbi gamle Bakkehus med de lave, gule, brøstfældige

længer. Kammas og professor Rahbeks berømte hjem. Over stakittet kan vi se ind i haven, hvis træer, buske, urter og blomster plejes af fru Rahbek selv fra tidligt forår til senhøst. Smukke røde æbler hænger i mængder på træerne, og druerne på sydmuren begynder at modnes. - Nu går hovedøren op, og Kamme Rahbek - sirlig som altid - kommer frem for at nyde det dejlige solskin og for at skære nogle roser til sine vaser. Hendes hår er begyndt at gråne lidt, men hun holder sig rank og går så let som en ung pige, skønt hun er 51 år. I otteogtyve år har hun nu boet herude sammen med sin professor, som hun til daglig blandt vennerne kalder »Egernet«, - fordi han er rødhåret, går med rødbrun frakke og altid sidder og spiser af kanariefluglens frø, når han arbejder ved sit skrivebord. Der er langt til byen, og vejen er meget slem, særlig

ved vintertid, men Rahbek har godt af spadsereturen til byen, og vennerne finder nok herud til Bakkehuset alligevel.

Ny Bakkehus

Lidt længere op ad bakken, og vi drejer ad smøgen til venstre forbi Ny Bakkehus med dets to længer mod syd og den store to-etagers hovedbygning længere tilbage. Midt i gården er der en græsplæne, og i den står et solur med en søjle af sandsten. På hjørnet af Langgade og Pileallé ligger Gl. Bakkegaard med marker ned mod Vester Fælled. På den modsatte side af Langgade, lige inden for stakittet om Søndermarken står »Snapophuset«, hvor parkens gartner og opsynsmand bor. Desværre kan vi ikke komme ind og se templet, det norske hus og eneboerhytten, thi Søndermarken er lukket land for alle, der ikke har gode forbindelser deroppe på slottet.

Men snart står vi på Valby Bakke og nyder udsigten: Mod øst København omgivet af voldene med deres træer og møller. Mod syd kan vi følge hele kysten fra Amager langs Kalvebod strand helt ud ad Avedøre til, og mod vest ser vi over åbne marker ud til Vigerslev og Hvidovre med den lille, gule kirke.

Lidt henne på marken ligger Valbys største bondegård, Bjerregaarden. Nede midt på bakken ligger Skovbogaard, smuk og velholdt. Her bor en af Valbys anseeligste gårdmænd, Christen Nielsen på bakken. Nabogården ved siden af hedder Valbygaard, og lidt længere fremme ad vejen drejer Gl. Køgevej i lige linje sydpå ad Flaskekroen til.

Vesterbro 1835. Til højre ses Acciseboden, hvor nu gaden Trommesalen er.

Vi fortsætter videre ned ad Langgades toppede brotlægning, og snart er vi midt i byen med dens huse og gårde, der næsten alle er af bindingsværk og har mosgroede stråtage. Murene er hvidtede, og stolperne rød-malede eller tjærede.

Rundt om fra huse og gårde hører vi hønsenes kaglen, gæssene græsser på tofterne, og ænderne snadrer i gadens rendesten. Fjerkræet er jo en af valbyernes bedste indtægtskilder. Der bor mange hønsekræmmere og slagtere herude.

Villaerne

Vi kommer forbi mange smukke, teglhængte huse: Villa Landlyst, Valdal og Valhøj. Lidt vest for Valhøj på samme side af gaden ligger Vingaarden, og når vi har passeret smedjen på hjørnet af Smedestråde og er kommet forbi Toftegaarden på venstre hånd, står vi ved Bystævnet med den gamle lind omgivet af de tolv store sten. I et højt stillads ved siden af hænger byklokken, der kalder Valby-mændene til møde, når en eller anden sag skal drøftes. Lige bag tingstedet ligger den gamle kro fra Frederik d. Tredies tid med facaden ud mod Skolegade. På den anden side af Langgade, på hjørnet af denne og Mosedalsvej, ligger en gammel,

stråttækt gård med møddingen ud til hovedgaden. - Vi er i nærheden af skolen og kan høre børnene læse højt i kor. Der skal tages godt fat nu lige efter sommerferien, noget af lærdommen er svedt ud i høstens tid. Den tidligere lærer, hr. Fjeldsted, er død, og den nye lærer, hr. Saaby, har lige tiltrådt sit embede. - Men nu springer dørene op, drenge og piger stormer ud for at komme hjem til middagsmaden, alle har de store træsko på fødderne, drengene går i stumptrøjer og knæbukser, mens pigerne går med forklæde og har et tørklæde bundet over hovedet. Lige over for kroen i Skolegade ligger en smuk gård,

Beckersgaarden, og lidt længere henne i gaden ligger Kjeldsgaarden.

Gadekæret

Vi går videre lidt hen af Langgade og drejer ned af Gadekærvej, og snart står vi ved gadekæret, der er omgivet af gamle, knudrede piletræer. Her er fuldt af ænder og gæs. Bag kæret ligger fire bøndergårde fra nord mod syd, og den tredje nordfra tilhører sognefoged Søren Cortsen. Hans søn, Cort Sørensen, kommer netop fra marken og kører ind i gården. Fra gadekæret drejer vi her-

efter ned til Langgade og står nu over for Valbys ældste smedje, der har stråtag som de fleste andre huse i byen. Arbejdsvogne, harver og plove, der skal repareres, står udenfor. Inde fra smedjen lyder raske hammerslag. Blæsebælgen hvæser, ilden på essen flammer, og gnisterne fyger ved hammerslagene fra det glødende jern på ambolten. Men vi må videre.

Vi går ad Annexstråde med dens labyrint af gamle huse. Nr. 11 »Annexen« er Bent Espersens Gaard. Den har som de andre gårde fire længer med stråtag. Vi kigger ind gennem porten. Sønnen, Jesper Bentsen, der lige er fyldt tyve år, er netop i færd med at vande hestene i truget ved vandposten, og så kommer pigerne kørende med mælkevognen henne ved Rughavevej. De har været ude at malke til middag. Men nu er vor vandring snart forbi. Vi går op ad Rughavevej, hvor der ligger to gårde på højre hånd: Lyshøjgaard og Rosengaarden, og når man kommer hen til Gamle Køgevej, har vi været hele gangen rundt. Byen er ikke så stor, den består af i alt seksten gårde og et hundrede og elleve huse. Nu ved middagstid er der stille. Folkene er gået ind til middagsmaden. Også vi trænger til en lille forfriskning og vender tilbage til den gamle kro ved tingstedet.

Hjørnet af Pilealle og Valby Langgade omkring 1800. Til venstre ligger »Snapophuset«, der længe var beboet af plantør David Laybourn, der var ansat ved Søndermarken og Frederiksberg Have. Herfra har de gamle valbyer kunnet se ind over København og har blandt andet kunnet følge slaget på Reden 1801, da englænderne bombarderede København, og Christiansborg Slots brand, første gang den 26. februar 1794 og anden gang, slottet brændte, den 3. oktober 1884.

I gamle dage var der en spillelevende kat i tønden

Fastelavn i Valby i gamle dage var en farverig oplevelse i stil med, hvad der foregår på Amager i vore dage. Forfatteren Meir Goldschmidt, hvis far i nogle år var gårdejer i Valby, har givet en skildring af fastelavnsløjerne omkring Tingstedet, da han var barn i første halvdel af forrige århundrede.

På fastelavnsdage kan man se bemalede tønder foran legetøjsforretningerne og masker med fantasifulde dragter i vinduerne, som børnene skal have på, når de skal slå katten af tønden fastelavns-mandag. De voksne klæder sig ofte også ud og holder karnevaller. Disse overlevede fastelavnsløjer, der er uden egentlig fast struktur og benyttes som en kærkommen lejlighed til at foretage sig nogle andre ting, end man sædvanligvis gør, er i virkeligheden de sparsomme rester af ældgamle vår- og nytårsskikke fra forhistorisk tid.

Her i landet er fastelavnsfesten ikke så markant som i de katolske lande, hvor man holder stor fest fasteften (heraf ordet fastelavn), inden man indleder en fyrré dage lang faste. Det vil ikke sige, at man sulter, men blot at der er en hel del ting, bl.a. kød, som man ikke må spise.

Her i Danmark er der lokale traditioner forskellige steder i landet, men det er hævet over enhver tvivl, at på Amager og i Valby har festerne været noget særligt. Man har således haft tønde-slagning til hest og lansestikning efter en halmfigur. I dette århundrede er skikken helt forsvundet fra Valby, mens den endnu holdes i hævdi i Store Magleby på Amager. Men fra den gamle tegning, som artiklen er illustreret med fra Tingstedet, kan man se, at det i Valby har foregået nogenlunde som på Amager.

Fra Holland

Hvorfor Valby er kommet med i disse fastelavnsskikke, kan man kun gætte på, men det er rimeligt at antage, at skikken er kommet med de hollandske bønder, som Chr. II og mor Siegbrit indforskrev for at lære københavnerne at drive gartneri.

Senere rykkede nogle af hollænderne fra Amager til Frederiksberg, også for at dyrke grøntager til Københavns borgere, som naboby til Valby er det naturligt, at skikken er blevet overført fra Frederiksberg. Man må også tænke på, at Valbyborgerne og amagerkanerne mødtes, når de solgte deres produkter på Københavns torve, så de har sandsynligvis haft familiære relationer i adskillige tilfælde.

Efterhånden som det kraftigt ekspanderende Frederiksberg fik udvist mere og mere af hollænderpræget, er skikken forsvundet her, men er blevet opretholdt i det lidt fjernere beliggende Valby, der langt længere beholdte sit »bondeske« præg og først senere blev opslugt af hovedstaden.

Øjenvidneskildring

Hvordan disse fastelavnsfester er gået for sig i det lille bondesamfund, har vi en øjenvidneskildring af hos forfatteren og journalisten Meir Goldschmidt. Goldschmidts far havde i nogle år en gård i Valby. Gården var beliggende ved Tingstedet lige over for Valby Kro og blev almindeligvis benævnt Bechersgården, ikke at for-

veksle med Bechsgården ved Valby Langgade. Gården blev i øvrigt langt senere flyttet ud ad Køgevejen til. Selv om opholdet i Valby kun varede et par år, har Goldschmidt flere gange i sit forfatterskab brugt Valby som baggrund for små skitser, når han skal skildre bønder, som jo ellers ikke lige er hans gebet. I tidskriftet »Nord og Syd« findes en artikel »En almuefest«, og heri skriver Goldschmidt om fastelavn, efter at han først har berettet om, hvordan Valby-bønderne ikke rigtig ville acceptere »de nye« i begyndelsen.

Stråmanden

»Fastelavn kom, og man stak til stråmanden«. Det er en forlystelse, som er blevet sjælden, fordi den er overmåde kostbar, og man tillader sig den kun i et godt høstår. Dengang deltog kun de yngre gårdmænd og gårdmandssønner i festen.

Mellem kroen og det modstående hus var der på et fundament anbragt en med grene tildækket tønde, og derfra ragede en stråmand op pyntet som en tyrk i blå og hvide klæder med rød turban og besat med guldbrokade og glasperler. Deltagerne i festen var til hest udklædt i eventyrlige dragter.

Cort Sørensen, sognefogedens søn, havde nok fra en maskeradegarderobe i København lejet en ridderdragt og så helt statelig ud med lanse i hånden på den høje sortblissede hest. Han var anfører, og hans to adju-

danter var Jens Søren og Niels Søren, berømte af, at de den foregående sommer, da lansenerne fra Næstved var indkaldt til høstmanøvre og lå indkvarteret i Valby, ene to havde banket fem lansenerer.

Musikken

Ved festen spillede et stort ridende musikkorps især trompeter og basunblæsere. Hele tiden, mens man en efter en red og stak til stråmanden og søgte at løfte ham op på lansespidsen, spillede de en særegen, simpel ensformig melodi, som jeg aldrig senere har hørt igen. Når man havde redet en halv times tid, gav formanden tegn, og så blev der dannet et stort tog.

Forrest stod Cort Sørensen, derpå adjudanterne Niels Søren og Jens Søren, så kom musikken og endelig alle deltagerne parvis. Toget så dejligt gammelridderligt ud, når det således i de spraglede dragter og med vajende lansevimpler drog hen ad den brede snedækkede gade. De søgte da hver gang en gård, og portene på alle byens gårde stod på vid gab, ligesom ventende med længsel. I porten blæstes en fanfare, man red ind i gården. Cort Sørensen lod udføre forskellige evolutioner, hvorpå man steg af, gik ind og blev beværtet med det bedste, huset formåede.

Herefter fortæller Goldschmidt om, hvordan optoget hele tiden red forbi deres gård ligesom for at markere, at man ikke umiddelbart ville goutere de nye tilflyttere. Og det skønt bordet havde stået opdækket hele dagen til modtagelse.

Flere dages fest

Men næste dag fortsatte festen, efter at der hele natten var blevet svirret dygtigt på

Helt op i det 19. århundrede vedblev fastelavnsfesterne i Valby. Det var en af byens store festdage. På den gamle tegning slår valbykarle katten af tønden ved Tingstedet.

kroen over for Goldschmidts gård. Og så henad formiddagen lød pludselig trompeterne ude i Goldschmidts gård, og med en mærkeligt opklaret ansigt trak faderen støvlerne på og gik ud og bød dem alle velkommen. Herefter fortsættes:

»Men nu var der hos os dækket på købstadsvis, og vor stue så rigtig hyggelig og smuk ud. Da Cort Sørensen kom marcherende ind i spidsen for sine adjutanter og musikkorps, råbte han pludselig: Hold kæft med musikken.

Og i dyb tavshed stillede gårdmænd og gårdmændsønner sig op langs væggen, og de forlegne manerer passede underligt til de ridderlige dragter. Men den store hjertelighed, der var i huset, gjorde lidt efter lidt sin virkning, og gæsterne kom i fuldstændig godt lune, da

der blev budt dem sildesalat. Denne simple ret, der er så velgørende efter nattevsvir, var dengang ukendt i byen, og en brændevin, hvorpå vi selv havde sat perikum, smagte overordentlig godt dertil.

Brændende budding

Dertil var der vin på karaffel i stedet som i de andre gårde på flasker, og et lille glas deraf tog sig bedre ud end de andre gårdes vældige pægleglas. Endelig kom en budding, der stod i lys lue, og nu tog gæsterne husets børn på skødet - om denne rene ild blev gæstevenskabets sluttet.

Festen blev fortsat om natten og næste dag, men på den tredje dag var mænd og karle helt askegrå i ansigterne, røddøjede og hæse, vak-

lede på hestene og måtte styrke sig ved overordentlig megen drik. Der var noget vildt og uhyggeligt ved den hæse larm og den skingrende falske musik...«.

Levende kat

I historien omtaler Goldschmidt ikke at slå katten af tønden, som ellers var den almindeligste skik. I de første år, denne skik blev praktiseret i Valby, havde man en rigtig levende kat i tønden. Men det blev forbudt af myndighederne. Vist nok ikke så meget af kærlighed til katten som af hensyn til deltagerne.

Når karlene havde slået løs på tøndens i flere timer, og der endelig gik hul, så sprang den efterhånden sindsyge kat altid lige ned i hovedet på den nærmeste deltager, og det har selvfølgelig ikke været nogen blid

medfart, han har fået af det forpinte og plagede dyr. Herefter benyttede man en dstoppet kat.

Deltagerne i tøndeslagningen var Valbys bønderkarle i hvide bukser, sølvknappede trøjer og røde, blå og grønne bånd om hattene. De red omkring tøndens til hest og slog med vældige køller. Vinderen blev kattedekonge og blev fejret på kroen.

Fastelavnspris

Til slut kan nævnes, at den nu til dags ikke ualmindelige skik med at rise op om morgenen oprindelig var en magisk handling, hvorved frugtbarhed og livskraft overførtes. Af den grund var fastelavnsriset tidligere altid af naturlige kviste med amulettagtig udsmykning. Det er i vore dage blevet til mundgodt.

Valbygård-bonden kunne løfte en plov i strakt arm

Valbygård blev for 100 år siden flyttet fra Jesuskirkens grund til den anden side af jernbanelinien, hvor den i begyndelsen af dette århundrede måtte give plads for Carl Allers Etablissement. I dag er navnet Valbygårdsvej det eneste minde om en af Valbys store gårde.

Omkring 1980 blev der bygget et par hundrede boliger på hjørnet af Vigerslev Alle og Sjælør Boulevard. Hermed røg det sidste ubebyggede areal, der var tilbage af jordene fra den gamle Valbygård, og så er det faktisk ikke mere end 100 år siden, at Valbygård blev flyttet og nybygget på denne side af jernbanelinien.

Valbygård var en af de store gamle gårde i Valbys lange historie, der i de sidste 100 år har formet sig aldeles

forskelligt fra de mange foregående århundreder, hvor ændringerne bestemt var til at følge med i og overskue for byens indbyggere.

Før landboreformerne var byen Valby samlet omkring tingstedet og gadekæret, der stadig kan genfindes, da navnene er bevaret, hvor lokaliteterne har ligget. Gårdene var mest fire-længede, men der var også gårde med tre længer. Næsten alle var de sammenbyggede med gården ved siden af, uden at de af den grund hørte sammen. Til hver gård førte en port fra vejen ind til

gårdspladsen, hvor stuehuset som regel lå midt for.

Fællesskab

Bag stuehuset havde hver gård en tofte, der blev benyttet til have. Men gårdenes marker lå ikke samlet om hver. De var spredt rundt omkring de særeste steder. Hver gård kunne således have strimler op til 40 forskellige steder.

Det kan lyde mærkeligt, men det var for, at alle gårdene kunne få lige meget af den gode og den dårlige jord.

For at lette det udviklede system i praksis dyrkede man al jorden i fællesskab og høstede i fællesskab. Dette varede ved til omkring 1800-tallet.

Oprindeligt lå Valbygård nede ved gadekæret, hvor den var sammenbygget med en anden gård. Dengang havde gårdene i byen ikke noget navn. Det fik Valbygård, da den omkring 1827 bliver flyttet ud omtrent, hvor Jesuskirken i dag ligger. Man kan på de gennem tiderne skiftende ejernavne følge, at det er den gård, der oprindeligt har ligget ved gadekæret.

Ole Pedersen

Et par går efter at gården var flyttet ud ved Søndermarken, blev den købt af en vis Ole Pedersen i 1832. Ole

Jesuskirken før tårnet blev bygget.

Udsigt til Jesuskirken fra Valbygårds jorder. Kunstneren Palle From har stået på den nuværende Sjælør Boulevard.

Pedersen var født på nabogården Skovbogård, der i dag kendes af navnet Skovbogårds Alle. Hans far, Peder Christensen, havde en snes år før flyttet gården ud fra dens oprindelige beliggenhed ved tingstedet.

Han var efter datidens forhold en usædvanlig dannet og belæst mand. Han stammede fra Islev, men blev valgt til sognefoged i Valby og indtog så absolut en førerstilling blandt de andre Valby-mænd. Hans børn fik en god opdragelse. Han læste selv med dem, og efter datidens skik og brug i dan-nede kredse kom der regelmæssigt en student til gården, som ligeledes tog sig af børnenes undervisning.

Driftig

Mens en søster og hendes mand overtog fædrenegården, kom Ole Pedersen ud at tjene hos en onkel i Rødovre. Så traf han en ung pige, der var født på Valbygård af en tidligere ejer. De købte Valbygård, og på den måde fik konen sin føde-

gård, og Ole Pedersen blev nabo til sin. Samme Ole Pedersen må have været en særdeles driftig og initiativrig mand, for allerede nogle år efter, at han har overtaget gården, er den i brandtaksationsprotokollerne steget til den tredobbelte værdi.

I samtiden var Ole Pedersen kendt viden om, og efter hans død blev der endnu i Valby og omliggende byer fortalt adskillige historier om hans uhyre kræfter. Naturligvis skal de som al den slags tages med et gran salt, men de er alligevel underholdende og har givet forkortet de lange vinteraftener i de små hjem, hvor man ellers ikke havde fjernsyn, radio og aviser at underholde sig med.

Gik snart igen

Dengang var Vesterbro hjemsted for mange slagtere, der aldrig gik af vejen for et rask slagsmål. Engang havde en af de stærkeste hørt om Ole Pedersen, og han besluttede sig da for at

tage en tur til Valby for at finde ud af, hvor meget der egentlig var om den snak. Da han kom op på bakken, så han nede på markerne en mand, der gik og pløjede. Han spurgte ham, om han kunne fortælle, hvor den stærke Ole Pedersen boede. Denne tog så ganske roligt ploven ud i stiv arm og pegede hen mod Valbygård med den. Som man kan forstå, gjorde dette et så drøjt indtryk på slagteren, at han uden videre snak begav sig tilbage ad Vesterbrogade igen.

Den anden historie er næsten endnu bedre. Engang skulle Ole Pedersen afstraffe sønnen for en forseelse. Denne vidste det og gemte sig derfor for faderen. Hver morgen plejede sønnen at trække køerne ud af stalden. Derfor gemte Ole Pedersen sig uden for stalddøren. Heldigvis var det ikke sønnen, der kom først ud, men derimod en tyrekalv. Denne modtog lussingen fra Ole Pedersen med det resultat, at den faldt død om på stedet!

Flytningen

Imidlertid brændte Ole Pedersens gård ned til grunden en sommerdag ved middags-tid i 1877, mens folkene var inde at spise, og på grund af den begyndende udstykning af villagrunde flyttede Ole Pedersen gården over på den anden side af jernbanen, hvor den nye Valbygård blev bygget i 1878 - for 100 år siden.

I 1891 stod den imponerende og smukke Jesuskirke færdig på Valbygårds gamle sted. Den blev opført for midler, der var skænket af brygger Jacobsen fra Carlsberg.

Den nye Valbygård på den anden side af jernbanen kunne imidlertid ikke holde udviklingen stangen i mere end knap 30 år. I 1906 blev gården købt af Carl Allers Etablissement, der her opførte sin kendte karakteristiske bygning, der i dag er et omfattende bladforetagende. Det eneste minde, der i dag er om Valbygård, er faktisk navnet Valbygårdsvej, der udgår fra Vigerslev Alle.

Oehlschläger spillede l'hombre-partier sammen med konferensråd Holten

Selv om Valdals ingenlunde var det betydeligste af de gamle landsteder i Valby, står det for de ældre Valby-borgere som indbegrebet af romantik og idyl. Det blev først nedrevet i 1932 og huskes herved af en hel del ældre mennesker. Her fortælles lidt om stedets historie.

Den gamle Valby-idyl »Valdal«. Hvor gammel denne bygning er, ved man ikke bestemt, men et valnøddetræ, der blev fjernet ca. 1920, menes at være over 150 år gammelt.

Omkring udløbet af Gl. Jernbanevej i Valby Langgade lå der i forrige århundrede tre kendte landsteder. På selve Gl. Jernbanevej lystgården Valhøj, der tilhørte kongens livlæge dr. Brandis, og på den anden side af Valby Langgade ud imod Søndermarken lå Landlyst samt Valdals, der lå omtrent, hvor Valhøjvej i dag løber ud i Valby langgade.

I dag er de gamle bygninger af Landlyst det eneste, der er tilbage af disse tre i sin tid ret så navnkundige steder. Valhøj huskes bl.a., fordi

maleren Frøhlich og Lundby har malet derfra. Det blev nedrevet i slutningen af forrige århundrede.

Største idyl

Valdals, som denne historie gælder, blev nedrevet i 1932, og selv om stedet langt fra har været det smukkeste eller mest interessante af de gamle lyststeder i Valby, så er det for Valby-borgerne det, der gennem tiderne har stået som den største idyl. Grundlæggeren af naboejendommen Landlyst var brændevinsbrænderen Peter Spendrup, der var ungdomsven med digteren Johannes Ewald.

Spendrup byggede Valdals til sin søn, Jens Peter Spendrup. Spendrup havde faktisk planer om Valdals, endnu inden han var færdig med ombygningen af Landlyst. Men først i 1807 kunne hans planer blive til virkelighed. Han ville lægge det nye og mindre landsted vest for Landlyst, og han opkøbte derfor jorden, der stødte op til Landlyst i denne retning. I 1801 købte han noget jord af en husmand Niels Larsens enke, i 1803 købte han jord af husmand Søren Madsen, og først i 1807 havde han tilstrækkelig med plads efter at have opkøbt jord af husmand Lars Sørensen. På alle

disse jorder byggedes Valdals.

Mondænt

På den tid kan man faktisk godt sige, at det var mondænt at flytte til Valby om sommeren. For os i dag kan det forekomme noget mærkeligt, men det var det faktisk slet ikke.

Der var nemlig smukt og landligt i Valby dengang og desuden nær til byen. Dengang havde man jo ikke transportmidler, der gjorde det muligt at flytte så langt væk fra byen som nu til dags. Det var af samme grund altså ikke blevet moderne at bo langs den nordsjællandske kyst, og den flade sumpede sydkyst var helt udelukket.

Vulgært

Men i den forbindelse skal man også tænke på, at solbadning var noget ukendt. En fin dame beskyttede sig tværtimod imod solen med en parasol. At være solbrændt var kun noget, som arbejdsfolk blev. En ægte dame skulle gerne have hud, der var hvid som sne. At gå i vandet var en lige så fjern tanke for datidens borgerskab.

Af samme grund var det altså egentlig ganske naturligt, at Valby blev en af hovedstadens foretrukne sommerbyer. Foruden Valdals, Landlyst og Valhøj var der i forrige århundrede ikke så få mindre landsteder eller sommerboliger, som vi ville kalde dem i dag. Det begyndte selvfølgelig med, at et par kendte og ansete københavnske borgere lagde deres landsted derud, og så fulgte andre efter og købte små bondehuse. Eller de indrettede og

byggede selv på en grund, de købte fra en af gårdene. Imidlertid lader det ikke til, at Jens Peter Spendrup helt delte faderens begejstring for Valby. Han var tilknyttet faderens brændevinsbrænderi i Vingårdsstræde, og da faderen døde, solgte han Valdalen i 1930 til en kammerråd.

I 1845 blev Valdalen købt af en konferensråd Carl Henrik von Holten, og hvordan han levede, kender vi fra hans selvbiografi, som han har skrevet på Valdalen. Han holdt meget af stedet og holdt en ganske stor selskabelighed, når han boede i Valby om sommeren. Bl.a. var digteren Oehlenschläger en agtet ven af huset, som ofte kom og deltog i l'homre-partierne sammen med konferensråden.

Skuespil

I øvrigt besøgte Holten selv en litterær åre, og i 1821 fik han således et stykke antaget på Det kongelige Teater. Det hed »Kjærligheds-gåderne«, men det er ikke noget betydeligt arbejde. Af størst betydning for eftertiden er

hans erindringer, der indeholder en mængde oplysende anekdoter og mange personlige småtræk fra hoffelivet, som det formede sig under tre konger.

I det hele taget havde Holten levet et interessant liv, inden han slog sig ned på Valdalen. Som dreng gjorde han tjeneste som page hos den sindsyge Christian VII. Han kom på Landkadetakademiet, som han forlod efter at være blevet sekundløjtnant.

I 1794 tog han landmålereksamen, og da han var træt af militærlivet, rejste han i 1796 til de vestindiske øer, hvor han havde familie. Herefter fik han et embede i Norge hos tronfølgeren - den senere Christian VIII. Sammen med denne kom han til København i 1814.

Han ville egentlig så have været tilbage til Vestindien, men fulgte i stedet tronfølgeren til Odense som guvernementssekretær. Efter tronskiftet blev han udnævnt til geheimekabinetsskriver.

Ved kongens død i 1848 trak han sig tilbage og levede de sidste år som privatmand.

Adam Oehlenschläger.

Et kikk ned over »Valdalen« og de mange gamle huse, der omgav det.

Syberg og Giersing

Holten døde i 1862 på Valdalen, som dog først blev solgt i 1874 til en kaptajn. Han solgte det syv år efter til en handelsgartner Niels Jensen.

Jensen lejede gennem mange år det gamle hus ud til kunstmaler. Således boede i begyndelsen af århundredet maleren Fritz Syberg her, hvor han skabte et smukt og gæstfrit kunstnerhjem. Hans svigersøn, Harald Giersing, overtog senere Valdalen, hvor han boede, indtil han døde i forholdsvis ung alder af en lungebetændelse i 1927.

Fem år senere blev Valdalen revet ned. I øvrigt spillede Valdalen en betydelig rolle i den i sin tid ret så yndede roman »Valby-drengen«, der var forfattet af Carl Scheel Vandell, som boede i Toftegårds alle.

Digteren Hostrup boede i et par somre i Valby Kro

Men dengang - i 1820'erne - var der en gårdsplads bag kroen og have med frugttræer og lysthuse samt en lang keglebane ved en rosenhæk. Keglebanen blev flittigt brugt af landsbyens mænd og karle.

Et af forrige århundredes store teaternavne var præsten og digteren Chr. Hostrup. Omkring århundredets midte præsenteredes hans vaudeviller »Genboerne« og »Eventyr på fodreisen«, og de blev store publikumssuccesser. Stykkerne har bevaret deres stemning af godmodige løjer og elskværdigt lune, friskt op i vor tid. De er endda blevet udsendt i TV-teatret.

Det havde Chr. Hostrup næppe drømt om, da han som ung student sammen med sine kammerater fra Regensen slog gækken løs i Lars Mathiesens traktørsted i Allegade og vel endnu mindre da han som barn holdt til i den gamle Valby Kro ved Tingstedet om sommeren.

Den kro, der her er tale om, er den, vi kender fra gamle tegninger. Den ligner nærmest en gammel dansk landsbykirke, fordi den ene ende har en tårnlignende etage med et meget højt skråt tag. Det er en hvidkalket bindingsværks-bygning med skodder for de små vinduer.

200 år

Denne bygning blev bygget efter svenskekrigene, hvor den gamle blev svedet af under Københavns belejring. Den kirkelignende kro fungerede i næsten 200 år, før den blev afløst af en anden bygning i 1865. Da brændte den ved en af de store brande i Valby, og den nye kro blev bygget med facade ud mod Valby Langgade i stedet for som hidtil mod Tingstedet.

I denne gamle kro boede digteren Chr. Hostrup i de

Valby Kro med bystævne og byklokke. Kroen brændte i 1865. Klokkeren findes nu på Bymuseet.

sidste somre af 1820'erne sammen med sine forældre og sine søskende. Faderen, justermester Peder Hostrup, blev færdig med sit arbejde på justerkammeret omkring kl. 14. Han kom så og bad Chr. Hostrup fri for de sidste skoletimer, og sammen med to søstre, der også kom fra skole, fulgtes de ad ud til Valby.

Lejlighed

På Valby Kro beboede familien den første tid tre værelser og siden fire. Deres lejlighed lå mellem gårdspladsen og haven, men for at komme ud i den måtte de gå igennem en stor sal, der stod ubenyttet som opbevaringssted for frugt eller til at tørre rosenblade i på de små firkantede borde.

Der var en lang rosenhæk langs keglebanen og fuldt op af blomster og frugttræer. Og så var der fire lysthuse, som børnene gav navne efter de træer, der indrammede dem. Der var Lindehuset, Lønnehuset, Elmehuset og Syrenhuset. I det af husene, som vinden stod mindst på, spiste familien Hostrup deres måltider, om da ellers vejret tillod det.

Kun om søndagen kom der andre gæster på kroen, og da blev de to keglebaner flittigt benyttet af landsbyens unge mænd og karle.

I sin bog om faderen giver Helge Hostrup derefter en beskrivelse af den landlige idyl i Valby, som Peder Hostrups børn nød i fuldt mål. De arrangerede udflugter til Kalvebod Strand, Frederiksberg Have og til

Damhussøen. Og der fortsættes i bogen:

Imponerede bønderne

»I sommeren 1828 boede der en anden københavnsk familie i Valby. De hed Hvalsø. Hostrup kendte lidt til dem fra byen og har givet dem anvisning på den fredelige landsby, hvor man havde det så smukt og hyggeligt om sommeren.

Den yngste søn hos Hvalsø gik i samme klasse som Chr. Hostrup, og nu kunne de to drenge rigtigt imponere Valby-bønderne med deres lærdom. Mens Christian var alene, var han kun modtagende og lod sig sjældent belære. Men nu, de var to, voksede de til repræsentanter for hele hovedstadens dannelse.

De to københavnske drenge slog om sig med fremmede brokker. De lærte keglereseren i den lukkede keglebane at nævne de vundne points afvekslende på tysk eller fransk. Dette vakte bøndernes fornøjelse. Ved beregningen anvendtes, som en tavle på væggen forkyndte, det norsk-arabiske system. Det var da ikke mere end rimeligt, at dets resultater forkyndtes på sjællandsk-tysk-fransk.

Fællessang

Familierne Hvalsø og Hostrup mødtes i kærlighed til musik og sang. Efter aftensmaden samledes de ofte i krohaven, og så sang de i den stille sommernat den ene sang efter den anden. Det blev som sædvanlig flerstemmig improviseret sang. Ja, sådan hyggede man sig altså om sommeren ved Tingstedet i forrige århundrede.

Og der fortælles videre: »En dag i sommeren 1829 kom børnene hjem og fortalte om et morsomt bekendt-

skab, de havde gjort. Det var en student, de havde mødt i Søndermarken, og han havde givet sig i snak med dem. Han lå også på landet i Valby, og han havde lovet dem, at han ville komme og besøge dem i kroen. Det var Frits Liebenberg, der var flygtet fra hovedstaden for at få en lille smule ferie for skrædderens og skomagerens overhæng. Nu havde han lejet et værelse i et husmandshus. Kort efter flyttede han ned i kroen og fik et værelse på den anden side af salen. Og snart blev han en stadig gæst hos Hostrups.«

Landbrug

Kromanden i Valby på daværende tidspunkt hed Christian Bøhm. Vi træffer ham i 1820 i kirkebogen, da han fik en datter begravet på Hvidovre kirkegård, hvorunder Valby dengang sorterede, i 1821 da en af hans døtre blev gift, i 1824 da hans tre-årige søn blev begravet, og i 1829 da en 69-årig arbejdsmand i hans tjeneste blev begravet.

Da Christian Bøhm var kromand, ser vi, at der til kroen også hørte nogle jordlodder til dyrkning i Kgs. Enghave. Dette har givetvis været nødvendigt for økonomien. I 1776 var der nemlig sket det, at den nye Roskildevej over Frederiksberg Bakke var blevet åbnet.

Streg i regningen

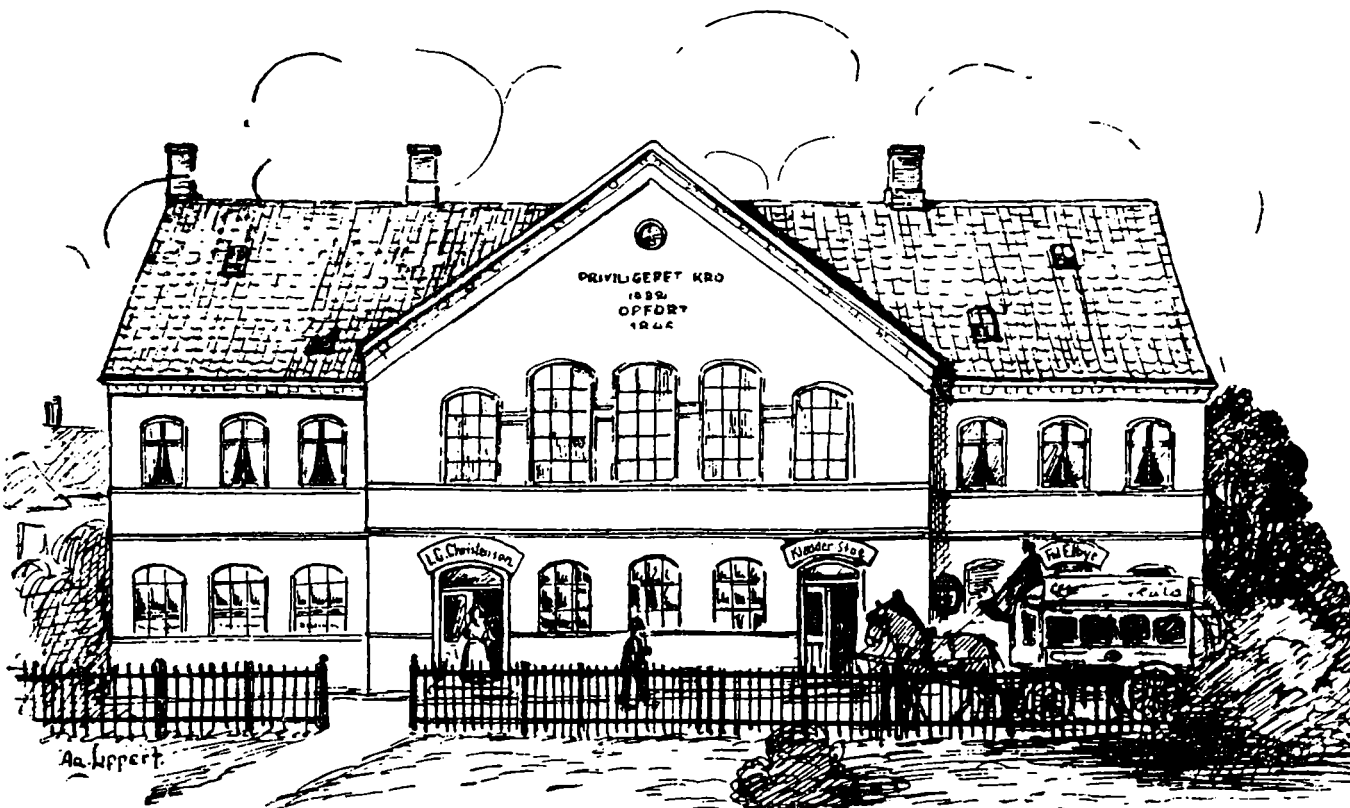
Det var en slem streg i regningen for kromanden i Valby. Før kom de rejsende fra både Falster og Fyn gennem Valby på vej til København. Desuden delte vejen fra hovedstaden sig her i to, nemlig Køgevejen og Roskildevejen, og naturligvis måtte man have et bedested her. Det var også ganske almindeligt, at tilrejsende til København overnattede på kroen og fik nettet sig lidt, inden de nåede rejsens mål.

Nu blev strømmen af rejsende imidlertid ledt uden om Valby, og herved mistede kromanden en stor indtægt. Han klagede da også til kongen og udbad sig erstatning

for tabt næring. Kongen fandt andraget rimeligt og bevilgede ham 200 rigsdaler. Imidlertid ville kongen nødig miste en kro så tæt ved København, og han lovede derfor kromanden endnu 200 rigsdaler, hvis han ville flytte kroen over til den nye Roskildevej. Det ville kromanden nu ikke, og han brugte de 200 rigsdaler til at begynde et landbrug i tilknytning til kroen.

Omkring 100 år senere fik kroen lagt yderligere hindringer i vejen på grund af, at der ved den nye jernbane voksede små traktørsteder op. Alligevel blev der bygget en ny kro, der nærmest havde karakter af restauration og selskabslokaler, hvor udflugtsgæster fra København søgte i stort tal i godt vejr.

Da Valby blev indlemmet i København, 1901, blev kroen nedlagt og kort efter revet ned. Den nytårsnat, da Valby blev en del af Københavns kommune, åbnedes 13 nye restaurationer. Landsbykroens, landevejskroens og udflugtsstedets tid var forbi.

Den sidste Valby Kro, der som bekendt lå på hjørnet af Skolegade og Langgade, lige ved Tingstenene, blev opført 1866 efter at den gamle kro var nedbrændt. I året 1902 blev den nedrevet for at give plads for den nuværende bygning, hvor Landmandsbanken har kontor.,

Tofttegårds Plads fik sit nuværende udseende i 1926 og blev trafikknudepunkt

Oprindeligt har Tofttegårds Plads fået sin udformning, fordi der skulle være plads til sporvognssløjfer. I de sidste halvtreds år har den været knudepunkt for trafikken sydpå, mens selve navnet stammer fra en gammel Valby-gård.

Da Tofttegårds Plads blev lavet til et grønt åndehul i storbyen, betød det, at Tofttegårds Plads for første gang i sin halvtredsårige historie mistede sin status som et knudepunkt for trafikken sydpå ud af København.

Mange af de åbne pladser,

som i dette århundrede er blevet anlagt rundt omkring i København, er opstået i forbindelse med den offentlige trafikafvikling. Man skulle have god plads, for at sporvognene kunne få sløjfer, hvor de kunne vende ved endestationerne. Som det største og mest omfat-

tende anlæg af denne art ligger Tofttegårds Plads. Senere er sporvognspladsen blevet overtaget af busserne.

Vejen til Køge

I gamle dage - hvilket vil

sige i første halvdel af forrige århundrede - gik de to store færdselsårer sydpå fra København gennem Valby. Det var Roskildevejen og Køgevejen.

I gamle dage gik Gl. Køgevej fra Valby Langgade i en lige linie ad Gl. Jernbanevej til den nuværende Gl. Køge Landevej. Ved anlægget af den første jernbane til Roskilde blev den ført fra Gl. Jernbanevej gennem Mølle Allé til den nuværende Tofttegårds Alle.

Denne Køgevej lå gennem mange år nærmest hen som et sandt hjulspor, men efterhånden som Københavnerne opdagede, at der var en glimrende let tilgængelig strand ved denne vej, voksede trafikken så meget, at der blev behov for en afviklingsplads. Derfor blev Tofttegårds Plads anlagt.

Ligesom Triangelen tidligere var knudepunkt for strandvejstrafikken nordpå fra Østerbro, blev Tofttegårds Plads knudepunkt for den sydgående trafik. Blot i langt større format.

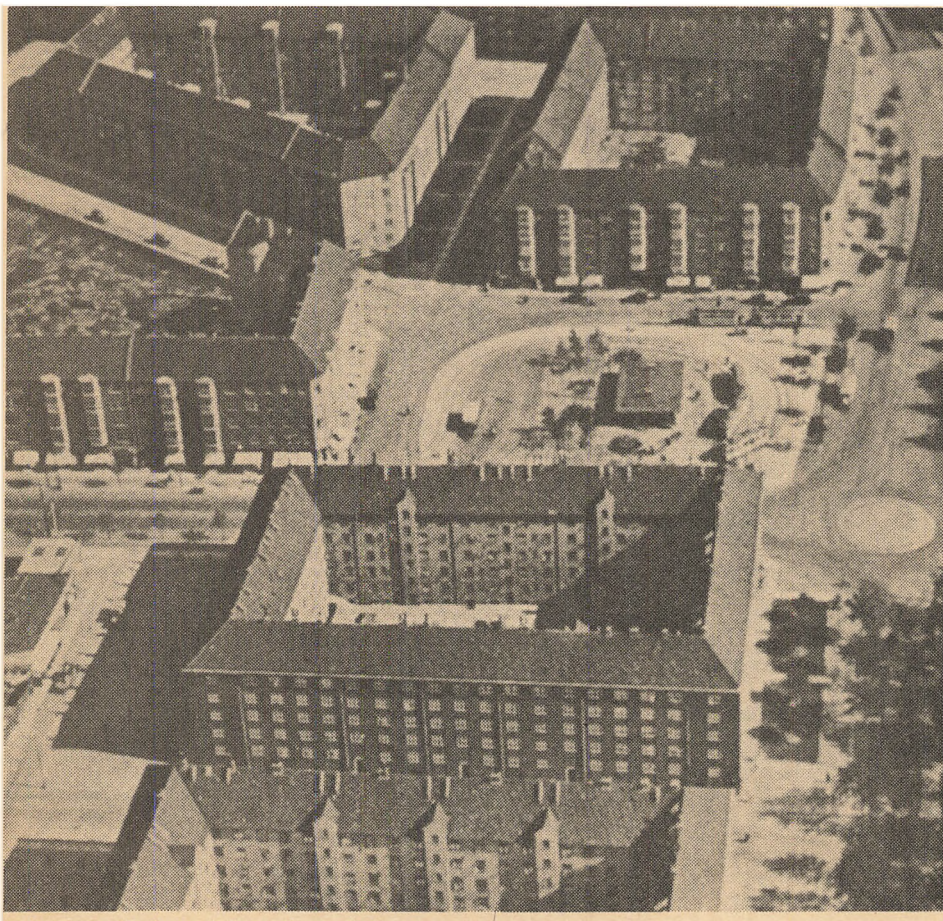
Busserne

Pladsen fik sit nuværende udseende i 1926, da sporvognen, der hidtil havde haft endestation ved Trekronergade, blev ført helt ud. Her blev så dannet et trafikknudepunkt, ikke alene for sporvognene, men også for omnibusserne, der fik deres endestation her. Den første af disse var linie 21 mellem Valby og Hellerup. Også statsbanernes rutebiler havde i begyndelsen endestation på Tofttegårds Plads, men de blev senere flyttet til Lyshøjgårdsvej, hvor de holder i dag.

Tofttegårds Alle var oprindeligt en privat vej. Men da trafikken begyndte at vokse, overgik den til det offentlige omkring første verdenskrig, hvorefter den er blevet udvidet adskillige gange og forbundet med Fasanvejen, der et godt stykke op i dette århundrede kun var en jordvej over Valby Mose.

Et gårdnavn

Selve navnet på pladsen og vejen er et af de temmelig

Tofttegårds Plads med de omliggende kvarterer.

få, der har sin rod i den gamle bondeby Valby. Dengang den gamle bondeby før udstykningerne og bondereformerne lå samlet omkring gadekæret og tingstedet.

Til hver gård førte en port fra vejen ind til gårdspladsen, og stuehuset lå i reglen bagest. Bag stuehuset lå toften, der hørte til hver gård. Her var prydhaver, køkkenhaver og ofte mindre agerbrug. Det må dog bemærkes, at man dengang ikke kendte noget særligt til regelmæssig dyrkning af grøntsager. Det var noget, hollænderne på Amager og i Den ny Hollænderby - det senere Frederiksberg - fik lært dem. Men det tog flere generationer.

Det var først, da gårdene begyndte at blive flyttet ud fra bondebyen i slutningen af 1700-tallet, at de begynder at optræde med navne. Toftegården, som pladsen og gaden har fået navn efter, lå oprindeligt nede ved tingstedet på hjørnet af Valby Langgade. Omtrent hvor skotøjsforretningen Zita i dag har til huse.

Brændte

Efter den store brand i 1865, der blev påsat af mordbrænderen Jens Nielsen, der se-

nere som den sidste herhjemme blev henrettet i Horsens Tugthus, blev gården genopbygget lidt længere ude. Nemlig på hjørnet af det nuværende Rughavevej og Toftegårds Alle. Det var på gårdens gamle toft. Heraf navnet.

I Begyndelsen af halvfemserne ejedes gården af en Niels Chr. Olsen, der solgte den til Hvidovre kommune, som Valby dengang var i sognefællesskab med. Kommunen skulle bruge grunden til at bygge en skole. Der var imidlertid alt for meget jord, så kommunen videresolgte noget til Valbys to store bygherrer i forrige århundrede, tømrermester Pedersen, der bl.a. byggede tårnbygningen på hjørnet af Rughavevej, og malermester Udsen, der også har bygget etageejendomme. Skolen, der blev bygget på Toftegårds Plads, blev til den nuværende Valby Skole eller Rughavevejens Skole, som den blev kaldt.

Politivagt

I øvrigt ville man efter Jens Nielsens ildspåsættelse have en politivagt, og den havde pudsigt nok i nogle år til huse på Toftegården, inden den flyttedes til Valby Langgade 39.

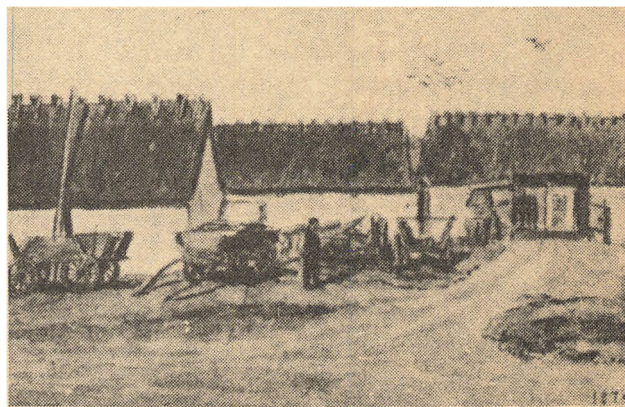
Af de gamle markbøger kan man læse, at et forhold, der slet ikke var ualmindeligt i gamle dage, i høj grad gjorde sig gældende på Toftegård.

Giftede sig med enken

Det var ofte således, at gårdens karl giftede sig med enken, når manden var død. Selv om aldersforskellen kunne være ganske stor. På den måde gik gårdene over i andre slægters eje. Det var nemlig naturligtvis sådan, at

den unge gårdmand overlevede sin langt ældre kone, og først når hun var død, giftede han sig med en jævnaldrende. Disse forhold har været særlig typiske på Toftegård.

Da Toftegården opbygges efter branden i 1865, kom den nye gård altså kun til at ligge på hjørnet af Rughavevej og Toftegårds Alle i lidt mere end 30 år, inden Niels Chr. Olsen i 1898 solgte den til kommunen. Det var samme Olsen, der havde ejet den gamle gård nede ved tingstedet ved branden.

En tegning fra den gamle Toftegård i 1879. Det er efter at den, efter branden i 1865, er flyttet til Rughavevej, hvor den senere måtte give plads for den nye skole. Toftegård havde i modsætning til de fleste andre gårde flere bygninger, der lå uden for den egentlige firkantede gård.

Toftegårds Plads - Valbys store trafikcentrum, hvor sporvogne og rutebiler mødtes for at befordre passagerer til og fra byen.

Den gamle Rytterskole i Skolegade.

Ikke misundelsesværdigt at være lærer i Valby i det forrige århundrede

Børnene lærte dengang ikke meget, og skolelærerne blev regnet på samfundstogens laveste trin. Mange af dem var afdankede studenter eller matroser, der var gået i land. Men lønnen var ofte ussel, og kårene for skoleholderne var kummerlige.

I historien om Toftegårds Plads fortalte vi, at Valby Skole blev bygget på Rughavevej, hvor den tidligere Toftegård havde ligget. Den nye bygning, den såkaldte »grå skole«, blev bygget i 1876, men skolevæsenets indtog i Valby daterer sig til en langt ældre dato. Den nye bygning betød imidlertid en væsentlig forbedring i skoleforholdene. Hidtil havde den

gamle rytterskole i Skolegade været eneste skolebygning, og her var der efterhånden ikke nær plads nok til det voksende antal elever.

Rytterskolen, der i dag fungerer som kommunebibliotek, ophørte først som skole i 1904 efter at have fungeret i næsten 200 år. Fra lukningen til 1929 blev den benyt-

tet af brandvæsenet, hvorefter biblioteksvæsenet rykkede ind.

Bygningen er den eneste, der har overlevet de mange brande i Valby gennem tiderne og er altså bydelens ældste. Den har imidlertid skiftet udseende flere gange i tidens løb. Dels ved en større ombygning i 1842 og dels ved forskellige restaureringer og forandringer.

Regelmæssig undervisning

Rytterskolen blev opført i årene fra 1722 til 25. Det var Frederik 4., der fik den idé, at han ville ændre ordningerne for hæren, således at der blev mindre kval med indkvarteringerne. Samtidig ville han gerne gøre noget for, at almuen børns skulle undervises regelmæssigt i skrivning, regning og religion.

Han kædede disse tanker sammen på den måde, at han opførte 240 skoler rundt omkring i landets forskellige rytterdistrikter. Til gengæld skulle bønderne så bære udgifterne til rytteriets indkvartering og forplejning. Af de mange skoler står endnu kun enkelte. I København findes der ud over Valby også en i Brønshøj.

Naturalier

Frederik 4.s initiativ var det første forsøg på at skaffe

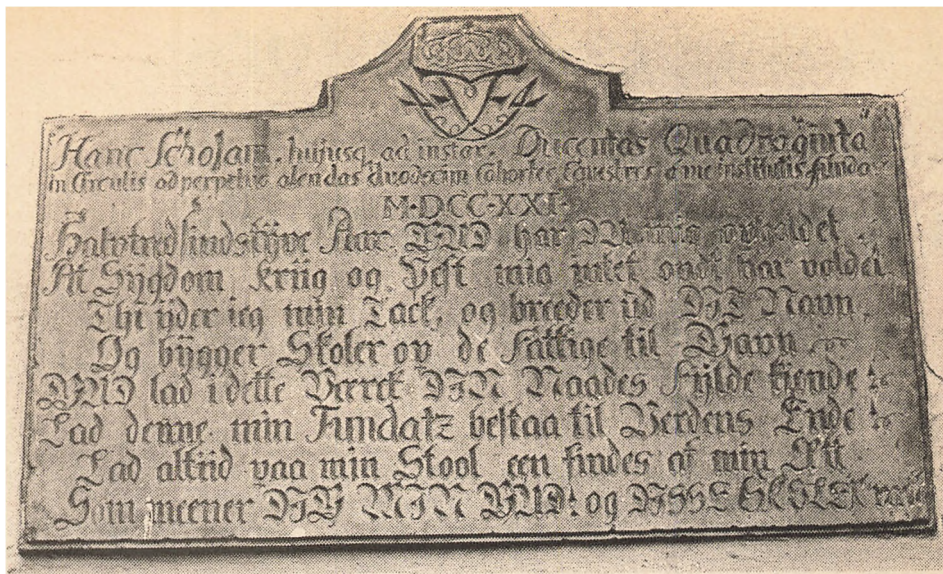
ordnede undervisningsforhold for børn og unge. Der var imidlertid ingen skolelov, og han bestemte derfor, at lærerne skulle have løn i naturalier i forhold til deres hartkorn. Dette var bønderne ikke glade for, og det var da også sådan en overgang, at man ikke kunne få nogen lærer til skolen i Valby, fordi læreren eller skoleholderen, som han kaldtes, ikke kunne leve af de rationer, som bønderne tildelte ham.

Efter nutidsmenneskers opfattelse var den undervisning, der blev givet i 1700 og 1800-tallet af meget ringe kvalitet, men man må i den forbindelse ikke glemme, at der også var slette forhold for lærerne.

Ringebetaling

Embedet i Valby var som sagt så ringe betalt, at man havde svært ved at ernære sig ved det. Dengang var der ingen egentlig læreruddannelse. De rangerede på den sociale rangstiges laveste trin og var ofte afdankede studenter, matroser eller andet tilfældigt. Mange af dem var også ganske drikfældige.

Embedet var da heller ikke særligt eftertragtet, hvis man overhovedet kunne få anden beskæftigelse. Lønnen var korn, hør, halm, tørv, brænde og andre naturalier samt et antal dages arbejde for hvert barn, der gik på skolen.

På mindepladen på muren står følgende vers: - Halvtredsenstve år har Gud du mig opholdt af sygdom, krig og pest mig intet har forvoldet. Thi yder jeg min tak og breder ud dit navn og bygger skole op de fattige til gavn. Gud lad i dette værk din nådes fylde kende. Lad denne min fundats bestå til verdens ende. Lad altid på min stol en findes af min æt. Som mener dig min Gud og disse skoler ret.

Langt væk

Da Valbys jord blev skiftet, fik læreren et såkaldt skolelod på seks tønder land. Blandt gårdmændene var der stærk modvilje mod denne flothed. Læreren var ikke afholdt af bønderne, fordi man altid skulle af med noget, når man kom i forbindelse med ham. Man fandt derfor på at udstykke lærerloden helt ude, hvor Ålholm skole ligger i dag. Dengang var der en hel rejse derud, bl.a. på grund af de slette veje, og man kan sige sig selv, at det for en fattig lærer, der hverken havde råd til hest eller vogn, var

noget nær en umulighed at komme derud. Men sådan blev det ikke desto mindre.

Tidligere sømand

Den første skoleholder, hvis navn man kender, var Jens Lauritzen Munch. Han svang spanskkrøret fra 1732 til 1750. Han var en sømand, der var gået i land. Man anså det godt for en opdrager, at han havde været ude at se lidt af verden. Men det vigtigste var dog at bibringe børnene eksakte kundskaber i dansk og regning, og det var de tidligere matroser ikke altid helt gode til.

I 1826 blev Poul Nikolaj Egede Saaby lærer i Valby. Han virkede helt til sin død i 1866. I hans tid voksede antallet af elever til 150. Han fik derfor gennemført, at der skulle ansættes en hjælperlærer. Senere blev det ændret til en førstelærer og en andenlærer, og således var forholdene, da den »grå skole« blev bygget. Den grå skole blev benyttet som pigeskole. Efter indlemmelsen i Københavns kommune i 1901 overtog København Valbys skolevæsen, og herefter gik det relativt hurtigt med den udvikling, der er fortsat til den dag i dag. Eleverne i den gamle skole var delt i to klasser. De store børn gik om formiddagen og

de små om eftermiddagen. Piger og drenge gik hver for sig. Desuden var der en pøgeklasse for de mindre børn. Her blev undervisningen varetaget af skoleholderens datter, frk. Saaby.

Den dansende jomfru

Hun var ganske ung, da hun begyndte sin skolegerning og blev altid kaldt jomfru Saaby. Hun var en livlig ung dame, der holdt meget af at danse. Hun mødte gerne frem, når der var bal på Valby Kro og skal have været ganske omsværmet. Engang nedlagde hendes fader forbud mod, at hun dansede på kroen, da han ikke syntes, det var en passende beskæftigelse for en opdrager af de unge.

I begyndelsen var der blandt befolkningen stemning for at give faderen ret. Det var ikke rimeligt, at lærerinden mødte om morgenen træt og bleg efter anstrengelserne på kroens dansegulv. Men af en eller anden grund vendte stemningen sig. Til sidst blev der sendt en adresse til lærer Saaby, og det blev da til, at jomfru Saaby atter fik lov til at svinge sig på kroens dansegulv, når der blev spillet op til bal. Sikkert til stor glæde for den tids unge Valby-kavalerer.

En spøgelses-historie fra gamle dages Valby i forrige århundrede

Som alle andre steder i gamle dage blomstrede overtroen frodigt i Valby, og her fortælles en ægte spøgelseshistorie, der satte sindene i bevægelse i de gamle dages Valby.

I de forrige århundreder, før elektriciteten gjorde det muligt at få lys over landet, herskede der i vinterhalvåret et mørke, som vi slet ikke tør os forestillinger om. Dette gav - sammen med det almindeligt ret lave oplysningsstade hos almuen - grobund for en frodig overtro.

Efter mørkets frembrud var det, når det ikke lige var stjerneklart eller måneskin, simpelt hen bælgmørkt i det gamle Valby. Ingen valbyer færdedes derfor ud ved nat-tetide uden ledsagelse, og børn turde overhovedet ikke gå uden for hjemmet, når det var mørkt.

Det var ikke blot selve mørket, man var bange for. Men mørket gav spillerum for forskellige overnaturlige foreteelser. Som alle andre steder blev det med stor bestemtthed påstået, at det spøjte i Valby. Det var som regel en eller anden grusom begivenhed i gammel tid, der dannede baggrund for det påståede spøgeri.

Han blev svigtet

For eksempel var det en ond kone, der ikke kunne finde fred, fordi hun havde pint sin mand til døde, eller også var det genfærdet af en ung mand, der vendte alle personer, han mødte, mod måneskinnet for at se deres ansigter. Han ledte efter sin elskede, der havde svigtet ham, fordi hun var flygtet bort med en fin herre fra Jylland.

Ved et bestemt træ i Søndermarken skulle en munk optræde. Han vinkede afværgende til folk, der nærmede

sig. Munken hørte til de gode ånder, idet han advarede vejfarende mod et sted, hvor vejen ofte var undermineret af en bæk. I virkeligheden var der perioder i forrige århundrede, hvor disse spøgelseshistorier virkede meget hæmmende i Valby, da folk var så bange for at færdes ude om natten, at det til sidst blev generende.

Men så lykkedes det at afsløre, at den mest kendte historie havde ganske naturlige årsager. Historien står at læse i Erslews bog »Valby gennem 1000 år«.

Pesten

Oprindelsen til historien var meget gammel. I pestens tid skulle de mennesker, der døde af sygdommen i København, ud af hovedstaden, idet de ikke måtte begravnes på steder, hvor ligene kunne smitte drikkevandet. Det var der folk, der fandt en forretning i. De fyldte en vogn med lig og kørte dem i nattens mulm og mørke til et sted, hvor de ugenert kunne putte dem i en fællesgrav. Da rædslen for smitte var stor, var det en indbringende forretning.

Sibirien

Et af de steder, hvor man kunne grave folk ned, var mellem Søndermarken og Valby Mose. Her blev der gravet ikke så få pestdøde ned, og i midten af forrige århundrede stødte man på en fællesgrav på dette sted, der kaldtes Sibirien. I forvejen havde stedet et dårligt ry, og nu blev det direkte forbundet med uhygge.

I Sibirien lå kun nogle få huse, og det var de allerfattigste, der havde deres bolig på dette skumle og fugtige sted.

Man fandt så en dag ud af, at det spøjte derovre, og det måtte så bestemte være en af de pestdøde, der ikke kunne finde ro. En ung pige var den første, der havde set spøgelseset. Hun havde en sen eftermiddag været på Frederiksberg Slot, og da det var ved at mørkne, skød hun genvej gennem Søndermarken langs mosen.

Hvidt gespenst

Ved en stald, der hørte til Sibirien, var der pludselig sprunget en hvid skikkelse ud foran hende. Den fægte-

Valby Mose, som den så ud før århundredskiftet. Unge Valby-piger er en søndag på tur og har trukket strømperne af for at soppe.

Et typisk billede fra Valby Mose i dennes sidste år. Nogen skønhedsåbenbaring var den jo ikke - mere losseplads end idyl.

de med armene og udstødte nogle uarticulerede lyde, men havde ikke gjort hende noget. Hun blev imidlertid så forskrækket, at hun skrigende løb ud i mosen og havnede i et mosehul. Det kolde vand gjorde hendes hjerne så klar, at hun atter fandt ind på vejen gennem mosen. Hun skyndte sig hjem, drivvåd, men stadig vendende sig om for at se efter spøgelse. Men det var forsvundet så pludseligt som det var dukket frem.

Historien satte sindene voldsomt i bevægelse, og nogle modige Valbyfolk søgte om aftenen at holde vagt ovre ved Sibirien for at se, om spøgelse skulle dukke op igen. Men det skete imidlertid ikke, og herefter anså man, at den unge piges fantasi havde spillet ende et pus.

Men fra tid til anden dukkede spøgelse op igen, og gennem årene var der flere mennesker, der så det sibiriske spøgelse. Og ingen var i tvivl om, at der virkelig var noget om snakken.

Holdt vagt

Til slut besluttede nogle karle - et par slagtersvende - sammen at få sagen opklaret.

Igennem flere måneder holdt de konstant to mand

vagt om natten ovre ved Sibirien. Men der skete intet.

Så en nat dukkede det hvide gespenst op, og de to karle, der holdt vagt, blev så forfærdede, at de tog benene på nakken og flygtede ned mod Valby. Så det fik man altså ikke noget ud af.

Ved en ren tilfældighed blev mysteriet så endelig opklaret. Der var en hønsekræmmer, der i sin fritid havde lidt langfingrede tilbøjeligheder. Han havde en aften været ovre ved Frederiksberg Slots dyrehave, hvor Zoo nu ligger, for at forsyne sig med lidt ædelt vildt fra de kongelige haver. På vejen hjem kom han igennem Sibirien, og ved den førømtalte lade så han pludselig en mand stå bag ved en brændestak og iføre sig et hvidt gevandt.

Opklaringen

Han var straks klar over, at han havde spøgelse under omklædning foran sig, og han lod vildt være vildt. Forsigtigt sneg han sig ind bagfra og overmandede det sibiriske spøgelse, endnu inden det var færdig med munderingen.

Det viste sig så, at det var en af Sibliens beboere, der havde haft hele Valby til bedste igennem flere år. Det var en yngre mand, der boede hjemme hos sin gamle moder. Han kunne ikke bestille noget og ikke være nogen steder, da han var lidt

til en side. På en eller anden måde havde han hørt så meget om spøgelse, at han fik lyst til selv at agere som sådan. Nu blev han anbragt på en anstalt, selv om man nok i dag ville have fundet hans påhit ret så uskyldigt, idet han aldrig havde gjort sine ofre noget. Han er vel formentlige blevet tilfredsstillet ved den effekt, hans tilsynkomst i hvide klæder havde på folk.

Mange andre

Men selv om historien om det sibiriske spøgelse altså til sidst fandt sin opklaring, har der været utallige andre spøgelsehistorier i omløb i Valby i gamle dage. Her som andre steder var beredvilligheden til at tro på spøgelse og andre overnaturlige tildragelser så stor, at det ofte var til gene for det daglige liv i den mørke tid af året.

Gamle huse i Valby i strædet ved Langgade 85. Disse huse giver et lille begreb om, hvordan husene så ud i gamle dage. Det er et typisk bybillede med de små huse, der ligger ligesom indbyggede i hinanden, og de små, krogede stræder, der førte hen til dem.

De så røde blus i bådene der var ude på ålefangst

Fra landstedet Valhøj på Gl. Jernbanevej kunne maleren Johan Thomas Lundbye i forrige århundrede se månen spejle sig i Kalveboderne og blus fra bådene, der var ude på natlige ålefangster. Sammen med andre berømt heder var han med til at dekorere landstedets spisestue.

»I otte dage har jeg været i Valby hos Brandi's forældre på det yndige Valhøj. Det dejligste vejr havde vi. Aftener jeg sjældent har set kønere, når månen spejlede sig i Kalvebod Strand, og lige ved siden af det lyse skimmer så vi de røde blus i bådene, der var ude på ålefangst. Jeg malede en skitse af stedet bestemt for en gave til frøken Marie, der nu skal have bryllup. Hvor gerne ville jeg ikke opskrive noget af, hvad jeg der oplevede, jeg kan det ikke nu.«

Denne smukke aftenstemning kunne maleren Johan Thomas Lundbye beskrive i sin dagbog 20. august 1842, da han 23 år gammel opholdt sig i Valby på landstedet Valhøj, der lå på Gl. Jernbanevej, og som indehavedes af livlæge, konferensråd J. D. Brandis.

Når Lundbye ofte kom i Valby og malede og tegnede adskillige værker med motiver herfra, skyldtes det rimeligvis hovedsagelig hans forbindelse med familien Brandis, der boede på Valhøj.

Kun 30 år

Johan Thomas Lundbye levede fra 1818 til 1848 og blev altså kun 30 år gammel. Alligevel nåede han at markere sig som en af vore store malere gennem tiderne.

Kunsthistorikeren Karl Madsen har kaldt ham »yndlingen blandt vore malere, og han er det både som den mest danske af alle danske kunstnere og som det blide følsomme menneske med det lyriske, tungtvemodige sind.«

Ret tidligt vakte han op-

mærksomhed med sine landskaber og dyrebilleder, der købtes af museer. Man kan se billeder af ham bl.a. på Kunstmuseet, Glyptoteket og Hirschsprung, og hans landskabs- og dyretegninger er blevet benævnt »blandt de kosteligste klenodier i vor kunst«. Ganske imponerende præsteret af en mand, der døde i en alder, hvor de fleste andre først skal begynde af manifestere sig for alvor.

Frølich

Lundbye var uddannet på akademiet og et par andre steder, men nok så stor betydning for ham fik omgangen med kammeraterne Læssøe, P. C. Skovgaard og ikke mindst Lorentz Frølich, som han brevvekslede med hele livet, og de to stod

i allerhøjeste grad på fortrolig fod. Det var da også gennem Frølich, at Lundbye fik forbindelse med Brandis-familien og Valhøj. Ejendommen Valhøj er blevet benævnt som Valbys smukkeste ejendom i forrige århundrede. Hovedbygningen lå, hvor Gl. Jernbanevej 8 og 10 er i dag. Haven strakte sig helt fra Valby Langgade til Gl. Jernbanevej 20 og herefter langs den nuværende Valhøjvej indtil Valby Langgade 39.

Livlægen

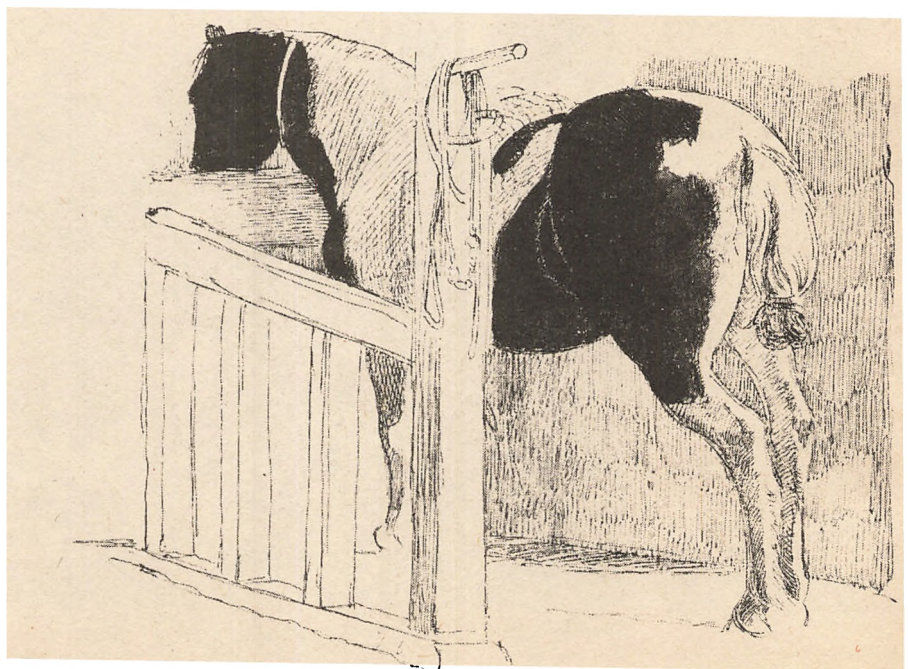
Det Valhøj, som vi kender fra tegninger og billeder, er bygget engang i den første fjerdedel af 1800-tallet. I 1821 købte livlægen J. D. Brandis stedet. Han var først i Tyskland og blev efter at have udført forskellige

videnskabelige arbejder professor i Kiel. Herfra blev han så kaldt til København som livlæge for dronningen. Det var der ikke noget mærkværdigt i, idet folk dengang i højere grad boltrede sig over landegrænserne. Johan Ludvig Heiberg underviste således en tid også på universitetet i Kiel. Når dr. Brandis slog sig ned i Valby på Valhøj, har det rimeligvis hængt sammen med, at han var nær Frederiksberg Slot og har kunnet få en passende sommerbolig til den ret udstrakte selskabelighed, som en mand i hans stilling har ført.

Dr. Brandis har været en højst særpræget personlighed med udpræget humoristisk sans. Oehlenschläger omtaler ham således med stor agtelse i sine erindringer, men det interessante i denne forbindelse er, at hans søn Dietrich fra barnsben af plejede et nært ven-skab med Lorentz Frølich. I kunsthistorikeren Karl Madsens bog om Johan Thomas Lundbye er der viet et særligt afsnit om Valhøj, og her står bl.a.:

Panelerne

»I de første måneder af 1839 bor den 19-årige Lorentz Frølich alene på Valhøj for

Lundbye fandt mange motiver på gårdene.

at dekorere det forfaldne træværk i spisestuen.« Frølich skriver: »Lundbye besøgte mig stundom under det glade drømmeliv, jeg førte ude i villaen.« Herefter fortsætter Karl Madsen med at fortælle, at Lundbye og Læssøe fik overladt at male en del felter, men at selve kompositionerne for de flestes vedkommende skyldtes Frølich.

Karl Madsen besøgte i øvrigt Valhøj, da det stærkt forfaldne sted blev revet ned i slutningen af århundredet.

Han tegnede en lille skitse af spisestuens paneler, mens håndværkerne fjernede dem, således at man har et begreb om, hvorledes de så ud, inden ejendommen blev købt og nedrevet af Valbys første store byherre, tømrermester Pedersen, der byggede etageejendomme på stedet. Hans søn, manu-fakturhandler F. N. Pedersen, har i sin tid skrevet i sin dagbog:

Herskabelig

»Det var en smuk ejendom i en rolig og fornem stil, i to etager, og lå et godt stykke tilbage fra vejen.

Foran huset var en smuk græsplæne med to store kastanietræer ved hver side. Indkørslen var ved den nordlige ende af huset flan-

keret af to smukke sandstenspiller. Ved hver ende af hovedbygningen lå et lille pænt udhus til stalde og tjenerstab. Indvendig var der sikkert meget herskabeligt, jeg har kun set det i forfald.

Den store spisestue, der vendte ud mod haven, var dækket af høje træpaneler, hvorpå der var malet pragtfulde billeder af en af tidens bedste kunstnere.

Desværre er vist alt dette gået tabt, da ejendommen i flere år inden nedrivningen var beboet af meget »jævne folk«.

Valby-motiver

Vel er panelerne fra Valhøj altså gået tabt for eftertiden, men til gengæld er der i Lundbys produktion adskillige mindelser fra hans ophold i valby. Bl.a. et maleri med titlen »Valhøj set fra haven« og et andet »Kalvebod Strand set fra gæsteværelset på Valhøj«.

Det er muligvis slutresultatet af den skitse, som Lundbye omtaler i dagbogen, og som vi gengav i indledningen.

Desuden findes i Den Hirschsprungske Samling en hel del tegninger, hvor Valby er nævnt i titlerne.

Optøjer

I dagbogen nævner Lund-

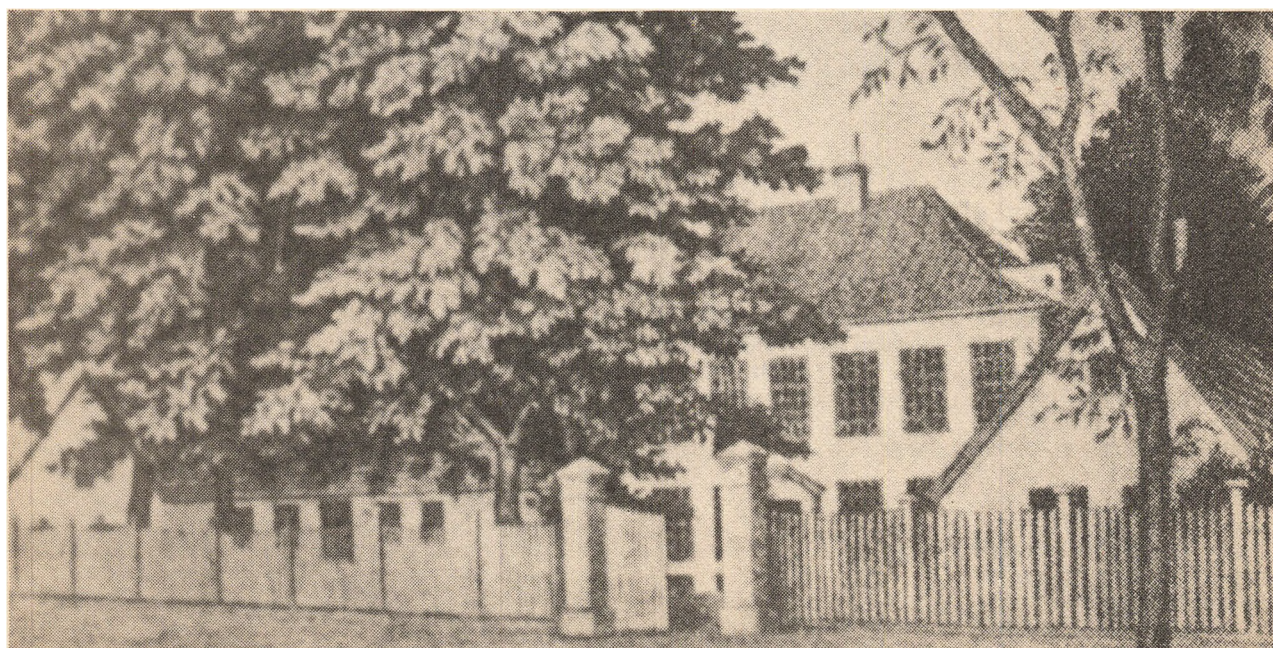
Valhøj som det så ud i de sidste år. Det er et »nøgent« hus, haven bliver heller ikke mere vedligeholdt, og bygningerne var forfaldne.

bye i øvrigt en episode fra optøjerne omkring kravet om enevældens afskaffelse i fyrreerne. Lundbye havde svært ved at goutere disse optøjer, selv om han ikke var imod frihedstanker. Da Orla Lehmann var blevet fængslet, drog protesttogene til Amalienborg, og om dette skriver Lundbye: »Den ene bankescene afløste den anden . . . husarer travede gennem gaderne, og flere blev bragt ind på hospitallerne slemt forslåede . . . Flere arresteredes og blev atter løsladt . . . en stakkel fik også sin arm temmelig ublidt behandlet

af en stok, uagtet hans forsikring, at han ikke var deltager i optøjerne . . . Men flere er kommet værre af sted.«

Vådeskud

Grebet af den almindelige nationale begejstring meldte Lundbye sig i 1848 som frivillig, men inden han nåede frem til slagmarken, blev han tragisk nok dræbt af et vådeskud. En geværpyramide væltede, og han blev ramt i hovedet af et vildfarent skud. Svøbt i Dannebrog blev han begravet på Bedsted kirkegård i Slesvig.

Det gamle »Valhøj« der lå, hvor nu Gl. Jernbanevej 8-10 og 12 er bygget. Det var Valbys smukkeste ejendom.

Fra branden i Valby 1865. Det er den største ulykke, der overgik Valby siden svenskekrigen. 35 huse og 4 gårde samt kroen blev lagt i aske.

Den sidste henrettelse gik ud over Valby-brandstifter

Omfattende brande lagde i forrige århundrede Valby øde.

En af dem blev påsat af Jens Nielsen, der som den sidste i Danmark blev henrettet ved halshugning for 90 år siden.

For blot en menneskealder siden var det et almindeligt mundheld i resten af København, når man hørte brandklokker eller så brandbiler komme susende, så stærkt som datidens mekanik tillod det, at sige: »Når det brænder, så er det nok i Valby«. Dette mundhelds opståen skyldes nok ikke den særdeles primitive teknik, som var til rådighed ved den gamle brandstation i Rytterskolen ved Tingstedet, men nok så

meget, at den lille stråtekte bondeby bag bakken flere gange i forrige århundrede var udsat for brande, der lagde byen næsten øde i et par år.

Den første indtraf i sommeren 1865. Det havde været bagende varmt igennem

mange uger, og netop den dag var mange Valby-borgere borte fra deres hjem på grund af forskellige festligheder i nabolaget. De var endnu ikke nået tilbage, da der af en eller anden grund udbrød ild i et hus ved siden af kroen, der lå på Tingstedet. Da det blæste temmelig kraftigt, fløj der hurtigt gnister over til et hus på hjørnet af Mosedalsvej, og herfra bredte ilden sig med lynets hast hele tingstedet

rundt helt over til husene i Annexstræde.

Hjælpearbejde

Branden rasede i adskillige timer, og da den endelig var stilnet af, var der brændt ikke mindre end fire gårde og 35 huse. De ødelagte huses assurancesum blev opgivet til 95.000 rigsdaler. En betragtelig sum i datiden. Der blev senere sat en stor indsamling i gang til fordel

for de nødstedte. Kongen gik i spidsen med 600 rigsdaler, og H. C. Lumbye gav koncert i Tivoli. Heldigvis gik ingen menneskeliv tabt, og alle kreaturerne var på markerne. I løbet af et par år havde man fået bygget Valby op igen.

Selv om der skulle gå næsten tyve år, før den næste store brandkatastrofe indtraf, betød det dog ingenlunde, at byen undgik ildløs i de mellemliggende år. Således brændte en efter en flere af de gamle gårde, der dannede kærnen i det gamle Valby. I den forbindelse må man tænke på, at når der først af en eller anden grund var udbrudt ukontrolabel ild, var det næsten umuligt at afværge en total nedbrænding. For det første var slukningsmaterialet så godt som ubrugeligt, og for det andet var bygningerne med meget træ, bindingsværk og stråtag, der i de tørre sommermåneder var tørre og særdeles let fængeligt.

Brand påsat

Brandkatastrofen i 1883 var imidlertid ikke tilfældig. Det var en påsat brand, der lagde fire store gårde omkring Gadekærret - ved det nuværende Gadekærvej - i aske.

Ilden blev opdaget af en omnibuskonduktør, der med det samme fik alermeret brandvæsenet. Inden man rigtigt kom i gang med slukningsarbejdet, var allerede tre gårde ompændt af flammerne. Man koncentrerede sig nu om at redde Bechsgården, der lå et stykke fra de tre øvrige, men desværre i vindretningen.

Man havde mangel på vand, men her kom der hjælp fra Carlsberg, der støttede med adskillige tønder vand. Den længe i Bechsgården, der vendte mod ilden, blev uafbrudt overskyldt med vand, men det lykkedes alligevel ikke at forhindre ilden i at få fat, og også denne gård brændte ned til grunden. Bechsgården blev i øvrigt senere genopbygget længere ude mod Valby Langgade, og den har givet navn til den nuværende Bechgårdsvej. I øvrigt er den gamle rytter-

skole i Annexstræde den eneste bygning i Valby, der overlevede disse katastrofer.

Den har klaret sig igennem helt fra 1722 omend ikke i helt samme udseende. Bl.a. er de savtaktede gavle først påsat adskilligt senere.

Lige umiddelbart efter branden havde man ingen spor af hvem, der kunne tænkes at være brandstifteren, men allerede få dage senere anholdt man i Hvidovre en mand, der havde påsat en brand der. Brandstifteren hed Jens Nielsen, og under forhøret indrømmede han, at han også var brandstifteren fra Valby. Hans motiv havde været, at han i forvirringen under branden ville stjæle penge, så han kunne komme udenlands. Han havde deltaget i slukningsarbejdet, men ikke fået mulighed for at stjæle noget.

Jens Nielsen var undsluppet fra Holbæk arrest og havde i nogen tid opholdt sig på Valby-kanten. Måske fordi der endnu ikke var noget fast politi i dette område. Herefter oprettede man den første politivagt i Valby, der fik til huse i Toftegården, der lå omtrent ved den nuværende Valby Skole og har givet navn til Toftegårds Alle.

Socialt tilfælde

Jens Nielsen var, hvad man i dag ville betegne som et socialt tilfælde. Han havde haft en yderst trist barndom sammen med moderen i hjemsogets fattiggård og herefter på flere opdragelseanstalter. Han fik som ganske ungt menneske sin første fængselsstraf. I de tider forsøgte man inden for fængselsvæsenet at overtale ikke alt for belastede forbrydere til at udvandre til Amerika, hvor de kunne få chancen for at begynde på en frisk. Og Jens Nielsen tog chancen, men uden succes. Efter et par år flakkede han rundt i Europa et stykke tid og havnede i 1882 i London. Her påsatte han, efter sin egen tilståelse i Danmark, kæmpebranden i Victoria-dokken, der kostede det engelske samfund ikke mindre

end 27 millioner kroner. Hvor højtideligt den tilståelse skal tages, har der imidlertid altid hersket tvivl om. Året efter påsatte han altså den store brand i Valby, og i de næste år fortsatte han med kombinerede ildpå-sættelser og tyverier. Han endte i Horsens Tugthus, og her modnedes den tanke hos ham, at han som en slags hævn over samfundet ville tvinge dette til at henrette sig. Efter et par meget alvorlige overfald på fængselspersonalet lykkedes det ham også at gennemføre sit forehavende.

Dødsstraffen eksisterede i Danmark indtil 1930, men henrettelsen af Jens Nielsen for 90 år siden var den sidste. Det skulle ske ved offentlig halshugning, og den dømtes hoved skulle hugges af med en håndøkse. Ejendommeligt nok boede Jens Niensens bødde, skarpretter Seistrup, lige i nærheden af Valby - nemlig på Vestre Fælledvej - da Jens Nielsen påsatte branden i Valby.

Henrettelser

Seistrup, der var Danmarks sidste bødde, besørgede i sin lange embedstid tre eksekutioner. Om de to sidste har skarpretteren selv berettet i et interview i 1903, hvor han havde beklædt embedet i 26 år:

»Den anden henrettelse var den så meget omtalte Anders Sjællænders. Man har fortalt, at jeg var beruset. Enhver, der kender mig, og ved hvor mådeholden jeg er, ved også, hvor uberetti-

get denne beskyldning var. Sagen var, at forberedelserne til denne eksekution var særdeles skandaløse.

Der var ingen forholdsregler til ordenens opretholdelse foretaget. Kun sognefogeden holdt publikum tilbage. Blokken var stillet i sneen, der ikke var skovlet til side. Og ved det afgørende hug gled jeg så . . .«

Skarpretter Seistrup måtte hugge et par gange, før hovedet trillede af Anders Sjællænder, og blodet farvede sneen rød. En særdeles makaber forestilling, der fik protester mod dødsdomme til at blusse op.

Ikke publikum nok

Ved den sidste, henrettelsen af Jens Nielsen, var der af samme grund ikke det sædvanlige talstærke publikum til stede. En henrettelse for forbrydelser, der er begået inden for fængslets mure, fuldbyrdes i fængselsgården i overværelse af fanger og funktionærer. Jens Nielsen oprådte fuldstændig rolig og fattet, og Seistrups økse fungerede upåklageligt. Alt foregik planmæssigt, men efter sigende var Jens Nielsen utilfreds med henrettelsens private former. Det var som om, hans hævn over samfundet herved ikke blev helt fuldbyrdet.

Måske ville det have glædet ham at høre, at hans berømmelse alligevel blev udbredt til al folket gennem adskillige skillingsviser med tegninger af henrettelsen på omslagene. Den kendteste hed »Vise om Jens Niensens henrettelse 1893.«

En gammel tegning fra Valby efter branden i 1865. Det er Tingstedet, der er tegnet.

Fru Hall skændte på Valbybønderne, når de misbrugte, pisken på deres vogn-hest

Ved indgangen til Søndermarken lige over for hendes gamle bolig ved Valby Langgade står Bissens statue af statsmanden C. C. Hall. Men i virkeligheden var hans kone, Marie, en ejendommeligere person. Hendes djærve standpunkter stak ofte an mod hans officielle. Hun grundlagde bl.a. Valby Børneasyl, der var landets første i sin art, og som i dag fungerer som børnehave.

I disse år er det almindeligt, at folk, der interesserer sig for kvindesagen, drager betydelige kvindelige personligheder frem af glemslens slør. Navne som Mathilde Fibiger og Amalie Skram har hermed fået en plads i kulturhistorien, som mandlige forskere gennem årene af chauvenistiske årsager har forment dem.

I denne sammenhæng fortjener Marie Hall, der i forrige århundrede boede på Ny Bakkegård ved Valby Langgade, nok en omtale.

I dag kender man bedre hendes mand, og således var det også i den offentlige samtid. Statsmanden C. C. Hall, som hun var gift med, har fået sin statue ved indgangen til Søndermarken ved Valby Langgade lige overfor, hvor Ny Bakkegård i sin tid lå.

Carl Christian Hall var født i 1812 som søn af en københavnsk håndværksmester. Med støt flid og et lyst hoved fik han drevet det til at besidde landets højeste embeder, skønt han ingenlunde var en original begavelse. Samtidig var hans hjem efter Rahbeekernes død på Bakkehuset, det sted, hvor landets kulturelle elite samledes.

Forbindelse

Dette skyldtes dog i højere grad end Hall hans kone, Marie Halls, særprægede personlighed. Hun var datter af arkæologen P. O.

Brøndsted, og gennem hende fik Hall forbindelse med landets højeste kredse på et tidspunkt, hvor han netop var påbegyndt en smuk juridisk løbebane.

C. C. Hall købte Ny Bakkegård i Valby i 1840, fordi hans kone var svagelig og trængte til frisk luft. Hjælpen var som i alle gode ægteskaber gensidig, idet fru Hall gennem hele livet var sin mand en uvurderlig støtte. I mange måder mindede hun om sin betydeligt mere berømte nabo, Kammarahbek.

Også hun kom i voldsomt oprør, hvis nogen vovede at kritisere hendes mand. Om der så var grund til det eller ej. Den store norske digter Bjørnstjerne Bjørnsson har engang sagt om hende, at hun »var den bredeste kvinde, han nogen sinde havde kendt«. Med denne karakteristiske mente han hendes ligefremme måde at udtrykke sin mening på.

Hadede unaturlighed

Marie Hall hadede i det hele taget mennesker, der udtrykte sig unaturligt med overdreven svulstighed. Således sagde hun engang, da hun var sammen med præstefruen fra Hvidovre, hvorunder landsbyen Valby dengang sortererede kirkeligt: »Gud velsigne Dem kære frue, men sig til Deres mand, at han skal tale sit eget daglige sprog, når han er i kirken. Og ikke stå og

fægte til højre og venstre. For Vorherres skyld kan det jo ikke være, og vi mennesker ler kun ad det.«

Marie Hall forargede engang sin samtid ved at tage sine unge ugifte døtre med ind for at se et stykke af Ludvig Holberg. Det var på en tid, hvor man anså det for yderst vovet og upassende for en dame at gå i teatret for at se et stykke af Holberg.

Et andet karaktertræk, der var udpræget hos fru Hall, var hendes trang til at gøre

det godt for sine medmennesker og hendes store godhed mod dyr. Gården var præget af denne kærlighed til firbenede væsener. Og det var den højtstående statsmand ikke altid lige glad for.

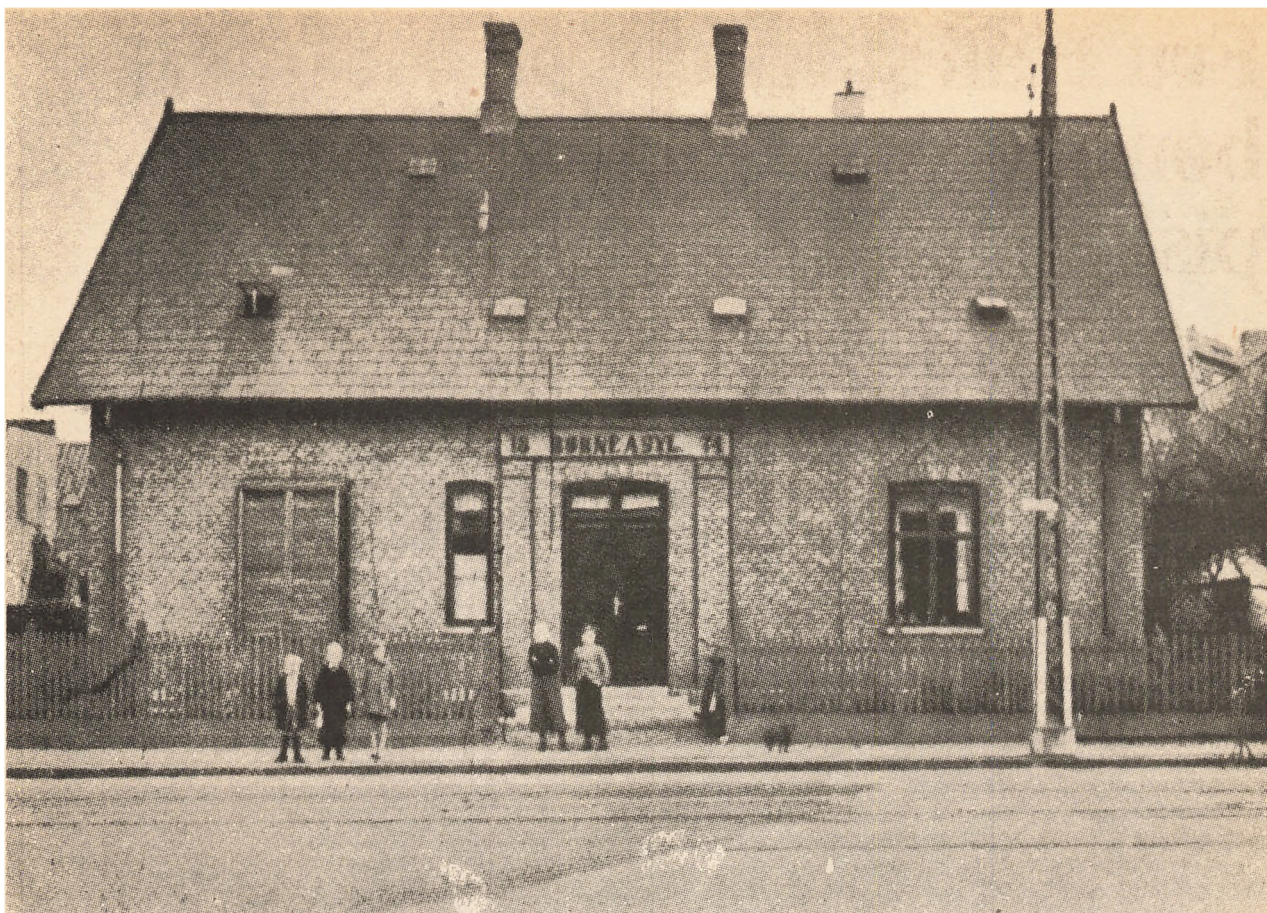
Så længe hun holdt heste, kunne han tolerere det. Selv om der også var flere, end de havde brug for til transport. Han affandt sig også med, at hunde og katte løb om benene på familien i stuerne, men en dag dukkede en husmand fra Valby op i haven, trækkende på en ko. Her havde Hall vanskeligt ved at styre sit ellers lidt indolente temperament.

»Hvem i alverden har bedt dem komme med den ko her,« råbte han.

»Det har fra Hall da,« sagde manden. »Hun var såmænd selv nede hos os i går og

Valby Asyls stifterinde, geheimekonferencenrådinde Marie Hall.

Valby Børns Asyls bygning på Tingstedet i Valby.

købte og betalte den,« svarede den sindige mand.

Skældte ud

Det var heller ikke ualmindeligt, at fru Hall, når hun færdedes rundt omkring på markvejene i Valby og omegn, kunne standse en kusk, hvis han brugte pisken for hidsigt, og så fik han en verbal omgang, som han ikke glemte lige straks.

På et tidspunkt, hvor der herskede hundepest i København, blev der givet ordre til at slå alle hunde ned. Fru Halls fortvivlede kommentar til dette skal have været: »Ikke siden barnemordet i Betlehem er der blevet begået en så afskyelig handling.«

Offentlig forsorg

Fra Halls betydeligste gerning i offentligheden var, at hun stiftede børneasylet ved Tingstedet i Valby, hvilken bygning ligger den dag i dag, hvor den fungerer som børnehave. Det var landets før-

ste stiftelse i sin art, og hun var med til at organisere lignende foreninger og asyler rundt omkring i landet. Som landets statsministerfrue kunne hun komme igennem i de offentlige instanser med, hvad der ellers ikke var almindeligt i de tider.

De fleste af de små Valbyhjem i forrige århundrede, hvor fattigdommen tit stod på tærskelen, har haft besøg af fru fra Ny Bakkegård. Var nogen syg, kom hun selv med mad og tog sig ofte både af sygdomsplejen og af resten af familien med mad og den slags.

Mens hendes mand i begyndelsen af sin karriere virkede som juridisk mannuduktør, kunne de ofte have en halv snes blege studenter logerende på gården for at spare dem for den lange fodtur ind til byen og tilbage igen.

Senere kom så den mere æstetiske periode, hvor hendes mand beklædte store embeder, og blomsten af

litteratur, kunst og videnskab samledes i fru Halls hyggelige stuer. Og det var jo hende, de kom for at besøge i højere grad end hendes kendte mand.

Lysets hastighed

Fra altanen, der dengang vendte ud mod Kalveboderne, har H. C. Ørsted beregnet lysets hastighed ved at lytte til skydeøvelserneovre fra Amager. Fra samme altan har J. L. Heiberg dyrket astronomi. Oehlschläger kom der, og det samme gjorde de religiøse »pinger«, Martensen, Grundtvig og Mynster. Endelig kom også fru Gyllembourg - Heibergs moder - der, og hun blev senere den første »landligger« om sommeren i Valby.

Til sammenkomsterne havde hun en sjælden evne til at bringe politiske modstandere sammen, uden at der kom eksplosioner ud af det, og som regel var en eller anden fra kunstens verden

indbudt til at optræde. Det lyder nok pretiøst i vore dage, men man må betænke, at der dengang ikke fandtes plader, fjernsyn, film eller radio. H. C. Andersen har her - undseelig, men lykkelig - læst sine første eventyr højt.

Fru Hall fulgte naturligvis sin mands karriere med stor interesse, men hun var ikke altid så forsigtig, som en stats- og udenrigsministerfrue bør være. Hun var således ved at skade ham alvorligt et par gange ved sin åbenmundethed, men dette fører vel egentlig kun en sympatisk facit til billedet af Marie Hall, at hun ikke kunne overskue de politiske »rævekager«.

I de senere år var C. C. Hall lænket til sengen efter et slagtilfælde, og i ni år plejede hun ham med beundringsværdig tålmodhed. Hun levede længe nok til at opleve afsløringen af Bissens smukke statue lige over for deres gamle hjem i Søndemarken.

Det gamle brevsamlingssted ved Korups Have.

Første postmester og første postbud i Valby var kvinder

For 106 år siden, i 1878, fik Valby sit første postkontor i et hus på Valby Langgade ved siden af Korups Have. Første postmester blev fru Marie Korup. Hun var en stor personlighed, der var kendt og afholdt af alle i Valby. Hun ansatte det første kvindelige postbud i Danmark.

I disse tider er det jo blevet sædvanen, at man for at støtte udviklingen af kvindernes ligestilling på arbejdsmarkedet skal anvende »person m/k«, når man averterer efter arbejdskraft. I åbenbart alt for mange år har

mænd haft en fortrinsstilling ved ansøgninger.

I den forbindelse kan det være morsomt at minde om, at det i år er 106 år siden, at Valby blev beriget med sit første postkontor. Og at

den første postmester var en kvinde. Denne kvinde, der hed Marie Korup, ansatte tilmed Danmarks første kvindelige postbud. Det havde lige været noget for rødstrømperne - om de da eksisterede i hine tider.

Hvordan postbesørgelsen var i Valby i de ældste tider, har man ikke noget skriftligt vidnesbyrd om, men dengang var det også minimalt, hvad der fandtes af breve og den slags. Bønderne har selv hentet deres ting hjem, når de havde været på torvet i København. Desuden må man tænke på, at det helt op til vort århundrede ikke var særligt almindeligt, at jævne mennesker i større udstrækning udtrykte sig skriftligt. Hvorom alting er, har dagvognene, der kørte fra København til Roskilde, givet haft nogle forsendelser til Valby-borgerne. Roskildevej gik dengang gennem Valby Langgade og ikke som nu over Frederiksberg Bakke ved Zoo. Forsendelserne er sikkert blevet afleveret på den gamle Valby Kro ved Tingstedet, som det var skik andre steder i landet. Så har kroværten sørget for at bringe tingene videre til de få beboere i den tæt samlede landsby.

Jernbanen

Første gang, man officielt hører om postbesørgelsen i Valby, er, da jernbanen i 1847 bliver åbnet. Da blev det bestemt, at der skulle være postombæring i Valby, når det var påkrævet.

Valbys første jernbanestation lå omtrent, hvor hotel Rossini nu ligger, og det var en jernbanemand, som var ansat på stationen, der fik dette job. Og det har givet været et meget let stykke ekstraarbejde, men der er ingen tvivl om, at det har fremmet skrivelysten.

Allerede fem år efter - i 1852 - blev der lavet et særligt brevsamlingssted med eget personale, men det havde stadig til huse på stationen. I 1864 blev jernbanestationen i Valby imidlertid nedlagt. Dengang lå Københavns hovedbanegård ved Paladsteatret, og for at banen til Roskilde ikke skulle krydse Vesterbrogade, lagde man linieføringen over Frederiksberg. Derfor blev Valby station nedlagt, og i stedet fik man omnibusser, der især benyttedes af torvekoernerne om morgenen. Der skulle gå 47 år, før Valby igen fik jernbane i 1911.

Efter nedlæggelsen af jernbanestationen, som valbyerne var meget stolte ved, men ikke videre ivrige benyttede af, flyttede brev-samlingsstedet til Valby Langgade 2 ved siden af Korups Have. Huset blev revet ned, da man i slutningen af trediveerne byggede kvarteret Bag Søndermar-ken.

Postmesteren

I 1876 ved vi, at der kom post, der blev omdelt to gange dagligt. Først i 1878 får Valby sit første rigtige postkontor. Det er brev-samlingsstedet, der blev omdannet til postekspedition under ledelse af fru Marie Korup. Hun besad stillingen, til hun i 1899 søgte sin afsked.

Samme fru Korup, der var datter af den navnkundige stifter af forlystelsesetablis-sementet Korups Have, Jens Rasmussen Korup, var en betydelig dame i samti-dens Valby.

Ikke alene som sin kendte fars datter eller som post-

mester, men også som en afholdt og særpræget per-son.

Korups Have

Jens Rasmussen Korup, der havde taget navn efter sit fødesogn på Fyn, oprettede forlystelsesstedet, der vil huskes af adskillige ældre Valby-borgere, i midten af århundredet. Han havde været skovløber hos dronningen, og han nød godt af hendes bevågenhed, sagde man.

Når dronningen red i haven, skulle alle gæster lukkes ud. Ret generende, da Søndermar-ken dengang var et yndet udflugtsmål for køben-havnerne, der benyttede den til skovture.

Især i den første tid, Korup besad stedet, skulle dronningen have foretaget mange rideture. Så måtte folk nemlig flytte ind i Korups Have i stedet, der var nær-meste forlystelsesetablis-sement, hvor man kunne sidde i fri luft.

Korup endte da også med at blive en rig mand.

Datteren spillede altså også en betydelig rolle i datidens provinsielt prægede bysamfund. Hun har været en kendt person i det daglige og været sjælen i mange forskellige arrangementer. Naturligvis var den officielle titel som postmester noget, der har imponeret hendes bysbørn. Det var jo den-gang ikke så almindeligt, at en dame kunne påtage sig et offentligt hverv.

Kvindelige postbud

Som sagt havde fru Korup et kvindeligt postbud, der må have været det første i Dan-mark. Hvad hun hed, og hvor hun kom fra, er det ikke muligt at få oplyst, men hun må næsten have været fra Valby. Det ville nemlig simpelt hen have været umuligt for en fremmed at finde ud af adresserne.

Folk havde dengang de mærkeligste navne, og fød-re, børn og enker og jom-fruer bar navne, som man kun kunne slutte sig til, hvis man kendte deres familie-forhold. F.eks. fortælles en gammel historie om en

kone, der en dag hørte, at der blev kaldt på madam Rasmussen, uden at hun reagerede, skønt hendes mand faktisk hed Rasmus-sen. Men hun hed og kendte kun sig selv som Kesten Mads Rasmus. Og så var hendes navn endda temmelig let fatteligt i samtiden.

Hun kunne lige så godt kal-des Kesten Larsdatter, for hendes far hed Larsen. Var hun blevet enke, ville hun blive kaldt salig Mads Rasmus. Det er altså forståeligt, at der skulle specielt kendskab til i postetaten i de dage. Især da navnene og adresserne på mange breve ikke var mere oplysende, end de i dag ville være i en snæver familie- og ven-skabskreds.

I året 1899-1900, hvor fru Marie Korup tog sin afsked, afsendtes fra Valby 156.000 breve, og der solgtes for 9.800 kroner frimærker. I 1935 var tallene 1.219.000 og 267.000. Disse tal er naturligvis helt anderledes i dag, men i Marie Korups tid er der allerede sket en ændring.

Stationen »Valby«, der samtidig har været postkontor.

I det vidtstrakte område af bebyggelse, der omfatter, hvad vi i dag kalder Valbykvarteret, er der adskillige stille, idylliske og smukke villakvarterer imellem, men det er nok hævet over enhver tvivl, at kvarteret omkring Bjerregårdsvej, Søndermarksvej og Skovbogårds Alle tager prisen som det smukkeste. Det herskabelige kvarter kan endda måle sig med de smukkeste i hele Københavnsområdet. I hvert fald er det det mest harmoniske så tæt på hovedstadens centrum.

Man må dog indrømme, at det næppe holder samme mål som for et halvt hundrede år siden, hvor en københavnsk journalist skulle udvælge det smukkeste kvarter i København. Han valgte dette kvarter og kunne beskrive det således:

»Med solen bagende fra syd, med Søndermarkens skærmende træer mod nordenvinden, med endog snart forsvindende landsbyidyl mod vest og storbyen holdt i passende afstand af Carlsberg mod øst ligger Københavns smukkeste og mest harmoniske villakvarter. Det er ikke en byggeforening, det er ikke et ensartet villaregiment, men en samling menneskeboliger, hvoraf personligheden ligefrem strømmer en i møde. Man behøver ikke at gå mange skridt ned ad vejene, før fantasien begynder at befolke husene, der ligger halvt skjult mellem syrener og guldregn. Det er hjemmenes mennesker, der fremtrylles . . .«

Kun et udsnit

Til denne smukke og absolut rigtige beskrivelse kunne man dog i vore dage med vort mere demokratiske syn på tingene nok fristes til at tilføje, at de hjemmenes mennesker, der fremtrylles, ingenlunde har været ganske almindelige mennesker, men derimod et minimalt udsnit af befolkningen, nemlig de rigeste, men det gør jo ikke kvarteret mindre smukt. Eller man kan sige det som kulturhistorikeren R. Bro-

Valbys smukke villakvarter opstod i en gammel grusgrav

En gammel tegning af »Bjerregården«, som den så ud i 1867. Det var før proprietær Ostenfeldt købte den for senere at udstykke den til begyndelsen af det store villakvarter over for Søndermarken. Stuehuset i ombygget stand, ligger endnu på Bjerregårdsvej.

by-Johansen en gang har sagt, og ham er der vel ingen, der vil beskyldte for manglende socialt sindelag: »Storborgervillaerne i kvarteret hører ellers ikke til de værste. Villa-ejerne behøver ikke som nogen andre steder at demonstrere, hvor rige de er. De her er vant til at være det.«

Disse huse er bygget på de gamle Valby-gårdes jorde, og de er, bortset fra nogle enkelte rester fra landsbybebyggelsen og Rytterskolen, de ældste bygninger i Valby. I disse år er det omkring 100 år siden, at udstykningen til villagrundene fandt sted. Altså den første start på det Valby, vi kender i dag.

For nogle århundreder siden ville det have været en helt utænkelig tanke, at andre end bønder boede på landet.

Man holdt sig til byerne,

hvis man ikke havde dette erhverv. Så begyndte man i forrige århundrede at få interesse for friluftsliv. Man flyttede på landet om sommeren, og når man fandt ud af, at det var rart med frisk luft og natur omkring sig, var tanken til permanent at bosætte sig uden for hovedstadens volde ikke så fjern. Man lagde for med at bygge et villakvarter på Østerbro-Rosenvænget - der endnu eksisterer omend i en meget amputeret udgave. Herefter kom turen til Frederiksberg og Valby. Først da disse steder var udbygget, kom turen til de nordlige forstæder, der senere er blevet så mondæne i vort århundrede.

Bøndergårde

I sidste halvdel af forrige århundrede lå der endnu bøndergårde fra det vestlige

hjørne af Carlsbergvej til hjørnet af Gl. Jernbanevej. På dette tidspunkt ejede proprietær I. C. Ostenfeldt Bjerregården. Omkring 1870 tjente denne proprietær et for datiden enormt beløb ved at bortsælge et stort stykke af sin jord til Københavns kommune.

Dette stykke jord blev Vestre Kirkegård anlagt på, hvor så mange kendte personligheder i dag ligger begravet under ualmindeligt naturskønne forhold, der nærmest har karakter af parkområde. I flæng kan vi nævne Carl Nielsen, Hedtoft, Stauning, Borgbjerg, Lyngsie, Jens Otto Krag, P. Munch, Herman Bang og malerne Skovgård og Zahrtmann samt mange, mange andre.

Når man tænker på proprietær Ostenfeldts senere fremfærd som Valbys største jordspekulant, kan man

egentlig undre sig over, at han allerede på dette tidspunkt solgte et så stort stykke jord, når han senere kunne have fået langt mere for det ved at udstykke det til villa-bebyggelse.

Men her må man betænke, at selv om udstykningen af Bjerregården allerede kom knap en halv snes år senere, har Ostenfeldt sikkert slet ikke tænkt på muligheden heraf, da han solgte kirkegårdsjorden. Udviklingen på det område gik nemlig stærkt i de år, og det var faltisk aldrig noget, man havde oplevet før.

Grusgrave

På det tidspunkt, da Ostenfeldt solgte kirkegårdsjorden, gravedes tonsvis af sand og jord ud af Bjerregårdens jorde, hvilket han tjente godt på. Kirkegårdsjorden har derimod ligget ubekvemt for ham. For langt borteovre på den an-

den side af jernbanegraven. Grusgravningen er i øvrigt årsag til, at nogle af villaerne ligger nede i dybe huller, ligesom nogle havedamme også er et levn fra den tid. Grusgravningen har i øvrigt også haft en betydelig indflydelse på, at kvarteret i dag tager sig mere romantisk kuperet ud, end det oprindeligt har været fra naturens hånd.

Først i firserne købte proprietær Ostenfeldt ejendommen Lykkens Minde, der var nabogård til Bjerregården, og hvis jorde strakte sig omtrent fra Valby Langgade 9 til 15. Navnet Lykkens Minde fik gården i øvrigt, fordi gården som en af de få overlevede en storbrand i forrige århundrede. Han udstykkede snart efter disse jorde og anlagde hermed Søndermarksvej. Skovbogårds Alle blev først udstykket og bebygget langt senere. Oprindeligt havde man fire gårde liggende fra

toppen af bakken og ned mod Valby.

Øverst var Bakkegården, hvor i dag brygger Jacobsens røde villa ligger. Dens jorde blev købt af Carlsberg. Herefter kom Bjerregården. Den havde før landboreformerne ligget helt nede ved gadekæret nord i byen. Lykkens Minde lå inden jordreformerne ved Tingstedet, hvor den var sammenbygget med den gård, der senere blev til Skovbogård.

Samme Skovbogård blev først udstykket i 1912, da den smukke gamle gård brændte. Det skyldtes, at ejeren, Jens Christensen, var ganske utilbøjelig til at sælge til byggeri. Selv om han så, hvorledes hans to naboer solgte for svimlende summer, var han ikke til at rokke. Imidlertid kom tilfældet til at spille ind med ildebranden i marts 1912, og herefter var i løbet af ganske få år villebbygelsen helt

ned til Jesuskirken et sluttet hele.

Gammel længe

I øvrigt er det ejendommeligt at tænke på, at ejendommen Bjerregårdsvej 6 er en resterende længe fra den gamle Bjerregård, hvor hele udstyknings-eventyret tog sin begyndelse. Den eneste rest fra før villa-tiden. Vejnavnene i kvarteret har alle sin oprindelse i fortiden. Bjerregårdsvej, Skovbogårds Alle og Søndermarksvej. Af de lidt nyere veje kan nævnes, at Kirkevænget oprindeligt har heddet Jerusalemsvej.

I dag er der vel næppe nogen i Valby, der aner, hvem proprietær Ostenfeldt var, eller hvad han virkede med. Men underligt nok kender mange fornavnet på hans hustru uden at vide det. Tværvejen Antoinettevej er nemlig opkaldt efter jordspekulantens hustru.

Kunstneren Palle Frøms have på Skovbogårds Allé.

Det var et smukt liv, der blev ført på de gamle gårde i Valby

- Gårdens jord blev solgt i begyndelsen af dette århundrede for 50 øre pr. kvadratalen, fortalte den 92-årige Johanne Bech i 1978. Hun er født på Bechsgården, der var en af Valbys gamle gårde.

Hvor de gule busser i dag har endestation på Herman Bangs Plads ved siden af Valby Langgade station lå for en menneskealder siden en af Valbys gamle gårde, nemlig Bechsgården. I 1978 fortalte den 92-årige Johanne Bech, der er barnefødt på gården, hvordan man i begyndelsen af århundredet holdt festligheder i den idylliske have ved petroleumslampers skær. I dag er det hele dækket af asfalt og beton.

- I vores gamle familiebibel fra 1633 har min oldefar skrevet »1811 kom Ane og jeg sammen. Bork viede os. Det var en fredag.« Det har formentlig været i Frederiksberg kirke, de blev gift, fortalte Johanne Bech. Han var kommet til København fra Sønderjylland, hvor slægten ellers stammer fra. Han var bryggerkarl på et bryggeri i Brolæggerstræde. Ved siden af lå også et bryggeri, som indehavedes af en vis Carl Jacobsen. Hvad det er blevet til i dag, er vel overflødig at tale om.

Romantik

»Da indehaveren døde, giftede oldefar sig med enken og blev på den måde brygger. De fik en søn, der hed Peder Bech, og det var ham, der kom til Valby efter en meget romantisk historie, der heldigvis endte godt. Årsagen til at Peder Bech blev gårdmand i Valby i stedet for brygger, som han ellers var bestemt til, var naturligvis en pige - og til overflod en såre dejlig pige ved navn Kirsten Jensdatter. Hun kom fra en gammel gård, der lå ved Gl. Jernbanevej, og efter sigende var der ikke en eneste ung Val-

P. Bechs gård som den så ud, da den var blevet opbygget ude ved Valby Langgade efter branden.

by-karl, der ikke var forelsket i den dejlige Kirsten. Hver morgen tog hun ind til Gammeltorv, hvor hun solgte høns, æg, smør, mælk og fløde fra faderens gård. Efter sigende lokkede pigens skønhed bedre end varerne, og hun fik mange smigrende tilbud om ægteskab. Blandt disse friere var bryggersønnen Peder Bech, og her blev kærligheden gengældt. Imidlertid var det forlængst bestemt, at Kirsten skulle giftes med en ung mand fra Skovbogård, så derfor kunne der ikke blive tale om ægteskab mellem Kirsten og Peder. Kirsten ville imidlertid ikke have den unge mand, der døde ret kort efter. Ved hans begravelse sagde præsten: Skuffet kærlighed lagde denne unge mand tidligt i graven.

Kom tilbage

I mellemtiden var Peder Bech rejst til udlandet sammen med Carl Jacobsen for at studere ølbrygning, og da en gårdejer, der havde en gård for enden af Blanka-

vej, friede, sagde Kirsten ja. Han døde et par år efter, og så sad Kirsten Jensdatter som enke på gården. I mellemtiden var Peder Bech kommet hjem fra udlandet, og da de mødtes igen, gik det, som det måtte gå. De giftede sig, og på den måde blev Peder Bech gårdmand i Valby.

Bech var en velhavende bryggersøn, og han lavede gården om til en mønsterbedrift. - Men det var nu Kirsten, der styrede gården«, fortalte Johanne Bech. »Det havde hun forstand på. Peder Bech var jo ikke landmand og blev det faktisk heller aldrig. Han havde litterære interesser, og om sommeren fyldtes gårdens stuer med gæster fra hovedstaden. Blandt andet familien Steen, der ejede det kendte Ottos Konditori på Strøget, og maleren Johan Thomas Lundbye.«

Blev malet

Sidstnævnte malede mange billeder med Kirsten som model bl. a. en markedsscene fra Gammeltorv, hvor hun sidder i sin grønne og

røde Valby-nationaldragt. Billedet gik til ved Christiansborgs brand, men en skitse til billedet eksisterer stadig. I 1881 trak Kirsten og Peder sig tilbage fra gården og byggede sig et aftægts hus ved siden af. Johanne Bechs far, Ludvig Bech, overtog herefter gården, men kun to år efter brændte den.

Jens Nielsen

»Far fortalte, at han sad i køkkenet og læste eller skrev. Køkkenet var meget stort med hylder til mælkefadene. Pludselig kommer der en mand og begynder ganske roligt at drikke af fadene. Er du gal, sagde min far. Mælken skal på torvet i morgen. Der bliver ingen mælk kørt nogen steder hen. Det har jeg sørget for, svarede manden, og så pegede han ud ad vinduet på nabogårdene, der stod i brand. Og det skete også med vores gård. Det var selve ildpåsætteren, Jens Nielsen, der stod i køkkenet. Han var den sidste, der blev henrettet i Danmark.

Efter branden ville far ikke længere bo nede i mosen, og gården blev derfor genopført nord for Valby Langgade, der dengang hed Remisevej, hvor Herman Bangs Plads ligger i dag. Stuehuset vendte ud mod Valby Langgade, og haven strakte sig nordud helt til jernbanelinien. Det var Roskildebanen, der dengang blev ført denne vej over Frederiksberg station til den gamle hovedbanegård, hvor Palads-teatret i dag ligger.

Kalveboderne

Det var egentlig et smukt liv, der blev ført på gården i min barndom. Fars bror boede hos os som en slags forvalter, for far var lige som sin far interesseret i meget andet end landbrug. Min mor var gårdmandsdatter fra Vigerslev. Der hørte omkring 50 tønder jord til gården i Valby, og så havde vi nogle enge nede ved Kalveboderne, hvor vi drev kreaturerne ned om sommeren. Så kørte pigerne i hestevogn ned og malkede dem. Vi havde to piger og to karle på gården.

Karlene kom kun i køkkenet én gang om året, nemlig ved juletid, hvor de skulle slå æbleskiver ud. Det foregik i store vandspande med en træslev.

Dengang lavede vi æbleskiverne af ægte varer, vi selv fremstillede, så de kunne varmes op og vare helt til hellig tre kongers aften.

Slagtning

Vi slagtede også grise til jul. En af juledagene og så en måned senere tre grise, som blev saltet ned i store træbaljer i kælderen, så man havde til resten af året.

Min mor havde fødselsdag i august, og her husker jeg festlighederne i den gamle have. Det var et smukt syn, når gæsterne kom kørende langvejs fra til gården i stadstøj og hestevogn. Jeg husker som det var i går et midaldrende par fra Vigerslev, der var noget af det smukkeste, jeg har oplevet. De kom kørende i en holstensk vogn, og hun bar en gyldenstyks hue med guldnakke og tønderkniplinger og en sort silkekjole.

Jeg husker manden i en lidt gammeldags skødedragt, der hjalp hende ned fra vognen. I øvrigt må hun have været meget øm om silkekjolen, for når hun satte sig på havebænken, bredte hun kjolen ud, således at hun ikke kom til at sidde på den.

Når mørkningen så faldt på, bar vi petroleumslamperne ud i haven. Det var uforglemmelige aftener.

Revet ned

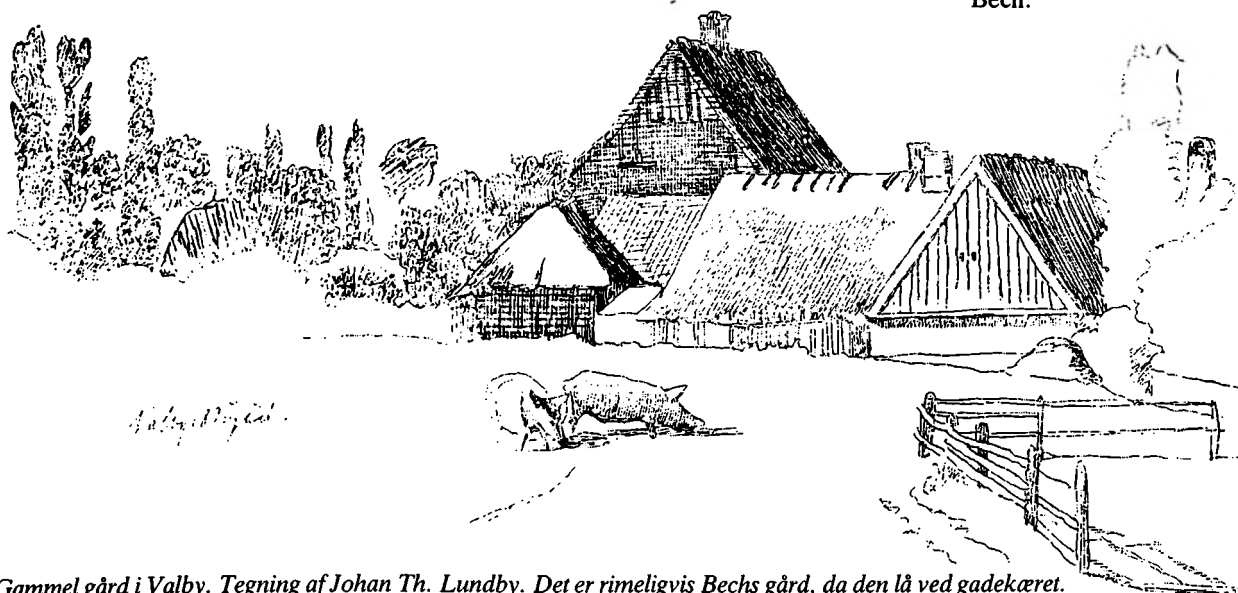
Omkring århundredskiftet begyndte far at sælge jord fra gården. Hele den hvide byggeförening er anlagt på Bechgårdens jorde. Min bror anlagde sit store handelsgartneri vest for gården, hvorfra det senere flyttede

Lundbys tegning af gårdejer Bechs kone.

til Hvidovre. Selve gården blev først revet ned længe efter, at den var ophørt med at være landbrug. Far og mor blev ganske velstående af jordsalgene, men ikke så

rige, som man måske skulle tro. Men jorden blev solgt til 50 øre pr. kvadratalen, så der skulle nogle stykker til, før det rigtigt blev til noget, sluttede Johanne Bech.

Gammel gård i Valby. Tegning af Johan Th. Lundby. Det er rimeligvis Bechs gård, da den lå ved gadekæret.

Dengang var der tid i juletravlheden til at starte handelsforening

17. december 1894 - altså kun en uge før juleaften - havde de handlende i Valby tid til at samles på kroen og starte Valby Handelsforening. Her fortælles lidt om foreningens første historie.

17. december 1894 stiftedes Valby Handelsforening, og det bemærkelsesværdige ved den historie er egentlig det tidspunkt på året, hvor foreningen blev startet.

I vor generation ville noget sådant være helt utænkeligt. Juletiden er den allertravleste tid for de handlende hele året, og for mange branchers vedkommende er et godt resultat af julehandelen simpelt hen livsnødvendigt. Blandt andet derfor arbejdes der ofte i månedsvis med forskellige påhit og festligheder, der dels skal fornøje folk og dels få han-

delen til at strømme livlige.

»Sådan var det ikke i halvfemserne,« som Erika Voight synger i sin udødelige revyvisse. Dengang kunne man i 1894 indvarsle til et møde for samtlige handlende i Valby på den gamle Valby Kro ved Tingstedet, hvor Valby Handelsforening blev startet.

I ro og mag kunne de lidt mere end en snes handlende i Valby samles i krostuen og diskutere en forening kun en uge før juleaften. Større var Valby ikke i slutningen af forrige århundrede.

Brændevinsprisen

Foreningens første formand blev Herman Aastrand, der

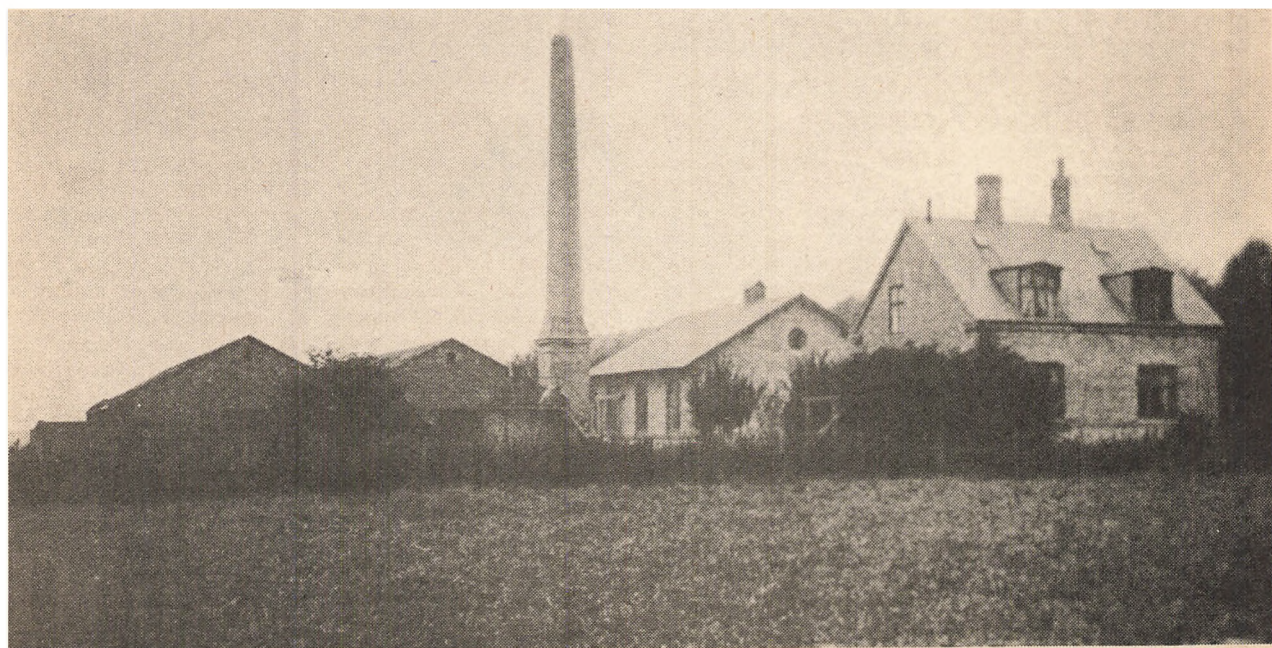
i øvrigt havde en af de første købmandsforretninger i Valby. Han havde i 1892 etableret sig i en forretning på hjørnet af Sct. Jørgensgade og Valby Langgade. Sct. Jørgensgade lå ved Tingstedet og faldt for en sanering i dette århundrede. Senere flyttedes forretningen til hjørnet af Mosedalsvej og Valby Langgade.

Dengang som nu var der stor interesse om priserne på de våde varer, omend de lå i et andet lag end i dag. Allerede to dage efter stiftelsen enedes foreningens medlemmer om en overenskomst vedrørende priser på brændevin. Prisen fastsattes til mellem 42 og 38 øre pr. pot. Ak ja, det var dengang, brændevin var så billig, at

man kunne bruge det til at pudse vinduer med.

De kringlede den

Der blev fastsat en bøde på 50 kroner for overtrædelse af denne overenskomst. Imidlertid havde aftalen den hage, at prisen kun gjaldt for salg under fire potter. Og nøjagtig som nu til dags er der vakse hoveder, der finder ud af at kringle den. Arbejderne på de forskellige fabrikker købte så i fællesskab f.eks. 10 potter, som de først betalte efterhånden, som de aftog varerne, og herved opnåede de den billige pris. Dette gav anledning til mange bitre stridigheder på foreningens møder i krostuen.

Valby gamle vandværk, der før århundredskiftet forsynede Valby med vand. Det lå ved Roskildevej, ud for Damhussøen.

Valby Langgade ud for Jesuskirken i 1898. Det er Korups Have til Højre.

I handelsforeningens protokoller kan man få et indblik i livet i Valby gennem årene, fortæller W. Winkelmann - tidligere redaktør af Valbybladet - som i 1934 udgav et festskrift i anledning af foreningens 40 års dag. Foreningen var dengang fuldt så meget en borgerforening som en faglig organisation. Hvad borgerne mand og mand imellem i Valby diskuterede på de mest forskellige områder blev realiseret, når handelsforeningen tog affære.

Banken

Dette gjaldt f.eks. etableringen af en bank i Valby. I 1896 etablerede Detailhandlerbanken en filial i Valby, mod at de handlende indskød aktier på 3.000 kr. fordelt på 30 hænder. Men det foregik under forhold, man slet ikke kan forestille sig i dag. I begyndelsen måtte bestyrelsen passe banken på skift med lærer Beyerholm fra Valby Skole. Handelsforeningen

beklager sig på et tidspunkt over, at der ikke er nogen telefon. Hver gang man præsenteres for en check, må man derfor ringe fra bestyrelsens telefon, hvilket kostede 10 øre, for at høre i bankens hovedsæde om der var dækning for checken. Herefter lovede banken at skaffe en telefon til filialen i Valby.

Forsømte undervisningen

Men det er også galt med bemanningen. Skolelærer Beyerholm måtte meget ofte lade de stakkels skolebørn i stikken midt i timerne, fordi han skulle passe banken, når afløsningen udeblev. Herefter blev der ansat fast personale. Pudsigt virker det også, at bestyrelsen en tid arbejdede hårdt med indførelsen af reklamer. Man så uvilligt på, at visse handlende satte reklameskilte op hos barbereren og andre steder. Man vedtog at forbyde dette. Desuden arbejdede bestyrelsen også for at få afska-

fet jule- og nytårgaver til kunderne.

Man fik lavet forskellige reklameslogans som f.eks.: »Valby har ry, som en billig by«, eller »Køb i Valby ind, det er Valby borgersind«. Man var ligeledes på mærkerne over for den trafikale udvikling, og da der arbejdedes med en vejføring fra Hvidovre og Vigerslev, gør man sin indflydelse gældende, for at vejen kommer til at gå gennem Valby og ikke ad Roskildevvej.

Fester

I det hele taget har foreningen gennem årene været særdels aktiv på mangfoldige områder. Ikke mindst hvad angår vigtige borgermøder, som er blevet videreført helt op i vor tid. Desuden har man bidraget til festliggørelse af bydelen ved adskillige lejligheder. Bl.a. ved forskellige fastelavns- og julearrangementer gennem årene. På hjørnet af Valhøjvej og Valby Langgade lå indtil for få år siden en af Valbys ældste forretninger, manu-

fakturhandelen F. N. Pedersen.

Dengang

Starteren af denne forretning, F. N. Pedersen, hvis far i øvrigt var en af de største bygherrer i det moderne Valby, har fortalt lidt om, hvorledes det var at have forretning i Valby omkring århundredskiftet: »Det var meget morsomt at have forretning i Valby i de første år af Valby Handelsforenings levetid. Udgifterne var få og små, og trods den ringe omsætning klarede de fleste af os sig godt. Alle kendte hinanden, og man var dus med de fleste af byens borgere og tog del i deres glæder og sorger. Mellem kunderne og den handlende bestod et udmærket godt tillidsforhold, men det var en lang arbejdsdag for handelens folk. Butikkerne åbnedes kl. syv og var de første fem dage af ugen åbne til kl. ni-ti om aftenen. Lørdag til kl. 11-12, og hver søndag var der åbent om formiddagen fra kl. 7 til 11.«

Med Valby-bladet på en socialreportage i byens fattighus i 1898

I 1898 har Valby-bladet - som det hed dengang - været på besøg i fattighuset på Gl. Jernbanevej for at efterforske, om der er hold i klagerne over en for vidt drevet sparsommelighed på beboernes bekostning. Men bladet ser sig efter endt besøg ikke i stand til at afgøre, hvorvidt klagerne er grundløse, da man blandt andet ikke måtte se køkkenet.

Den dag i dag er socialforsorg et ganske ømtåleligt problem. Det kan man blot se af den meget ophedede diskussion om bistandsloven, men ser man på historien inden for dette »væsen«, må man i sandhed indrømme, at udviklingen er gået frem med stormskridt inden for de sidste par snese år.

I det ældste Valby var det således almindeligt, at de fattige og syge gik på omgang blandt bønderne, og de blev vel nærmest behandlet som kvæg. Eller de var i hvert fald helt i hænderne på dem, der tog sig af dem.

Omkring år 1700 kunne man fra Valby Bakke se ned til Kalveboderne over Vester Fælled, og midt på denne lå en stor firkantet bygning - Belvedere - pesthuset. I visse perioder huserede pesten slemt i København, og Valby har også haft sine epidemier, hvor mange mennesker blev revet bort.

For at undgå smitte forbød man at holde torvedage. Dette medførte, at Københavns fattige befolkning måtte uden for byen for at få mad, som bønderne sad i grøftkanterne og solgte. Under en af de store pestepidemier var der et helt lille torv bag Søndermarken, hvor bønderne fra Valby, Vigerslev og de omliggende

landsbyer solgte deres varer til københavnerne, der strømmede til for at købe.

Da der kom både syge og raske, siger det sig selv, at sygdommen bredte sig. De velhavende rejste simpelt hen væk. I disse perioder herskede der nærmest lovløse tilstande i København, og man fandt derfor ud af, at det ikke kunne gå. Så gik man over til at indrette pesthuse. Først inde i København og senere i Enghaven neden for Valby Bakke. Her spærrede man simpelt hen de smittefarlige inde.

Men efterhånden som pesten forsvandt, gik den store skumle bygning over til udelukkende at huse afsindige, og nat og dag kunne man høre de stakkels patienters skrig i tiden omkring år 1700.

Op gennem århundrederne bedredes forholdene for syge og fattige, men selv omkring århundredskiftet var det en ulykke at være så gammel og fattig uden slægtninge til at tage sig af en, så man måtte på fattiggården - eller fattighuset.

Fattighuset i Valby

Disse anstalters indretning kunne skifte fra sted til sted landet over, og den voksende sociale bevidsthed i vort århundrede fik efterhånden afskaffet dem. Men i 1898

tager Valby-bladet på socialreportage i det daværende fattighus, der lå Gl. Jernbanevej 43.

For som bladet skriver indledningsvis »En mængde gamle mennesker er redningsløst hjemfaldne til det, de hele deres liv igennem med udfoldelsen af al deres energi har søgt at undgå, at komme i fattighuset.«

»Er disse fattighuse da så slemme?« spørger bladet og tilføjer, at det i Valby sikkert må henregnes blandt de bedste, og bladet fortsætter: »Fattighuset i Valby har aldeles ikke dette skumle frastødende præg, vi ofte har bemærket ved lignende anstalter. Det har en vis embedsmæssig værdighed over sig, som det ligger der, lidt fjernt fra gaden, rent og pænt holdt, med blanke vinduer og fejede gange. Sognerådet holder også møder der, og det er let tilgængeligt for enhver, der ønsker at bese det.« Og så går bladet indenfor:

Frastødende mandesal

»Trapperne er elastiske, og kvindernes soveværelse er ligefrem pynteligt med de højt opredte senge, tildækkede med hvide tæpper, lange gardiner for vinduerne og frem for alt den orden og

renlighed, der hersker over alt. Mindre tiltalende var mændenes sovesal. Heller ikke her var noget i retning af renlighed tilbage at ønske. Luften var god, og ordenen upåklagelig. Men disse grimme, små ubekvemme træsenge, der så ud til at kunne være trofaste opbevarere af alt det smitstof, man kunne ønske at gemme til kommende tider. Dette lange uhyggelige rum gjorde et frastødende indtryk.«

»Vi blev ført ned i kælderetagen. Først til kvindernes daglige opholdssted. Midt i det lange skumle rum var anbragt et bord i hele rummets længde. På hver side af bordet en træbænk og en stol ved vinduet. At sans for hygge ikke manglede, bevises ved, at det eneste møbel i rummet - en kommode - var pyntet med gran og kulørt papirspynt. Erindringer om juletræ i en forening, som lemmerne havde fået lov at deltage i.«

»Hvor ofte kom de ud?«

»I reglen om søndagen, men ved den mindste forseelse blev udgangstilladelsen taget fra dem.«

Forlegne øjekast

»Hvori bestod disse forseelser?«

»Lemmernes eneste svar var deres forlegne øjekast til hinanden.«

»En gammel, meget svag kvinde sad på den hårde træbænk uden rygstød. Hun holdt ved bænken med begge hænder. Det eneste tegn på deltagelse i, hvad der taltes om, var et træt og sygeligt smil. Hun tænkte sikkert på det kønne sovævarelse overover, som hun måtte forlade ganske tidligt om morgenen for ikke at gense det, før forløsningstimen slog om aftenen. Den time, da hun fik lov at forlade det tortur-instrument, hun nu hvilede sine lamme lemmer på dagen igennem, og ombytte det med en ordentlig seng, selv om hun måtte dele den med en lidessøster.«

»Mændenes opholdssted var ligesom kvindernes, kun - om muligt - endnu lidt mere uhyggeligt. Også her herskede en forsigtig tavshed - men øjnene talte,« skriver

Valby-bladets unavngivne journalist.

Må ikke se køkkenet

At pressen ikke blotlagde alt dengang, opdager vi af fortsættelsen:

»Vi ville gerne have set køkkenet, men til trods for økonomens elskværdige forekommenhed, var der hos ham og hans frue noget vist, der bevirkede, at vi holdt alle ubeskedne spørgsmål tilbage. Dette skulle vi ikke have gjort. Vi havde da måske set os i stand til at tilbagevise de beskyldninger om en for vidt dreven sparsommelighed, der atter og atter bliver os bragt for øre.«

Men Valby-bladet viser standhaftighed ved alligevel at bringe disse klager til slut i artiklen, for som bladet

skriver: »Hvis de er grundløse, er det jo rigtigst, at de bliver fuldt belyst, men er de berettigede, da må misgrebene jo rettes, ligegyldigt om de er små eller store.«

Klagerne

Klagterne går kort ud på, at middagsmaden kun består af en halv pægl tynd søbemad med lidt flæskesvær på afpillede ben. At »Smørret« består af margarine, hvor tælleklumperne kan pilles ud med kniv, at lemmerne må gå sultne i seng, hvis de ikke vil spise tørt brød, og at der ikke på noget for lemmerne tilgængeligt sted er ophængt et spisereglement. At underdynerne skulle været blevet taget fra mændene i vinters, således at de lå på bare madrasser i det i forvejen kolde soverum. At

man lugter til mændenes åndedræt for at konstatere, om de har drukket. Hvis lugten findes ilde, bliver udgangstilladelsen frataget dem.

At de tiltales med udtryk som slubberter, drivere, dovne labaner og lignende. At et åndsvagt kvindeligt fattiglem bruges som tyende og anstrenget over evne.

En brøkdæl

Op bladet slutter:

»De fremsatte ting er kun en brøkdæl af de anker, der stadig mere påtrængende har svirret om ørerne. Er det ikke vor pligt at drage dem frem? En pligt over for såvel fattiglemmerne som over for økonomer?«

»Sandheden må frem, kun den hidfører bedre tilstande,« slutter Valby-bladet i oktober 1898.

G1. Jernbanevej 43. Før århundredskiftet var her kommunekontor og fattighus.

Endnu for lidt mere end en snes år siden lå Damhussøen i Københavns yderste periferi. Nu er den i mange kilometers omkreds til alle sider omgivet af storbyens fangarme. Selv om man omkring Damhussøen og Damhusengen stadig kan finde stille og landlige pletter, er søen og dens omgivelser blot at sammenligne med en oase i en stenørken.

Spadserer man ad Damhussøen, kan man høre motorkøretøjernes evige kværnen ovre fra dæmningen ved Roskildevej, og til alle verdenshjørner er der udsigt til stenkolosser i horisonten.

Således var det ingenlunde i 90'erne, da den berømte digter Holger Drachmann sværmede med sin Edith omkring Damhussøen i den lyse juni-nat. I romanen »Forskrevet« kunne Drachmann skildre, hvordan søen var omgivet af »zinnobergrønne marker, hvor den halvhøje sæd vendte violette og lysegrå flader op mod det stærkere og stærkere lys.«

Nogle navne

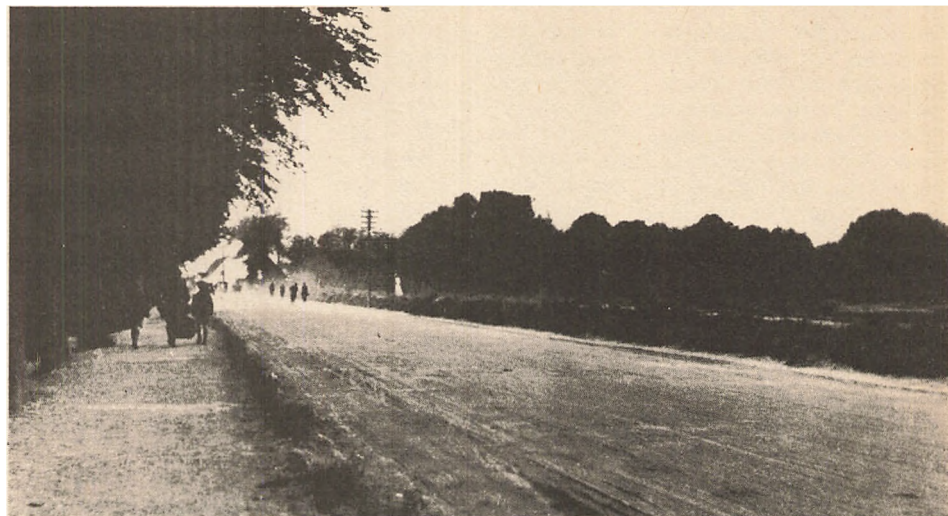
Det eneste, der er tilbage fra datidens landlige Vanløse, er nogle vejnavne som Ålekistevej og Thorupgård Alle. I øvrigt tilhørte jorden mellem Ålekistevej, Hasselvej og Damhussøen en Vanløse-gård, der hed Søgård.

Holger Drachmanns forhold til Edith er et af de mest omtalte i litteraturhistorien, og Drachmann har i adskillige af sine værker brugt forholdet som udgangspunkt for sin digteriske fantasi. Da han mødte Edith i Kehlets Pavillon i Allegade - det nuværende Lorry - var han gift, og hans forbindelse med syngepigen foragede i allerhøjeste grad samtidens københavnske borgerskab.

I »Forskrevet« har han givet et digterisk billede af sit bohemeliv i forlystelseshaverne og pavillonerne på Frederiksberg og udødeliggjort Edith, den kvindeskikkelse eller måske snarere kvindedrøm, der er hans mest levende, fordi han fak-

Da Drachmann gik med Edith ved Damhussøen

I dag er søen indesluttet af storbyens larmende inferno og høje huse, men der er stadig stille og kønne kvarterer.

Vejen ved Damhussøen. I baggrunden Damhuskroen. (Fot. i Bymuseet).

tisk skrev den store og også i dag fængslende roman om hende.

Sommernatten

Turen til Damhussøen i den lyse juninat har formentlig sit forbillede i en virkelig oplevelse med Edith, og at den har gjort et stort indtryk på Drachmann, kan man udlede af, at han flere gange i romanen dvæler ved mindet om netop denne tur.

Det begynder med, at hovedpersonen en nat ved midnatstid bliver hentet af nogle venner - deriblandt Edith - i sit hjem på en frederiksbergsk villavej. I landauer og med champagne og bourgogne kører de gennem den lyse nat ad Roskildevej mod Damhussøen. Hovedpersonen oplever turen derud som en hallucination. »Haver, marker, landevejstræer, flade enge for forbi ham, som en række billeder frembragte af en hallucineret maler i en ubegribelig teknik.«

Vandet

Da de omsider når til søen,

forlader de landaueren og danser i deres løftede stemning i rundkredse omkring en halvmilepæl på den anden side af grøften i »det gyldengrå dagskær«. At skildringen foregår i en tid, hvor damer virkelig var damer, fremgår, da et forslag fra en af herrerne om at bade i Damhussøen afvises venligt, men bestemt af Edith.

Da en af herrerne ledsager sin opfordring med en historie om, hvordan to af dem tidligere en anden morgen trætte og støvede var vadet ud til midt på livet i »full dress«, udbryster Edith: »Vi må hjem . . . Nu er det så kønt altsammen.«

Og herefter lyder det: »De steg alle til vogns. Kusken havde drejet hestene. Det gik tilbage til byen, som stak sine tårne, svætede skorste- ne, lange, nøgterne husrækker på en fjern døsig-surmulende måde op gennem en rugende dis af fortættet kedsommelighed.

Udsigten

Morgenvinden løb i en let

brise - ligesom på filtsåler - hen over de zinnobergrønne marker, og når den halvhøje sæd dukkede sig, vendte den violette og lysegrå flader op mod det stærkere østlige lys. Ude i horisonten svulmede Kallebod Strand sølvblå som et hav, der er ved at vågne.

Bøndergårde, gartnerhuse, affaldspladser - om dagen rasserte for enhver fordring på skønhedsinteresse - syntes i det sælsomme skær at tilhøre et heroisk landskab. Pan kunne skære sin fløjte i sønen siv, hvor gartnerkarle dagen over hentede vand til aspargesbedene. En enkelt lystgård - en af dem fra århundredets begyndelse - lå som en helligdom i en lille lund. Diana kunne have sit tempel der.«

Guldaldermyten

Denne højtstemte skildring af datidens landskab fra Damhussøen til Søndermarken afsluttes af et spørgsmål fra hovedpersonen til Edith: »Dette er guldaldermyten, frøken Edith. Tror De, at vi begge vil erindre denne

morgen, når jeg længst er over alle bjerge igen, og når De . . . ja, hvor er De henne?»

Spørgsmålet er morsomt, fordi Drachmann, selv om han af Georg Brandes sammen med I. P. Jacobsen blev regnet for det moderne gennembruds mænd, faktisk havde dybe rødder til guldalderens digtning.

Med hensyn til hvor Edith ville være henne, så levede hun og Drachmann faktisk sammen i ret så mange år. Bekendtskabet med denne kvinde, som Drachmann mente at finde »folkesjælen« i, kostede ham hans ægteskab, hans forhold til sin familie og borgerskabets agtelse i mange år. Men han genvandt dog dette. Hans liv var rigt på skiftende standpunkter og livsanskuelser. Snart var han til højre for højre drevet af en trang til at redde stumperne af sit privatliv i stand, og den var også ærlig nok.

Edith

I mange år rejste Drachmann og Amanda Nielsson, som hun egentlig hed, rundt i Europa, hvor hun optrådte som variete-sangerinde. Det gav den langt ældre digter rig lejlighed til jalousi, når unge mænd kurtiserede hans optrædende ledsagerske, men trods de urolige forhold og omgivelser hører perioden med Amanda Nielsson til den mest produktive i digterens liv. Han fik ros af kritikken, og hans bøger blev oversat til tysk.

Kort før århundredeskiftet gik forholdet til Edith endeligt i stykker. Drachmann traf en søster til sin senere hustru i Norge, og Edith tabte omsider tålmodigheden med den ekcentriske digter, skønt han ikke ønskede noget brud med hende. Hun blev senere gift med en tysk tømmerhandler Gerlach og levede til langt op i vort århundrede i Hamborg. Desværre blev hendes enorme brevveksling med Drachmann tilintetgjort ved stor-bombardementet på Hamborg under krigen.

»Edith«.

Carl Kehlets Café - senere Lorry.

Fædrelands-kærligheden ville gro med rødder i deres tivoliflade sind

Holger Drachmann mente ikke, at danskerne skønnede nok på Søndermarken, som han selv foretrak for alverdens lignende storby-parker. Han har i flere af sine værker brugt Søndermarken og Frederiksberg Have som skueplads for vigtige episoder.

»Jeg gik ind i Søndermarken, og jeg satte mig på bænken. Det var en formiddag i april.

Luften tung, grå og stille. Græsset nedad plænen begyndte at grønnes. Den mægtige poppel rakte de nøgne arme i vejret. Fra gartnerens drivhuse i Valby steg røgen opefter - også den ville lette.

Alt stræbte efter at afkaste tyngslen, og lige tung var dagen. Jeg gav efter for indtrykket - bøjede mig dybt fremover, hånden under kinden. Sjældent har jeg følt mig mere ensom og forladt. Og i smerten, der knugede mig, skød sødmen ind fra juli-dagen . . .«

Denne lille skildring af en april-dag for omkring hund-

rede år siden i Søndermarken er skrevet af Holger Drachmann, og den stammer fra hans delvis selvbiografiske roman »Den hellige Ild« fra 1899. Men indtrykket, han skrev på, var af ældre dato.

Den juli-dag, han hentyder til i slutningen af stykket, og som gør ham så melankolsk, er beskrevet tidligere i bogen, da han sad sammen med sin Edith. Da det er en af de smukkeste hyldeste til Søndermarken, der er skrevet, bringer vi den i fuld udstrækning.

Forinden skal lige bemærkes, at Drachmanns bemærkninger om, at Søndermarken tiltaler ham mere end Europas andre storbyer, pudsigt nok i en anden formulering går igen i Ebbe

Holger Drachmann. Axel Nygaard i »Verdens-Spejlet«, 1904.

Sadolins bog om Søndermarken og Frederiksberg Have, som er en moderne storby-borgers hyldelse til de to parker på Valby Bakke.

Juli-dagen

Men til Drachmanns skildring fra »Den hellige Ild«.

»Jeg gik ind i Søndermarken . . .

Fjernt derfra nedskriver jeg disse linier, og det blotte navn gør mit hjerte stort.

Månederne marts-april og fra midten af september hele vinteren igennem kommer næsten intet menneske der.

År igennem har jeg på disse tider haft den smukke park alene for mig selv - jeg har bygget mine luftige slotte der, og de er ikke sunket i grus.

Jeg bryder mig lidet om Boulogneskoven, Wiens Prater eller Londons Regent-park. De var for mig fremmede øde steder. Kun i Thiergarten i Berlin kom jeg gerne . . . den var også Ediths fortryllede skov.

Fædrelandskærlighed

Dersom københavnere vidste, hvad de ejede i Frederiksbergs og Søndermarkens haver, så ville de oprejse stolte monumenter der. De ville føle fædrelandskærligheden gro med dybe rødder i deres Tivoli-flade sind, de ville blive stolte og glade. Søndermarken er stolt og glad - så øde og fornem som den er, halvt en skov, halvt en stilfuld slotspark med kuplede linde-aleer, et terræn, der hæver og sænker sig, uden at gartneren helt har fået gjort vold på naturen.

Denne natur studerede den unge Oehlenschläger i sin sjæls naivitet - og hvilke toner fik han ikke aflokket den.

Ikke vin alene

Ud imod denne skov - fra slottets bagside - vendte den noble drømmer Hauchs høje vinduer. Over disse susende trækroner har han sværmet, den ædle gamle digter, og var det vel en

beskeden kop the, der stod på hans bord - nuvel Bourgogne alene gør det ikke. Og nu det sted da - uden for Søndermarkens indgang og slottets port, hvor Peter Andreas Heiberg lagde sin hånd i Rahbeks og Kammars hænder . . . den landsforviste mands farvel til landets braveste mand og sjælfuldeste kvinde.

En personlighed af stål, denne P. A. Heiberg - hjerten kold og sydende, hjertet ungdomsvarmt for den store revolution.

Danmark og revolutionen. Jeg gik ind i Søndermarken . . .

Der er en bænk - der hvor terrænet falder skråt ned imod gartnerhaverne i Valby, to mægtige popler indrammer udsigten og holder de omstående bøge i ave. Den skrå plæne har på sin bund en lille kunstig ø, der omflydes af vandet fra kilden. Man føler sig i en skov og er i en park, men lader blikket glide ud over den sjællandske frodighed, det danske velvære.

Blødt og smilende

Blødt og smilende trækker landskabet sig tilbage i den fjerne dis, proprietærgårde og bøndergårde, marker og

jorder, et stykke af Køgevejen, en blinkende bid af Damhussøen - alt sammen fortroligt og kendt - kært som det sødeste minde, en landflygtig mand kan have - kært og kendt som det land, der har fostret hans stærkeste sange og tæret på hans bedste kræfter.

På denne bænk sad han og Edith - en af de første gange, de mødtes - for mange år siden.

Revolutionen

Juni-solen skinnede nedad den grønne plæne. Fuglene sang i det mægtige poppeltræs krone. Bænken lå i skygge, men solstænk gled over Ediths fine lyse nakke. Hun sad efter sædvane lidt fremoverbøjet, ridsende med parasollens dupsko i gruset. Hun smilede. Jeg talte om at revolutionere de danske sind. Og så rettede hun med et ryk den ranke pigeskikkelse, og de klare kloge grå øjne søgte ind i mit blik, beundrende stolt - og vemodigt bedrøvet: Revolutionere Danmark - har De kræfter til det?

Jeg svarede hende dengang, at jeg havde kræfter til alt, at jeg ikke frygtede noget, at jeg satte mit liv derpå.

Bronce-alderen

Hun så mig længe ind i øjnene, og alt imens skinnede solen over det frodige landskabs sommerdøsig velvære, de glade fugle sang i det mægtige træ - og hun tog min hånd, holdt den længe dvælende omsluttet, hendes tanker var på vandring - mindst hos Oehlenschläger, mere hos den ædle drømmer Hauch, mest hos P. A. Heriberg uden for slotsporten. Så slap hun hånden, rystede stille på sit hoved og sagde dæmpet-ve-modigt:

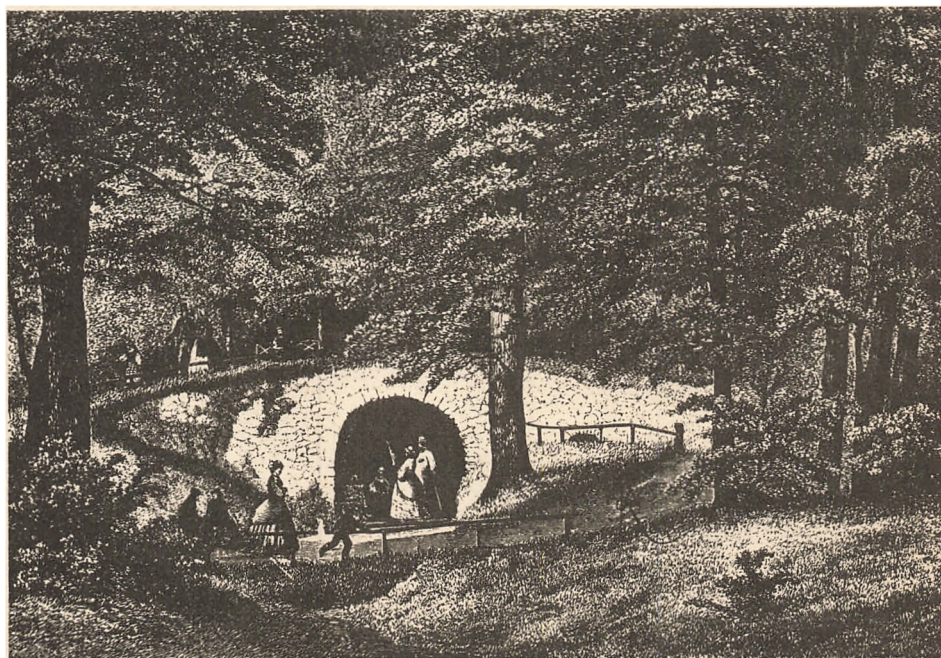
De har et rent og godt hjerte, min ven, et hjerte af guld . . . Og øjnene tilføjede et: men?

De mener måske, at det er bronce-alderen, hvori vi lever? spurgte jeg med et smil.

Var det endda bronce, lød svaret.«

I dag

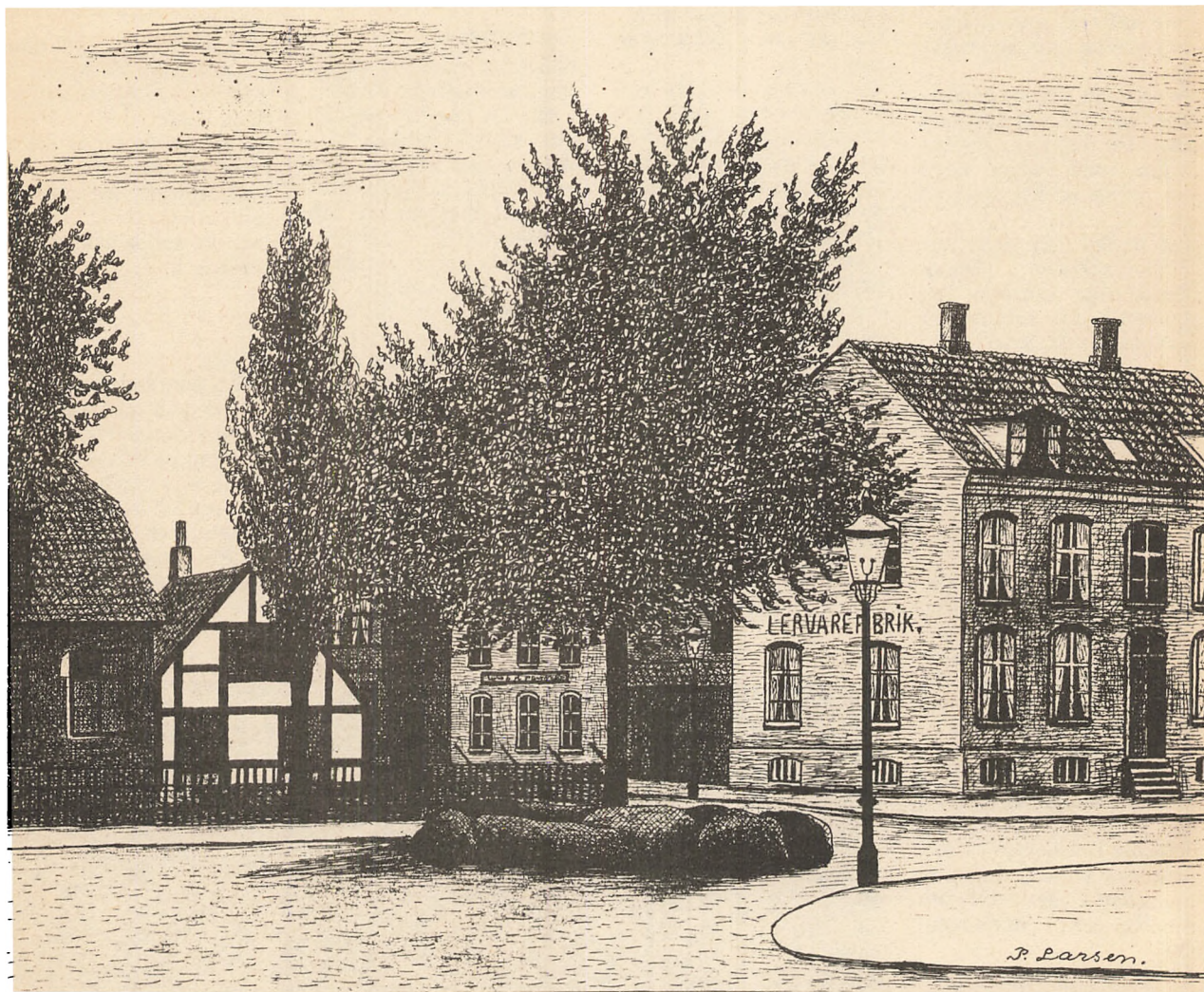
Vel falder samtalen mellem Drachmann og syngepigen Edith i Søndermarken for hundrede år siden noget kuriøs i vore moderne øren, men med andre ord skal den samme samtale nok alligevel finde sted den dag i dag mange gange i Søndermarken.

Grotten i Søndermarken. Tegning af G. Emil Libert.

Der sendtes to kasser øl og fire flasker brændevin til krukkemanden i Valby

Skaberen af etiketten på Hof-erne - arkitekten Thorvald Bindesbøll - fik sine keramiske arbejder brændt på Eifrigs Lervarefabrik ved Valby Tingsted. Fabrikken eksisterede til et stykke op i tyverne. Indehaveren og Bindesbøll havde et nært forhold til hinanden.

Ved Tingstedet lå indtil engang i tyverne Eifrigs Lervarefabrik, hvor Bindesbøll skabte mange af sine arbejder

En af de mest fremtrædende figurer i halvfemsernes literære cafe- og selskabsliv var arkitekten, keramikeren og designeren Thorvald Bindesbøll. På et tidspunkt kom han til at spille en ret så betydelig rolle for Københavns Lervarefabrik, der

havde til huse omkring Valby Tingsted, hvor han var gode venner med indehaveren, J. Eifrig.

I samtiden var Bindesbøll - som tilfældet jo ofte er med særprægede kunstnere -

ikke rigtigt anerkendt efter fortjeneste, skønt han var umådelig arbejdsom og lavede et utal af forskellige ting. Blandt andet har han tegnet den etikette, som hver dag bliver set af millioner af mennesker over hele verden. Nemlig etiketten på

den grønne Hof-øl, som Carlsberg også brugte på andre ølsorter - omend i en lidt omarbejdet form. Bindesbøll var, hvad man kunne kalde for en original. Han var af tung statur og gik altid med hovedet ludende forover og med begge hæn-

der begravet i bukselommerne. Uanset vejret og årstidene var han altid uden overtøj. De, der ikke kendte ham, forargedes ofte over hans mærkværdige meninger, der blev fremsat i et frisprog og i en overrumplende og kategorisk form.

På tværs

Det er blevet sagt om ham, at han ikke var interesseret i at være enig med folk. Han gik hellere end gerne på tværs af de gængse meninger, der var rådende på bjerget, og på mange måder viste det sig, at eftertiden måtte give ham ret, har hans ven, kunsthistorikeren Karl Madsen, sagt om ham. Trods sine utvivlsomt store evner som arkitekt fik Bindedbøll ikke lejlighed til at bygge ret meget. Måske har hans stridbarhed og grove mund bevirket, at mange bygherrer ikke rigtigt turde give sig i lag med ham.

Til gengæld blev der gjort stor anvendelse af hans andre talenter på det dekorative område. Han har lavet et utal af tegninger til møbler, sølvsager, lamper, gravmonumenter, bogudstyr, tæper, broderimønstre og meget andet. Men på grund af ideernes særpræg vandt tingene ikke rigtig anerkendelse uden for en snæver kreds, hvori ganske vist nogle af tidens fremtrædende personligheder befandt sig.

Forære dem væk

Mange af hans sidenhen så berømte krukker forærede han simpelt hen væk med den motivering, »at kan man blot få en ting lirket ind i et hjem, lukker man folks øjne op, så de kan se forskel.«

Men hans senere så højt berømmede »bølleornamenter« blev af en uforstående samtidig ofte kaldt for »ekskrement-stilen« og det, der var værre.

I Valby

Netop med hensyn til krukkerne havde Thorvald Bindedbøll i årene op imod århundredskiftet en tæt tilknytning til Valby, hvor han i en årrække brændte sine keramiske arbejder hos J.

Eifrig, der var indehaver af Københavns Lervarefabrik. En slags forløber for denne virksomhed var i øvrigt den første industri i Valby. En eller anden havde i tidernes morgen fundet ud af, at der i Valby Mose fandtes brændbart ler. Der blev derfor oprettet et teglværk. I slutningen af forrige århundrede havde teglværksejeren imidlertid tømt lergravene, og teglværket blev nedlagt.

I en af lergravene kunne graves blåler. Her blev så lavet en blålergrav, som blev grundlaget for det store pottemageri, som J. Eifrig senere startede i Skolegade. Denne virksomhed havde sin storhedstid, mens Bindedbøll var tilknyttet, og en hel del af tingene er i dag et eftertragteligt objekt for samlere. Samarbejdet mellem Eifrig og Bindedbøll varede i 13 år, og efter Bindedbølls død i 1908 ebbede storhedstiden langsomt ud for Valby-virksomheden, der blev nedlagt i midten af tyverne.

Kom godt ud af det

Bindedbøll og Eifrig kom glimrende ud af det med hinanden. Det var nok en af forudsætningerne for det frugtbare samarbejde. De kunne begge lide at få sig en tår over tørsten og fortælle ejendommelige og morsomme historier. Bindedbøll var i det hele taget elsket af alle fabrikkens arbejdere. Han var ikke bange for at give en omgang, og han fulgte gerne med i alle processerne i det keramiske arbejde. En lille historie er meget karakteristisk for Bindedbølls manglende sans for konventionel omgangsform og for hans bekendtskab med Eifrig.

Send to kasser

Under afsløringen af Bindedbølls mindesmærke for slaget på Reden intonerede orkestret under megen højtidelig pomp og pragt nationalsangen, men lige inden kunne man høre Bindedbøll afgive følgende højlydte ordre: »Sørg omgående for, at der bliver sendt to kasser øl og fire flasker brandevin

ud til krukkemanden i Valby. Han skal sgu også mærke, at der er fest i dag!« Til slut en lille karakteristik af Bindedbøll fra forfatteren Johannes Jørgensens »Mit livs Legende«.

Ville sove

»Denne mærkelige mand og kunstner havde sin gang overalt og sit frisprog hos alle. Jeg husker ham en aften træde ind hos Karl Madsen, just som vi skulle gå til bords, og buldrende anmode om at få lov at sove en halv times tid.

Man førte ham ind i husherrens arbejdsværelse, hvor han blev bragt til ro på en chaiselongue med en plaid over sig for derpå at dukke op, da vi andre var ved stegen. Han kaldte alle ved fornavn, førte et usødet sprog og havde mange radikale anskuelser.

Natlige ekspeditioner

Ofte var han lederen af natlige ekspeditioner, som efter en middag hos venner satte sig i bevægelse for at hjemløse intetanende kendinge og hos dem fortsætte symposiet. Således husker jeg en sommermorgen - allerede lysnede det af dag -

da Bindedbøll i spidsen for en lille udsøgt skare gennem en åbentstående gadedør trængte ind i en baggård på Vesterbrogade og af sine lungers fulde kraft med opadrettet hoved gav sig til at udslynge påkaldelsen: »Peter Sut, Peter Sut!«

Indtil endelig øverst oppe et vindue åbnede sig, og en velmeriteret kunsthandler af staden København viste sit agtbare og natligt forpjuskede hoved: »Er det dig, Bølle. Hva' fan'en vil I her?« »Smid nøglen ned, Peter Sut. Så skal vi komme op og fortælle dig det.«

Viste sengen frem

Op da vi kom op, gik Bølle huskendt omkring og fandt cognac, whisky og sodavand frem og gav sig derpå med kunstnermine til at fremvise den smukke maghoniseng med indlæg af citrontræ, hvoraf vi havde udtaget den uskyldige af hans slummer.

Efter slige symposier vandrede Bindedbøll så hjem til sit ungarleværelse i sin moders lejlighed, og man sagde om ham, at han ingen nat eller morgen gik i seng uden først at have været inde hos sin moder, hentet sin lysestage hos hende og kysset hende til godnat . . .«

Bindedbølle på vej til Vesterbro fra værkstedet i Valby.

Mesterbryderen lod sin lyse tenor klinge i Valby Sangforening

I en periode i halvfemserne var mesterbryderen Magnus Bech-Olsen som udenbys blevet medlem af Valby Sangforening, og han trak mange tilhørere, når han lod sin lyse tenor klinge ved de regelmæssige sangaftener på den gamle Valby Kro.

I de glade halvfemsere var en ny forlystelsesgenre kommet på mode i cirkusbygningen i København. Eller rettede, det var en gammel forteelse, der blev taget op igen efter nogle års pause. Nemlig brydning mellem stærke mænd.

I halvfjerdsere var brydningen kulmineret herhjemme, da københavnernes jubledede over den danske bagermester Safts sejr på Christiansborg Ridebane over tyskeren Heister. Saft blev dengang en tilbedelse til del, der ikke lader vore dages forherligelse af sportstjerner noget tilbage. Dengang i forrige århundrede, inden de organiserede idrætsgrene rigtigt havde vundet indpas, var der intet som brydesporten, der evnede at sætte de nationale sym- og antipatier i sving, og bryderen blev mere end nogen anden repræsentanten for sit land og symbolet på dets folkelige egenskaber.

Kraftkarl

Interessen for brydesporten i halvfemserne hang da også sammen med, at vi pludselig havde fået en kraftkarl, der kunne smide de større nationers repræsentanter hen ad madrassen som vanter. En sådan national bryder fik man i halvfemserne i den unge, kæmpemæssige kraftkarl Magnus Bech-Olsen, for hvem de mest træuede brydere som franskmanden Poul Pons sammen med tyr-

Mesterskabsbryderen Bech-Olsen fotograferet i sine velmagtsdage. Medaljerne prydede hans brede bryst - og mon ikke det er det eftertragtede verdensmesterskabsbælte, han prøver at henlede opmærksomheden på. I sandhed en kæmpe.

kiske kødbjerger og den »frygtelige græker« Pierrri måtte bide i græsset.

Styrkebælte

Det var en festens dag, da den frygtelige græker måtte aflevere sit kunstfærdigt udførte styrkebælte til den danske champion. Og uden for Bech-Olsens Cafe på Vesterbrogade var der lærende demonstrationer. Bech-Olsen havde klogeligt benyttet sin popularitet til at slå sig ned som værtshusholder, hvor han hyldedes og smigredes som en konge. Mange af Bech-Olsens brydekampe foregik i forlystelsesstedet Sct. Thomas, der lå omkring ved enden af Frederiksberg Alle. Værten her hed Henriksen. Han overtog senere den navnkundige Korups Have i Valby Langgade. Da Bech-Olsen havde en smuk tenor, foreslog Henriksen engang Bech-Olsen denne, at han skulle melde sig ind i Valby Sangforening.

Puster dem ud

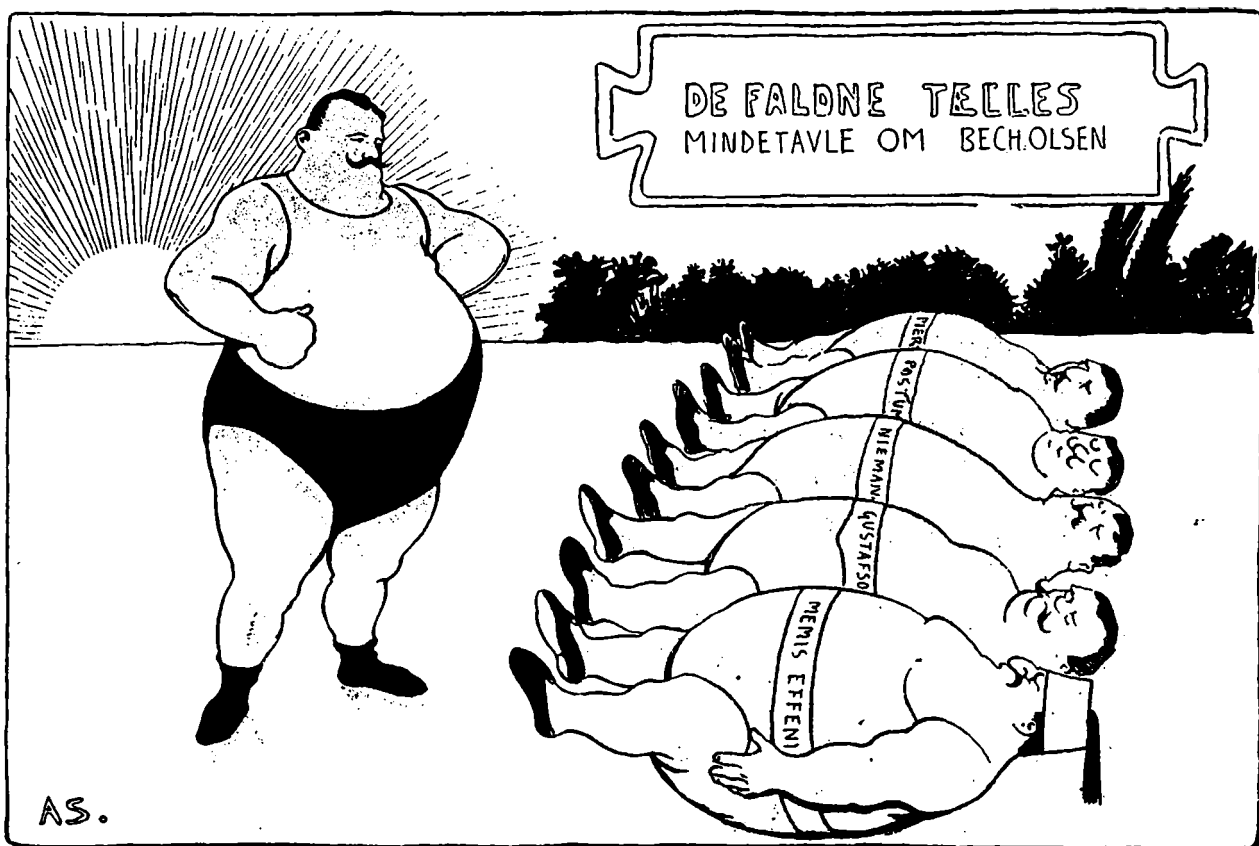
Først ville Bech-Olsen slet ikke høre tale om forslaget. Han skal have sagt til Henriksen: Er du tosset, Henrik, jeg puster dem jo ud af kroen, når jeg rigtig tager fat.

Men på en eller anden måde fik Henriksen alligevel Bech-Olsen overtalt, og endog kørte de sammen ud til Valby for at tale med formanden for sangforeningen. Sangforeningen manglede en tenor, og det vidste Henriksen. Ellers havde han ikke turdet komme med forslaget til Bech-Olsen.

Formanden viste sig straks interesseret, og han lod hurtigt afholde et bestyrelsesmøde. Dette var nødvendigt, da Bech-Olsen jo var udenbys, og han derfor ikke umiddelbart kunne optages som medlem.

Ikke udelt begejstring

Det skal dog straks siges, at der ikke alle steder var lige stor begejstring for at optage Bech-Olsen som medlem af sangforeningen. Ikke alene fordi han var udenbys, men også fordi han var Bech-Olsen.

Hele Danmark voksede en ekstra tomme, da Bech-Olsen fældende tyrken Mehmisch Effeni. Her står verdensmesteren og betragter sine fem berømte modstandere, mens han udfordrende venter på, at der skal komme flere. Tegning af Alfred Schmidt i Hver 8. Dag, 1897.

Det var nemlig ingenlunde alle, der kunne lide disse brydekampe, han var blevet berømt på. Og man kunne synes, at det var underligt, at en mand, der den ene dag eller måske den samme kunne smide rundt med stærke svedende muskelsvulmende mænd på madrassen, nogle timer efter kunne stå og synge skønsange ude i Valby Kro.

Hvorom alting er, så blev Magnus Bech-Olsen Valby Sangforenings tenor, og han vedblev med det i ikke så få år. Når han mødte til prøve, eller der skulle være koncert, kom han altid kørende til Valby fra København i en lille let jagtvogn eller en ponyvogn. Han hilste smilende til alle sider - han var jo vant til at modtage mængdens bifald.

Skaffede penge

I øvrigt havde Bech-Olsens medlemskab den fordel for Valby Sangforening, at han

skaffede en masse penge i kassen til velgørende formål. Slagterne, som der boede mange af i Valby og på Vesterbro, fik nemlig pludselig interesse for musik, og de fyldte kroens sal, hver gang der blev afholdt koncerter. Bech-Olsen var jo så oplagt deres helt, og når han kunne være interesseret i musik, så kunne de vel også. Magnus Bech-Olsen var københavner og såkaldt uægte søn af en husbestyrerinde. Han blev uddannet som murer, drog til Tyskland og blev ved en tilfældighed bryder. Så gik det hurtigt. Den bomstærke murer blev verdensmester.

Det var der penge i. Snart var Bech-Olsens navn kendt overalt, men også verdensmestre må sluttelig ned med nakken. Brydningen blev flyttet til cirkus - og på den måde stiftede mureren bekendtskab med artist-verdenen.

Sportsnederlag i 1903 forvandlede til succes som cirkusdirektør i 1908. Og så

fulgte en række strålende sæsoner, hvor Bech-Olsen prægede dansk cirkusliv. Han fik fast cirkus i København og lod et teltcirkus berejse provinsen.

Her kom han ved lejlighed i totterne på den berømte socialdemokratiske folketingsmand Peter Sabroe. Sidstnævnte mente, at Bech-Olsen mishandlede sine dyr, hvilket Bech-Olsen fik at vide under et besøg i Hjørring. Ordvekslingen endte med, at en artist stak Sabroe et par lussinger. Sagen endte i retten, hvor artisten fik en bøde på 20 kroner.

Bech-Olsens første restaurant lå på Vesterbrogade, hvor baneterrænet til hovedbanegården nu ligger ved frihedsstøtten. Han fik senere en restaurant et andet sted i byen, hvor bl.a. Stauning var en hyppig gæst.

Sangforeningen

Valby Sangforening datere-

de sig helt tilbage til 1860 og hørte til blandt landets ældste sangforeninger. Den holdt en ugentlig sangaften på kroen, og det var ikke ualmindeligt, at byens borgere samledes uden for kroen om aftenen og lyttede til sangen, der toned ud af kroens vinduer. Det var jo før radioens tid.

Dirkelsen af sangforeningens tenorer var sikkert ikke så forskellig fra nutidens dyrkelse af filmstjerner og popidoler omend i en langt mere beskedne målestok.

Når vejret var rigtigt godt, flyttede sangerne ud i krohaven, og der afholdtes nu og da koncerter, hvor man sang til fordel for et eller andet velgørende formål.

Efterhånden som grammofoon og radio blev almindeligt, mistede sangforeningen lidt efter lidt sin eksistensberettigelse, og i 1938 ændrede foreningen navn til Valby Borgerforening med undertitlen Valby Sangforening af 1860.

Nytårsnat åbnedes 13 nye værtshuse i den nye bydel Valby

Nytårsnat 1901 var det det ganske Valby på benene for at fejre, at man blev en kommunal del af den danske hovedstad - men senere kølnedes begejstringen dog, da det viste sig, at det ikke var så epokegørende for bydelen, som man var blevet lovet.

Nytårsnat 1901 er vel nok den mest skelsættende nat i det moderne Valbys historie. Den nat blev Valby nemlig efter årelange diskussioner skilt fra sit gamle sognefællesskab med Hvidovre og blev en del af Københavns kommune.

Forud for opløsningen af det gamle fællesskab, der også havde indebåret familiemæssige relationer i betydelig udstrækning, var der gået voldsomme og lidenskabelige diskussioner i årevis. Ikke alle var glade for det nye.

Båndene mellem Valby og Hvidovre var nemlig meget stærke. Eksempelvis havde gamle Valby-familier gravsteder på Hvidovre kirkegård, hvilket kan ses endnu i dag.

Imidlertid var man i Valby enig om, at da nu begivenheden var en kendsgerning, så skulle den fejres efter alle kunstens regler. I lange tider blev der planlagt fastligheder nytårsnat 1901 - fra hvilken dato indlemmelsen fandt sted.

Afskedsforestilling

Både i Valby Kro og i Korups Have var der store arrangementer, men det blev også en slags afskedsforestilling for disse to gamle samlingssteder i festligt lag for Valby-borgerne.

Samme nytårsnat blev der nemlig åbnet ikke mindre end 13 nye restaurationer rundt omkring i Valby. Men dette var dog ikke det eneste synlige tegn.

Hele den vinter efter århundredskiftet var det som om Valby havde mistet sin gamle, rolige, måske nok noget tunge værdighed. Nu

Familieliv i en af villahaverne over for Søndermarken i slutningen af halvfemserne.

var byen blevet en del af hovedstaden, og så skulle der ske noget. Man mærkede forandringen.

Chokoladeforretning

Når to gamle Valby-borgere i de dage mødtes på gaden, kunne man være sikker på, at deres samtale formede sig nogenlunde således:

Næh, her er ikke til at være mere.

- Det har du så sandelig ret i. Jeg tror også, at mor og jeg flytter over til Kirstine på Fyn. Har du set, at Sophus Hansen er begyndt at sælge jorden fra gården.

- Jamen, det gør de jo alle sammen. Og hvor der før voksede den skønneste sæd, er der nu en beværtning eller chokoladeforretning. Næh, Valby er ikke til at kende igen!

Og sådan foregik det faktisk. Byggespekulanter og forretningsfolk kappedes

om de bedste pladser. Nye mennesker dukkede op alle steder, og byen forandrede ansigt fra den ene dag til den anden. Der var da også enkelte gamle Valby-borgere, der ikke ville have noget med den nye tid og al dens væsen at gøre. En gang imellem kom spekulanterne til kort over for bondsk stædighed og holden fast ved det gamle.

Det skal være grunden til, at så mange gamle huse lå og i visse tilfælde endnu den dag i dag ligger bag de lidt mere moderne huse.

Vittighed

Da tanken om at indlemme Valby i København opstod i firserne, blev den af mange Valby-borgere opfattet som en vittighed. Men efterhånden som planerne blev konkrete, kom bølgerne til at gå gevaldigt højt. I halv-

femserne var der vist ikke det møde eller det private selskab, hvor spørgsmålet ikke blev drøftet. Og meningerne var meget delte.

En økonomisk krise inden for landbruget var sikkert den egentlige årsag til, at de fleste efterhånden blev vundet for tanken. Desuden havde bønderne jo også set de med deres egne øjne svimlende summer, der blev betalt for jorden, som spekulanter og andre opkøbte. De handlende og håndværkerne var ikke modstandere af projektet. For dem kunne en indlemmelse og et større byrådsunderslag jo kun betyde øget omsætning og mere at rive i.

Alt i alt var striden om indlemmelses-spørgsmålet til tider meget bitter, og far og søn havde ofte delte meninger, hvilket resulterede i mange familiedramaer i tidens små Valby-hjem.

Slaraffenland

Efter den festlige nytårsaften 1901 regnede tilhængerne med, at nu ville den moderne tids goder begynde at oversvømme bydelen. Det elektriske lys skulle strømme ind sammen med gassen, vejene skulle blive forbedret, og forbindelseslinjerne til byen skulle blive ideelle.

Men alting lod vente på sig, og i de første årtier efter århundredskiftet blev der sagt mange drøje sandheder om den københavnske magistrat. Gennem agitationen havde man bildt Valby-borgerne ind, at det efter indlemmelsen ville blive det rene slaraffenland, og så var bystyret i virkeligheden slet ikke forberedt på at tage et nyt område under sine vinger.

Og således er der Valby-borgere, der hævder det den dag i dag, selv om de ikke har den fjerneste forbindelse eller kendskab til den mindeværdige nytårsaften i 1901.

Valby-Hvidovre

Sandt at sige er Valbys problemer faktisk heller ikke altid gennem årene blevet lige rimeligt taget op på Københavns Rådhus. Og der er vel også gode grunde til, at mange Valby-borgere i tidens løb har opfattet det,

Hvidovre gamle kirke, der i mange år også var Valbys sognekirke.

som om de bor i en blindtarm til hovedstaden, som det så malende er blevet udtrykt.

Havde Valby-bønderne for 83 år siden afvist københavnere, og kunne de have holdt de trange tider ud i nogle år, ville det ret hurtigt have vist sig, at Valby og

Hvidovre tilsammen ville have været en stor, rig kommune, som kunne stille sine indbyggere langt bedre, end tilfældet er for Valby i dag som en del af København. Endelig kan man jo også henvise til naboen, Frederiksberg, der jo også ligesom Hvidovre er en betydelig mere fordelagtig kom-

mune at være borger i end i København.

Men en sådan fremsynet er nok alligevel for meget at forlange af de Valby-bønder omkring århundredskiftet. Ikke kunne dengang forudses den kolossale udvikling på næsten alle områder, der er foregået fra nytårsaften 1901 til nytårsaften 1984.

Korups Have og Søndermarken 1901.

Billedet var otte gange så kostbart som hesten

Lidt om maleren Otto Haslund, der omkring århundredskiftet sammen med sin nabo - maleren August Jerndorff - førte et festligt og broget familieliv på Gl. Carlsbergvej. Det har sønnen Ole Haslund langt senere beskrevet i et samleværk om ældre danske hjem.

Forrest på Gammel Carlsbergvej lå for 100 år siden to af tidens berømte kunstnerhjem i nye villaer - maleren August Jerndorffs og hans kollega Otto Haslunds.

Otto Haslund, der levede fra 1842 til 1917, var akademiuddannet, og han udstillede på Charlottenborg første gang i 1865. Han var i

sine yngre år især påvirket af P. C. Skovgard og ikke mindst af Lundbyes tegninger. Han udmærkede sig især som landskabs- og dyremaler, og omkring 1890 bliver hans billeder mere og mere præget af den frembrydende naturalisme. Han er bl.a. repræsenteret med adskillige billeder på Statens Museum for Kunst. Sønnen Ole Haslund, der

grundlagde den bekendte antikvitetsforretning på Strøget, har skildret det særprægede og glade liv i barndomshjemmet, der lå i Valby med maleren August Jerndorff som nærmeste nabo. Beskrivelsen står at læse i et større samleværk om ældre danske hjem, der udkom i slutningen af fyrrerne og i begyndelsen af halvtredserne.

Ole Haslund skrev om hændelser, der lå små halvferds år tilbage i tiden, og det var et festligt væld af små og store ting, der ved den lejlighed blev draget frem af erindringens kramkiste. Lidt farvet måske af barnets fantasi, selv om barnet efterhånden var blevet en bedaget herre på 74 år. Således fortæller han om de to kunstnervillaer på bakkens top: »Ud for disse to huse standsede diligencen, når den hver time kørte ind til byen. Kuschen blæste en lille melodi i sit horn. Man tog i ro og mag tøj på, gik i ro og mag ned gennem haven, vinkede i ro og mag til børn og dyr, hvoraf huset altid var fuldt, og nåede dog at komme med. Dette var nu ikke noget dagligdags. En tur med diligencen til København blev betragtet som en begivenhedsrig rejse.«

Zahrtnann med sine elever, malet af Johan Rohde. Over Zahrtnanns arm ses Frits Syberg, der boede i Valby.

Det er jo ikke almindeligt at kalde forrige århundredes heste-omnibusser fra København til forstæderne og det nærmeste opland for diligencer, men forskellen er i øvrigt ikke stor. Og diligence lyder unægteligt lidt mere farverigt.

Det er vist heller ikke helt korrekt, når Haslund fortæller, at Valby dengang lignede enhver anden landsby - i det mindste må den nærliggende storindustri, Carlsberg, have medført en langt større arbejderbefolkning i den gamle landsby omkring gadekæret end i nogen anden sjællandsk by.

Enorm børneflokk

Ole Haslund fortæller blandt andet, at børneflokkene i de to hjem i den grad var blandet sammen, at de to malerhustruer aldrig vidste, hvor mange børn, der stillede ved middagsbordet. Jerndorff havde fem børn og Haslund hele 10, og det var enorme mængder af mad, der dagligt blev stillet på bordet. Dengang skulle ungerne helst stopfodres. Kunne en 10-årig dreng ikke spise sine 10 frikadeller, anså man ham for at være dårlig. Morgenmåltidet bestod af en vældig skude havregrød, en stor hestebøf, tre hveder med tykt smør og nogle kopper te.

I Valby, fortæller Ole Haslund, »at Bindesbøll og Joachim Skovgaard valfartede til Eifrigs Lervarefabrik for at udføre deres revolutionerende keramiske arbejder hos den følsomme og mennesky gamle pottemager. Hos ham traf man også Gustav Wied og sammen rakkede de hyggeligt ned på kvinder.«

Stille på tyve sprog

Otto Haslund deltog i øvrigt i Bindesbølls - ham med bl.a. Hof-etiketten - første keramiske forsøg, og det anføres i Dansk Biografisk Leksikon som en af hans store fortjenester. Maleren var ellers i samtiden mest kendt for sine smukke børnebilleder, hvortil han altså havde rigelige motiver lige for hånden.

Thorvald Bindesbøll.

Ud over Bindesbøll og Skovgaard fortæller Ole Haslund, at skønt der aldrig var organiseret selskabelighed, så vrimlede det altid med mennesker i huset. Blandt berømtederne var malerne Ilsted, Hammershøj, den senere direktør for Kunstindustrimuseet Pietro Krohn samt bornholmeren Christian Zahrtmann.

Moderne »opdragelse«

Han førte altid fest med sig og var husets nærmeste ven. Ikke mindst på grund af hans og Haslunds fælles romerske ungdom. Ofte kom også maleren Carl Thomsen og hans bror, sprogforskeren Vilhelm Thomsen, om hvem Haslund sagde, at han kunne tie stille på tyve forskellige sprog. Sønnen mente, at det var et rigtigt hjem for en rask dreng at vokse op i. Ingen løftede pegefingre, knægtene måtte gøre, som de ville, aldrig hørtes et vredt ord, og lussinger var ganske ukendte ting. »De tre drenge gjorde, hvad der passede dem,« fortæller han om sine ældre brødre, »de legede på oplagspladser eller i Søndermarken, forsømte deres skole, glemte at læse lektier,

kom hjem, når de var sultne.« Den form for »børneopdragelse« var noget ganske uhørt dengang.

Som portrætmaler fik Haslund mange gode bestillinger. Blandt andet den daværende kronprins Frederik, der senere blev konge med tallet 8. Før hans komme herskede der en hidtil ukendt nervøsitet og rastløshed i hjemmet, og hustruen gjorde alt for at få hjemmet til at se så tiltrækkende ud som muligt. Men husets herre gik blot og lo.

Ganske usnobbet

Da kronprinsen forærede ham et signeret portrætfoto med en bemærkning om, at det kunne han have megen glæde af, blev Haslund ganske forundret, for hvilken glæde skulle man egentlig

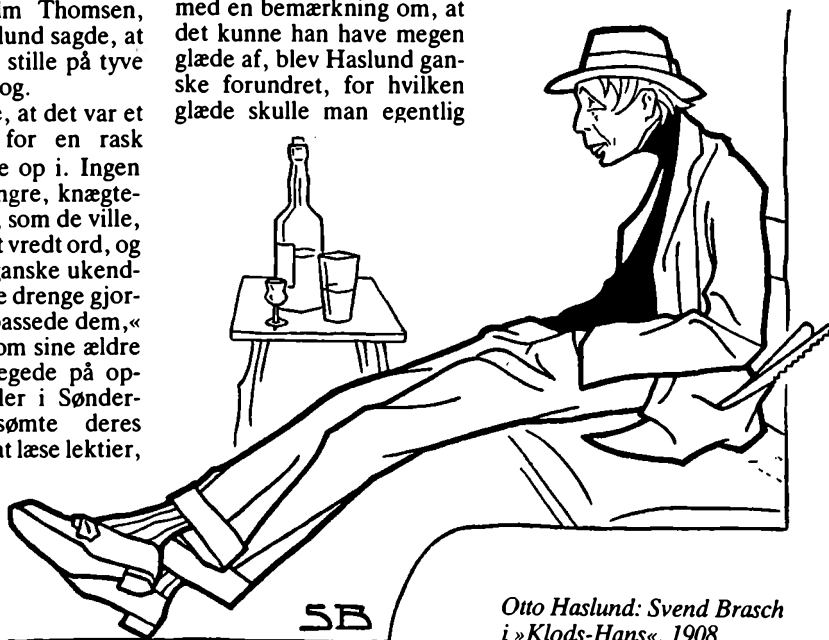
kunne få af det? Han syntes dog udmærket om sin kongelige model, men var aldeles blottet for meget af samtidens bedsteborgerlige snobberi.

Dette illustrerer sønnen med at fortælle, at en gæv røgter i Valby var en af hans meget gode personlige venner. Han havde i øvrigt engang fået røgteren til at holde en hest, mens han malede den, og da Christian Zahrtmann en dag nogle måneder senere opdagede maleriet på vennens væg, erklærede han straks, at det ville han købe.

Forbavset røgter

Haslund ville imidlertid grumme nødtigt af med maleriet og sagde derfor, at det kostede 200 kroner - en meget høj pris for et maleri dengang, også for en kendt

Charlottenborg-udstiller som Haslund. Zahrtmann erklærede imidlertid oprømt, at det var 800 kroner værd, greb tegnebogen og optalte otte store sedler, som han gav Haslund, hvorpå han drog af med billedet. Den forbløffede Ole Haslund fortalte et par dage efter røgteren om denne hændelse, og den gode mand svarede: »Nu praler du vist, Haslund. For vi solgte hesten engang i vinter, og da fik vi kun 100 kroner for den!«

Otto Haslund: Svend Brasch i »Klods-Hans«. 1908.

Mindepladen som kan ses på Valhøjvej.

- Bedstefar var den første, der byggede højere huse i Valby

Tømrermester Hans Pedersen, der døde i 1908, byggede 150 huse i Valby. Over halvdelen af dem står endnu. Han var den første, der byggede høje huse i bydelen, og hans byggeri danner overgangen fra Valbys tilværelse som bondeby til en del af Storkøbenhavn. Her fortæller hans børnebørn, civ. ing. Jørgen F. Pedersen og forh. manufakturhandler Poul Pedersen, om deres bemærkelsesværdige bedstefar.

Her nr. 100 staaer som et minde om flittig og stræbsom mand og kvinde, thi uden støtte og klogskab i hjemmet, bliver mandens virksomhed aldrig fremmet. 1860 1893

No. 1 No. 100
Sådan står der på en mindeplade på ejendommen Valhøjvej 4 i Valby. Mindepladen hentyder til, at tømrermester Hans Pedersen dette år byggede sin ejendom nummer 100 i Valby. Og han kom til at bygge endnu flere. I alt vel omkring halvandet hundrede, inden han døde i 1908. Desuden byggede han også andre steder, men hans hovedvirke faldt i Valby, hvor han kom til omkring 1860.

Mere end halvdelen af Hans Pederens bygninger står endnu og er i høj grad med til, at Valbys bybillede i

højere grad end andre steder er præget af forholdsvis lav bebyggelse. Men da Hans Pedersen tog fat, var hans huse de første i Valby på flere etager, og faktisk danner hans byggeri i sidste halvdel af forrige århundrede overgangen fra Valbys historie som bondeby til et bysamfund i nær forbindelse med hovedstaden.

Hans Pedersen, der for sin egen tid var en særdeles bemærkelsesværdig mand, var fra et husmandshjem i Avedøre, der dengang ligesom de andre forstæder kun var en samling forblæste gårde. Han blev født i 1832, og i 1860 etablerede han sig som tømrermester i Valby.

Klassedelt samfund

Da Hans Pedersen kom til Valby, var byen et udpræget landsby-samfund med en stærk klassedeling i form af

gårdmandsslægter, håndværkere og handlende, hønsekræmmere og arbejdere. Og trods Hans Pedersens ubestridelige dygtighed og betydelige stilling i samfundet gik der adskillige år, inden han rigtigt blev accepteret - men han blev det. Også på den måde, at hans næstældste søn - brødrene Pedersens far, manufakturhandler F. N. Pedersen - blev gift med en pige af slægten på Skovbogård. Hun var ganske vist ikke født der, idet hendes forældre var blandt de yngre børn, der blev »eksporteret« til de omliggende landsbyer som Hvidovre, Vigerslev, Brøndbyerne osv. Det var nemlig almindeligt, at ældste søn arvede gården. På den måde blev de gamle gårdmandsslægter i Valby indgiftet i hinanden og med gårdene i de omliggende landsbyer. Men F. N. Peder-

sens hustru var blevet opdraget hos sin onkel og tante på Skovbogård, og hun følte sig meget knyttet til stedet.

Slægten i dag

Hans Pedersens slægt trives i bedste velgående i dag stadig i Valby. Bl.a. hans børnebørn civ.ing. Jørgen F. Pedersen og forhenværende manufakturhandler Poul Pedersen, der er oppe i 80'erne. De bor omkring slægtsgården Skovbogård, idet førstnævnte bor på Skovbogårds Allé, mens sidstnævnte bor i Kirkevænget.

- Vi husker bedstefar som en stor pompøs mand, fortæller de. Han boede i villaen Kirstinedal ved Valby Langgade. Her havde han kontor i stuen. Han sad det meste af dagen og passede sine regnskabsbøger og ejendomme, og han rørte sig ikke meget. Men på daværende tidspunkt var han jo også oppe i årene.

Hans Pedersen byggede sit første hus i Lillegade - som dengang hed Nygade. Da Hans Pedersen begyndte, strakte Valby sig blot fra Gadekærvej i vest til Toftegårds Allé i øst - omtrent

hvor Mellemtoftevej, Rughavevej og Gl. Jernbanevej ligger. I hele det nævnte kvarter byggede Hans Pedersen de fleste af sine huse. I dag lægger man især mærke til Valby Børneasyl ved Tingstedet, som Hans Pedersen lagde et stort stykke velgørende arbejde i at få op at stå. Ved byggeriet, som Pedersen stod for, så han mere på asyllets tarv end på sit eget.

Det vil føre for vidt at opremse de huse, Hans Pedersen har bygget, men nævnes kan det, at baggrunden for hans byggeri var, at Valby havde fået flere store industrier. Og arbejderne skulle herefter have boliger. Det gav sig udslag i, at han byggede byggeforeningshuse. Bl.a. er Trekroner-kvarteret noget af det sidste, han opførte.

De var dog ikke egentlige byggeforeningshuse. Han byggede nemlig for egen regning og solgte husene bagefter. Fortrinsvis til arbejdere.

Valhøj

Da han begyndte, var han ikke nogen velhavende mand. Han så, at de mange arbejdere på Carlsberg manglede boliger, og samtidig ærgrede det ham, at det smukke gamle landsted - Valhøj på hjørnet af Gl. Jernbanevej og Valby Lang-

gade - efterhånden var blevet beboet af folk, der ikke havde nogen interesse eller forståelse for dette steds særprægede og kunstneriske udsmykning.

Hans søn F. N. Pedersen fortæller i sin dagbog, at Hans Pedersen en dag havde været inde på Valhøj og set paneludsmykningen i spisestuen. Han havde ingen anelse om, af hvem og hvornår denne var blevet lavet, men han fik indtryk af, at det var en virkelig kunstner, der havde arbejdet derinde.

Ikke underligt, at en gammel håndværker blev harm over, at børnene fik lov at gå og snitte og svine disse kunstværker til. Hans Pedersen købte Valhøjs jord, og her byggede han så de grå to-etagers huse, som står den dag i dag. I øvrigt vidner hans huse om, at han byggede lyst og solidt efter datidens forhold. Man må tænke på, at det var samtidigt med, at de usle lejekaserner på Vesterbro og Nørrebro blev opført af rene spekulanter. De har også præget deres kvarterer indtil vore dage, men unægtelig i en anden retning end Pedersens.

Tænkte stort

I det hele taget tænkte Hans Pedersen stort. Han ville

gerne have, at Valby skulle præsentere sig rigtigt flot, og derfor byggede han hjørneejendommene Ved Toftegårds Allé, Rughavevej og Gl. Jernbanevej symmetrisk med spir og flagstænger på tårne. Det skulle være en værdig indkørsel fra Valby sydfra. Ejendommene står endnu, men uden spir og flagstænger. De er for længst gået kødets gang. Men en del af ejendommene er stadig i slægtens eje. Bl.a. brødrenes fætter, manufakturhandler Valdemar Pedersen.

Hans Pedersen var efter datidens forhold en særdeles velhavende mand, men han var af den type, der mente, at det forpligtede. I det stille skænkede han betydelige beløb til forskellige former for velgørenhed.

Smukt omdømme

I Valby-Bladet for 1898 kan man i en omtale af Hans Pedersen læse:

»Hr. Pedersen har altid været en sjælden human husvært. Når vinteren har stået for døren og arbejdet manglet, da har han vist en sjælden grad af medfølelse og hjælpsomhed. - Aldrig hårde ord, kun hans Hm! Hm!, hørte man, og det kender enhver valbyer. Der er en sjælden klang af godmodig hjertensgodhed deri.«
 Og i Håndværkerbladet fra

år 1900 kan man læse følgende:

» - at det er karakteristisk for den sindige gamle, at han, så underligt det end lyder, næppe har en eneste, med hvem han står på spændt fod, endside nogen egentlig uven.«

Han var med til at stifte en sygekasse. Han oprettede en forening for trængende konfirmander i Valby. Han var medstifter af såvel Håndværker- som Industrieforeningen i Valby med egne lærlinge og teknisk skole, som eksisterede indtil for nogle ganske få år siden. Desuden var han indehaver af adskillige halv-offentlige og offentlige tilidsposter.

Derfor er det egentlig lidt synd, at den eneste måde, han - ud over sine huse - er mindet på i det nuværende Valby, er i navnet Kirstinedalsvej. Her lå hans villa, som er opkaldt efter hans hustru. Men som man kan se på mindepladen på Valhøjvej 4, har hun sikkert også stået bag mangt og meget.

Hans Pedersens ældste søn var ejer af det i sin tid meget betydelige maskinsnedkeri »Valhøj« i Valby, hvor 120 arbejdere var beskæftiget. En anden søn var manufakturhandler F. N. Pedersen, hvis forretning Poul Pedersen videreførte indtil for få år siden.

Disse to huse, som ligger på hver side af Toftegårds Allé, byggede Hans Pedersen som en værdig indkørsel til Valby. Oprindelig var der spir og flagstænger på tårnene.

En kålmark med Valby-liv og dunst af mødding

Maleren Albert Gottschalk var den første, som åbnede øjnene for forstædernes specielle poesi. Han har malet flere billeder fra Valby.

Når man i dag ser på maleren Albert Gottschalks billeder, hvoraf mange har motiver fra Valby, kan man have svært ved at forstå, at der har været noget særligt revolutionerende ved dem. De er malet i en impressionistisk stil, som i dag er så velkendt, at vi nærmest opfatter den som naturalistisk.

Men således har det ikke altid været. Gottschalk, der levede fra 1866 til 1906, var den første herhjemme, der søgte forstadens motiver og skildrede dem. Før den tid troede man, at naturskønhed kun var noget, der fandtes på landet. Senere generationer af kunstnere har set disse landskaber med hans øjne.

Og sådan har malerkunsten gennem tiderne virket bevidsthedsudvidende forstået på den måde, at vi ser ting og farver i dagligdagen, som forrige generationer ikke så, men som kunstnerne har åbnet vores øjne for. Som Karen Blixen, som vel ingen vil beskyldes for manglende fantasi, har skrevet et sted:

»Jeg har altid haft svært ved at se, hvordan et landskab egentlig så ud, hvis jeg ikke af en stor mester har fået nøglen til det. Jeg har inderligst følt og erkendt et landskabs særegne natur der, hvor den er blevet mig fortolket af en maler.«

Albert Gottschalk var født i Stege af velhavende familie. Han blev sat i malerlære,

men det mislykkedes. Herefter fik han lov at følge sin i familiens øjne sære tilbøjelighed.

Han gik på akademiet i begyndelsen af firserne og på Kunstnernes Studieskole under Krøyer fem vintre uden at opnå noget elementært grundlag. Han savnede stadighed og duede ikke til at tegne efter model.

Kunsthistorikeren Karl Madsen, som var en habil maler i sin ungdom, har fortalt om ham, at når læreren kom for at korrigere, styrtede Gottschalk på flugt i den vildeste rædsel, og blot en af hans kammerater lod Krøyers stok vise sig i døråbningen, væltede han stole

og staffelier for at komme af sted.

På ture, som Karl Madsen og Gottschalk foretog i Københavns omegn, drøftede de kunstens problemer, og Karl Madsen fremsatte sine dengang kætterske anskuelser om den franske landskabskunsts fortrin. Men Madsen måtte snart på dette felt erkende Gottschalk som sin mester.

Bortset fra Karl Madsen har Gottschalk næppe modtaget synderlig påvirkning fra nogen som helst i sin malerkunst. Hans ungdomsven, digteren Sophus Clausen, skriver om ham, at det var umuligt at gøre ham til elev eller discipel af nogen. Han blev meldt ind på forskellige

Valby Bakke.

skoler, men han gik altid på egen hånd, og på egen hånd lærte han sig det, han skulle bruge.

Karl Madsen søgte i øvrigt at formå Gottschalk til at arbejde mere støt. Dog uden større resultat. Han havde svært ved at indse, at man lærte mere ved at gøre et billede helt færdigt, selv om resultatet ikke blev sublimt, end ved at rende fra det på halvvejen.

Skitser

I det hele taget opfattede samtiden mange af hans arbejder som skitser. Men det var hans temperament imod at ødelægge, hvad der var lykkedes for ham i det første bektiske møde med naturen. Og i dag kan man se, hvad der opfattes som skitser, er ting, der hverken kunne eller skulle røres mere.

Man må nok sige, at Gottschalk i det hele taget var lidt af en original. Med årene udviklede hans særheder sig til lange depressionsperioder med tungsind og mismod, men som ung havde han en digters drømmende sind og stod således Sophus Clausen, Johannes Jørgensen og Viggo Stuckenbergs nær.

Sophus Clausen har beskrevet vennen i adskillige digte. Og også alt det, som Gottschalk elskede i sin kunst. Blandt andet for eksempel: »En kålmark nær ved Sorte Hest, med Valbyliv og mødding-dunst.«

Johannes Jørgensen foretog i 1893 ture i Københavns omegn med Gottschalk, fordi han skulle samle materiale til en større artikel om København. I sine erindringer har Johannes Jørgensen beskrevet disse udflugter i ord, der fremmaner en hel række typiske gottschalkske motiver:

»Vi elskede begge Valby og Utterslev, septembersolskin og hvidkålsmarker, stubmøller og strandenge med godt gammelt gulgråt græs, øde veje, der bøjer svagt hen langs en bondegårds længer og udhuse og alskens grå skure . . .«

»Vi så køkkenhaver med søgrønne radissebede, og

Udhuse i Valby.

grågrønne lavendelhække, marker af hvidkål og rødkål som et grønt og violet striemet hav.«

En gartnerby

Ved Johannes Jørgensens skildringer af byens forstæder må man - ligesom i hans erindringer - tænke på Gottschalks yndlingsmotiver. »F.eks. Valby - en landsby med små skæve huse langs en provinsielt brolagt gade og små krogede gyder. En gartnerby med haver og drivhuse i læ af Søndermarkens skærmende skovbryn. En fordums-by med gamle forfaldne landsteder . . . eller Damhussøen - et stort blegt vand, regelmæssigt inddæmmed mellem stendiger. Piletrær vokser i rad langs digernes rand.«

Johannes Jørgensen har også beskrevet Gottschalk, når han kom hjem fra en studietur. »Det var klart, at her kom en mand, som havde arbejdet dagen igennem med fuldstændig selvfor-glemmelse, fuldstændig til-sidesættelse af alle andre hensyn. Han gik altid meget velklædt, men selv de bedste klæder blev ikke for-skånede for i arbejdets hede at måtte tjene til at tørre pensler af på. Og der var

dage, hvor han kunne vende hjem, broget som en harlekin af røde, grønne og blå farvestriber og malerklatter, men strålende af lykke og tilfredshed over en vel anvendt dag.«

Solgte ikke meget

Gottschalk var ikke nogen ivrig udstiller. Fra 1897 til sin død i 1906 udstillede han 44 billeder som medlem af Den Frie. Han solgte dog kun fem billige småbilleder uden blot derved at få sine udgifter til materialer dækket.

Karl Madsen har fortalt, at han ikke malede for at tjene til brødet, heller ikke for at vinde ære, og allermindst for at takkes publikum, som han ikke brød sig stort om. Billederne kom ofte på udstilling mod hans vilje, og undertiden gjorde han for-tvivlede forsøg på straks at få dem hjem derfra igen.

Han frarådede indstændigt folk at købe sine billeder, men til gengæld forærede han dem gerne væk til venner og bekendte, hvis der virkelig var nogen, der troede, at de kunne have glæde af dem.

Hans kunst blev hurtigt af kendere - heriblandt især hans malerkammerater - vurderet efter fortjeneste.

Og eftertidens kritik har da også ydet ham rimelig anerkendelse.

Karl Madsen har skrevet, at hans kunst »taler om den undren og den glæde, med hvilken et par friske øjne har fæstnet sig ved en skønhed, som ingen ret har ænset før.«

Så poesien i alt

Karl Madsen nævner også Lundbye, som pudsigt nok også har malet i Valby. Med Lundbye havde Gottschalk til fælles, »at han ikke søgte de stærke klange og pragtfulde stemningers poesi, men fandt poesien i den fattigste jord og følte den i luften, selv i den klamme grå luft, som eller regnes for vort klimas værste forbandelse.«

En heftig og smertefuld sygdom kostede ham livet i februar 1906. I sin lille bog om Gottschalk har Poul Uttenreiter skrevet:

»Oftentimes havde han ønsket sig døden, men trods alt affundet sig med sin skæbne. For der var jo altid endnu et eller andet motiv - i Valby, de fattiges dyrehave, på Utterslev mark - han helst skulle have malet, før han med god samvittighed kunne tænke på at lægge sig til ro.«

En af de store fynboer boede og malede i Valby efter århundredskiftet

Lidt om maleren Frits Syberg, som ellers mest er kendt for sine fynske malerier. I nogle år efter århundredskiftet boede han på Valdøl, hvor han skabte et smukt og gæstfrit kunstnerhjem. Syberg har malet adskillige billeder fra Valby og Søndermarken samt fra Zoologisk Have. Senere havde hans søn keramisk værksted på Azaleavej.

Siden guldaldermalerne - den på det seneste så meget omtalte Eckersbergs lærlinge - har landskabsmaleriet spillet en stor rolle i den danske malerkunsts udvikling. Faktisk har de afgørende udviklinger - i hvert fald op til mellemkrigsårene - været knyttet til bestemte landsdele, hvor de banebrydende malere fandt deres motiver.

Man behøver blot, siden guldaldermalerne rykkede ud i den sjællandske natur, i historisk rækkefølge at minde om Skagensmalerne, fynboerne og bornholmerne. Ved hjælp af disse lokaliteter kan man groft sagt skrive en nogenlunde dækkende historie om dansk malerkunst op til anden verdenskrig, hvorefter billedet unægtelig bliver noget mere flimrende.

Fordi udviklingen kan knyttes til de nævnte lokaliteter, betyder det dog ikke nødvendigvis, at kunstnerne har arbejdet med de samme opfattelser. Af en eller anden meget udefinerlig grund har de imidlertid på nogenlunde de samme tider søgt de samme steder hen. Til de samme landskaber og det samme lys. Som de så har arbejdet vidt forskelligt.

Som tidligere nævnt i Valbybladet kom guldaldermalerne Lundbye, Lorenz Frølich og Læssøe i Valby, hvor de som helt unge dekorerede Valhøjs spisestue for dr. Brandis. I sin bog om Johan Thomas Lundbye har kunsthistorikeren Karl Madsen behandlet Valhøj i et speci-

elt afsnit. Og der kendes da også flere tegninger af Lundbye, som har motiver fra Valbys dengang særdeles landlige dagligliv.

Særlig tiltrækning

Helt op i dette århundredes første halvdel øvede Valby af en eller anden grund tiltrækning på danske kunstnere, hvoraf adskillige slog sig ned herude for kortere eller længere tid. Indtil trediveerne kunne man endnu leje sig landlige huse og haver for en billig penge, og Søndermarkens nærhed

samt bydelens typiske karakter af forstad, hvor byen dengang endnu mødtes med det åbne land, har givet yndede motiver.

På ejendommen Valdøl, der lå ved Valby Langgade, omtrent over for hvor Valhøjvej munder ud, boede i århundredets begyndelse en del år maleren Frits Syberg, der i Valdøl skabte et smukt og gæstfrit kunstnerhjem. Efter Syberg boede hans svigersøn, Harald Giersing, i huset til sin død i 1927. Valdøl blev nedrevet i 1937. Frits Syberg hørte jo ellers til på Fyn, og det er da også

som en af fynboerne, at Syberg har indskrevet sit navn i den danske kunsthistorie. Men der kendes dog flere ting af Syberg fra hans tid i Valby. Flere af Sybergs syv børn bevarede da også tilknytning til Valby.

For nogle år siden fortalte den nu afdøde Cornermaler Ernst Syberg her i Valbybladet nogle barndomserindringer fra Valdøl, og broderen Hans havde i tyverne keramisk værksted på Azaleavej. I Valby-tiden omgikkes Syberg meget Johannes V. Jensen, og der knyttedes da også familiære bånd mellem dem ved børnenes giftemål.

Den kendte keramikerv Lisbeth Munch-Petersen arbejdede som ganske ung som et led i sin uddannelse hos Hans Syberg i Valby. Da hun fik besked om, at digteren ville komme på besøg, blev hun ganske befippet, idet han netop da var hendes helt foretrukne læsning.

»Jeg havde naturligvis slet ikke forestillet mig, at han overhovedet ville bemærke min tilstedeværelse, har Lisbeth Munch-Petersen senere fortalt. - Det gjorde han dog et øjeblik på en lidt ubehagelig måde. Han kig-

Selvportræt.

gede på mig og bemærkede, at jeg desværre ikke havde et synderligt nordisk udseende. Dengang i tyverne var han meget optaget af sine forskellige race-teorier.«

Frits Syberg

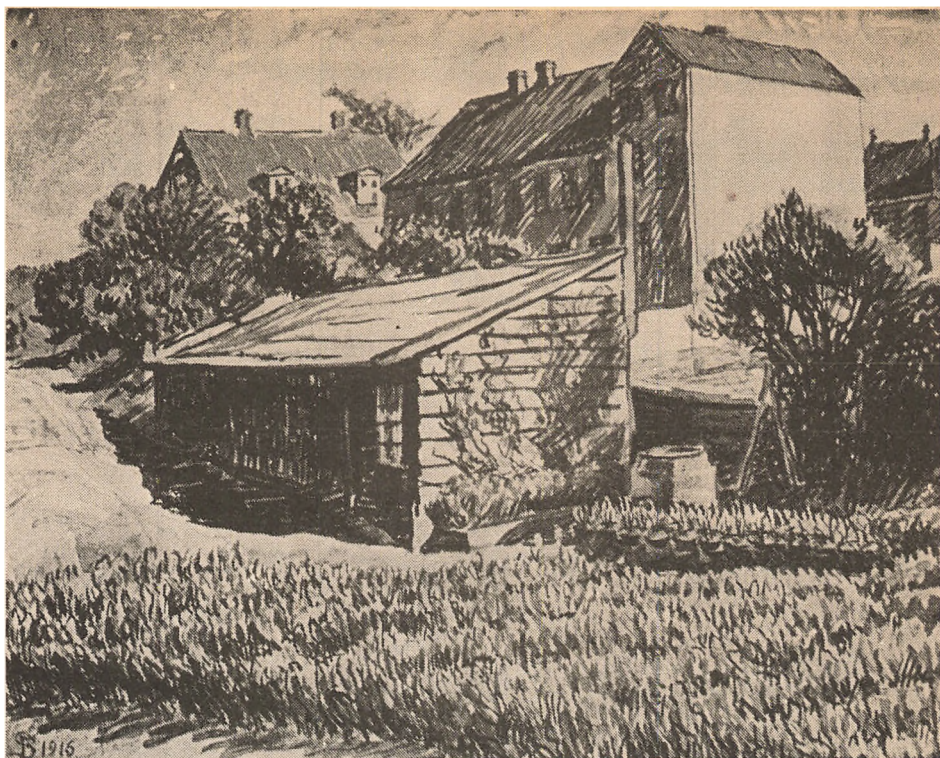
Men for at komme tilbage til Frits Syberg, så levede han fra 1862 til 1939, og blandt de kendte fynske malere fra hans periode synes Syberg at være den, der står tungest forankret i den fynske muld. Hans forædlede, intensive realisme er et vigtigt led i den helhed, som udgør fynboernes formfornyende indsats i dansk billedkunst.

Sybergs far var af tysk adelig familie, og efter lang tids omflakken i den store verden endte han her i landet. Først som brænderibestyrer i Thisted og senere i Fåborg - også som brændeovnsbrænder. Her giftede han sig med Sybergs mor og døde kort efter ved en ulykke.

Herefter tog moderen tilbage til Fåborg, hvor hun nedsatte sig som syerske. Hun var meget gigtplaget, og arbejdet gav kun fra hånden til munden for familien. Hun døde allerede 1880. Herefter var Frits altså forældreløs, og i det hele taget var hans barndom ingen dans på roser.

Allerede som ni-årig måtte han begynde at arbejde med at rulle skrå på en tobaksfabrik. Senere tjente han som svinedreng, før han 14 år gammel kom i lære som maler i Fåborg. Her dukkede lysten til at blive kunstner op. Som 19-årig svend fik han ansættelse hos Peter Hansens far. Peter Hansen ville også være maler, og senere kom den tredje store fynbo - Johannes Larsen - til Zahrtmanns Skole i København.

Da han efter et år som svend havde fået sparet lidt penge sammen, rejste han om vinteren til København for at gå på teknisk skole og lægge op til kunstakademiet. Han levede under kummerlige forhold af rugbrød med fedt og et glas mælk om morgenen. Næste vinter gik han under om muligt endnu

Maleri fra Valby.

mere beskedne forhold i kunstakademiets forberedelsesklasse.

Zahrtmanns Skole

Det var imidlertid på Zahrtmanns Skole, han skulle få impulser, som fik den mest gennemgribende betydning for hans senere udvikling. Zahrtmann fik åbnet elevernes øjne for det levende og organiske i lyset og farven. Zahrtmann gjorde især meget ud af, at eleverne skulle blive ved at bevare deres eget særpræg.

Det er ikke for meget sagt, at det var hos Zahrtmann, at de fynske malere formedes som personligheder. Skønt de som gruppe holdes sammen af fælles maleriske bestræbelser og af et virkeligt sinds-slægtskab, fik de dog hurtigt hver sit kunstneriske fysiognomi. De reviderede de gængse begreber om, hvad der var smukt, og hvad der var værd at male.

Deres holdning var ikke mindre end revolutionerende. Men deres bestræbelser gik ganske upåagtet hen. Et af Sybergs mesterværker »Svinegården« solgte han til en kunsthandler for bare 20

kroner for dog at have noget at leve af.

Sybergs liv fik senere, hvor han i høj grad kom til hæder og værdighed og ved sin død var estimeret som en af sin tids betydeligste malere, en lighed med en anden fynbo - H. C. Andersen. Syberg beskæftigede sig da også flere gange i sit liv med motiver fra H. C. Andersens verden, og en stor glæde for ham var det omkring begyndelsen af trediverne, at Ny Carlsberg-fonden bekostede hans udsmykning af forhallen til H. C. Andersens Museum i Odense.

Som sagt vakte fynboerne ikke opmærksomhed i begyndelsen. Charlottenborg-udstillingen kasserede regelmæssigt deres arbejder, og i aviserne betegnedes de som »Bondemalerne«, da de begyndte at vække lidt opmærksomhed. Dette oprindelige skældsord blev dog optaget som et hædersnavn.

Fortsat udvikling

I løbet af halvfemserne nåede fynboernes kunst frem til fuld udvikling, og senere i livet fortsatte udviklingen

hos Syberg jævnt og harmonisk. Ikke således, at tingene ikke ændrede sig. Men han vedblev at være trofast mod sine oprindelige intentioner. De fleste af hans store værker fra de fynske landskaber kan i øvrigt ses på museet i Fåborg.

Da Harald Giersing blev hans svigersøn, opstod der er vis vekselvirkning imellem dem. Både på Fyn og i Valby. Syberg viste her, at han ikke var bange for at konkurrere med den nye revolutionære ungdom, der skræmte kritikken, ligesom fynboerne selv havde gjort det.

Han malede således en række billeder fra Søndermarken, hvor han så bredt og sumarisk på lyset og nærmest gav de store indtryk af lyst og mørkt i motivet, som når man kniber øjnene sammen. Dette mere udprægede artistiske maleri tilfredsstillende ham dog ikke i længden. Og han lagde til sin død atter vægten på den konstruktive tegning og den faste formgivning som det fundamentale. Selv om farverne naturligvis også betyder overordentligt meget i hans arbejder.

Et morsomt billede af Valby fra slutningen af forrige århundrede

Forfatteren Carl Schell Vandel giver i sin roman »Valbydrengen«, der udkom i 1911, et morsomt billede af Valby i firserne og halvfemserne og specielt af »Valdal«, der lå på Valby Langgade over for Valhøjvej. Desuden tegnes et billede af de to stormfloder i forrige århundrede.

»Valdal« set fra Valby Langgade.

På et tagkammer i Toftegårds Alle kunne man omkring århundredeskiftet med det blotte øje skimte Stevns Klint, og om aftenen skulle man tydeligt kunne skelne lysene i Køge. Det påstår i hvert fald forfatteren Carl Scheel Vandel, der en tid var bosat i Toftegårds Alle. Hans ophold i Valby inspirerede ham til en roman med titlen »Valbydrengen«.

Bogen er ikke noget litterært mesterværk, men dels er der sindrige og ganske ferm intrige, og dels giver bogen et morsomt billede af Valby i firserne og halvfemserne i forrige århundrede.

»Valbydrengen« offentliggjordes første gang fra januar måned 1906 i »Folkets Avis«. Det var en såkaldt »præmie-gåde-roman«.

Den genre var ganske yndet i samtiden. Det gjaldt i dette tilfælde om at finde navnet på den, der havde skrevet gækkeverset i fortællingen, der kørte som følgeton.

Korups Have

Præmieudtrækningen forbedtes holdere og købere og fandt sted anden pinsedag ved en morsom folkefest i Korups have. Det gamle traktørsted, der lå »i ly af Søndermarkens kroner«. Der blev uddelt 425 kroner til de heldige vinde-

re, og førstepræmien på 100 kroner blev vundet af en person fra Valby.

Dengang holdt læserne af at være sysselsat med sådanne opgaver, mens de fulgte handlingsgangen. »Valbydrengen« udkom i bogform i 1911 og er for længst udsolgt.

Bogens handling er der ingen grund til at dvæle nærmere ved. Stort set drejer det sig om en ung mand, der møder sin første og eneste kærlighed som stor dreng under leg i Søndermarken. Resten af bogen går med at fortælle, hvordan skæbnen hele tiden spiller de to elskende puds, så de ikke kan komme til at tale sammen og få bekræftet den store

kærlighed, som de hver især nærer for hinanden. Uden at den anden er klar over det - naturligvis.

Fremvisning af vilde

Handlingen bringer os vidt omkring på jordkloden til eksotiske lande og verdensdele. Det holdt folk af at læse om dengang, da charterrejserne til fjerne destinationer endnu var totalt ukendt. F.eks. kan nævnes, at et stort nummer i varieteerne i København i disse år var fremvisning af halvville indfødte fra det fjerne østen, som publikum kunne beundre på behørig afstand. Men i bogen findes et par morsomme skildringer af Valby. Først og fremmest af ejendommen »Valdal«, der lå, hvor Valhøjvej i dag støder ud til Valby Langgade. I en periode inden nedrivningen i trediverne var den bolig for malerne Frits Syberg og senere hans svigersøn, Harald Giersing.

Valdal

»Ved Valby Langgade neden for bakken og lige over for Valhøjvej ligger det gamle sted, som naturligt nok kaldes for Valdal. Langs fortovet er der træer og et stakit med portlåde ind til en knudret brolagt, men altid vulluet gård. Den fører over til gartnerierne, som sænker sig langs et mosestrøg helt ned mod Søndermarkens dale.

Hovedbygningen nærmest bakken omgives på tre sider af en hyggelig have, mens udbygningen ligger frit. Begge er hvidkalkede, lange

og lave, og begge vender de gavlen ud mod gaden. Deres stejle røde teglstenstage bærer høje kviste. Hovedbygningen har mange vinduer og disse atter mange ruder, hvorfor også de overflødige fornuftigvis stadig dækkes med skodder. Udbygningen derimod har næsten kun luger og lemme i vinduers sted. Ikke desmindre er også her et helt stuefag i gavlen ud mod gaden blevet blændet.

Mellem gavl og stakit findes der en smal strimmel havejord, mens hele udbygningens bagside kun er skilt fra naboejendommen ved en bælgmørk skidenslippe.«

Stormfloden

I bogen skildres, hvordan tre drenge går ad Køge Landevej ud til Flaskekroen 12. november 1872, hvor de nappede en pram i Harrestrup Å og lod den drive med strømmen ud til det åbne vand ved åens udløb. Det var dagen før den bekendte stormflod, der anrettede store skader landet over. Inden det for alvor gik løs, kom børnene i land, men næste dag hører de, at vandet var gået langt ind over markerne, og husene på de lave enge havde stået under vand.

Mosen

Carl Scheel Vandel skildrer også en tur over Valby Mose, hvor der holdt en stor zigøjnerlejr til: »Han gik da fra kroen ned over Mose-

Den forlængst forsvundne Flaskekro, hvor Harrestrup Å løber ud i Kalveboderne.

dalsvej, som førte over mosedraget, ud til Roskilde Landevej.« I mosen stifter hovedpersonen bekendtskab med en pige, og efter en hyrde-time ved den mudrede mosesø drager de til Rødovre, hvor pigen har plads på en bondegård. »Så gik de sammen ud ad den slagne landevej langs grøft og hegn, under høje træer og uden om store skærbunker. - Jernbaneoverskæ-

ringen og møllerne havde de snart lagt bag sig.«

Ny stormflod

Bogen slutter omkring nytår 1905, hvor hovedpersonen sammen med sin familie er på vej hjem til byen efter et besøg i Valby. Denne nat var der atter stormflod.

»De gik over den høje gangbro, der fører fra Gl. Jernbanevej til Trekronergade. - De gik længere frem - Trekronergade igennem. Men da var de også kommet ud i stormfloden.

Køge Bugt havde på ny væltet sig frem i al sin vælde . . . de oprørte skummende bølger var styrtede ind over alle bredder og strømmede nu hen over fælle og eng, over mark og vej . . . de store gartnerier med deres mange aspargesbede stod under vand . . . oversvømmelsen gik helt ind i de lave huses stuer.

Han omkom

Hovedpersonen ville tilbage til København ad landevejen gennem Frederiksholms

Teglværk, men han gik for langt ud mod havet. Her plumpede han i Gåsebækken, som han ikke kunne se, da vandet skjulte den, og mistede livet. Heldigvis havde han ladet kone og børn blive tilbage, »hvor Trekronergade slap ud i uføret.«

Forfatteren

Forfatteren Carl Scheel Vandel var født i Svendborg i 1864. Efter at have været i handelslære slog han sig på journalisthvervet, og det førte ham snart ind i varieté- og cirkusverdenen, hvor han havde betydelige stillinger, samtidig med at han virkede som journalist og forfatter.

»Valbydrengen« rummer flere tildragelser, som givet er selvbiografiske. Carl Scheel Vandel optrådte således i en periode som memoteknisk kunstner ligesom bogens hovedperson. I denne genre udgav han blandt andet en Danmarkshistorie på vers, der skulle lære folk at huske fædrelandshistoriens vigtigste årstal og begivenheder. Han døde 1918.

Carl Scheel Vandel.

Færre sproglige krydderier i København i dag end da Storm P. skrev historierne

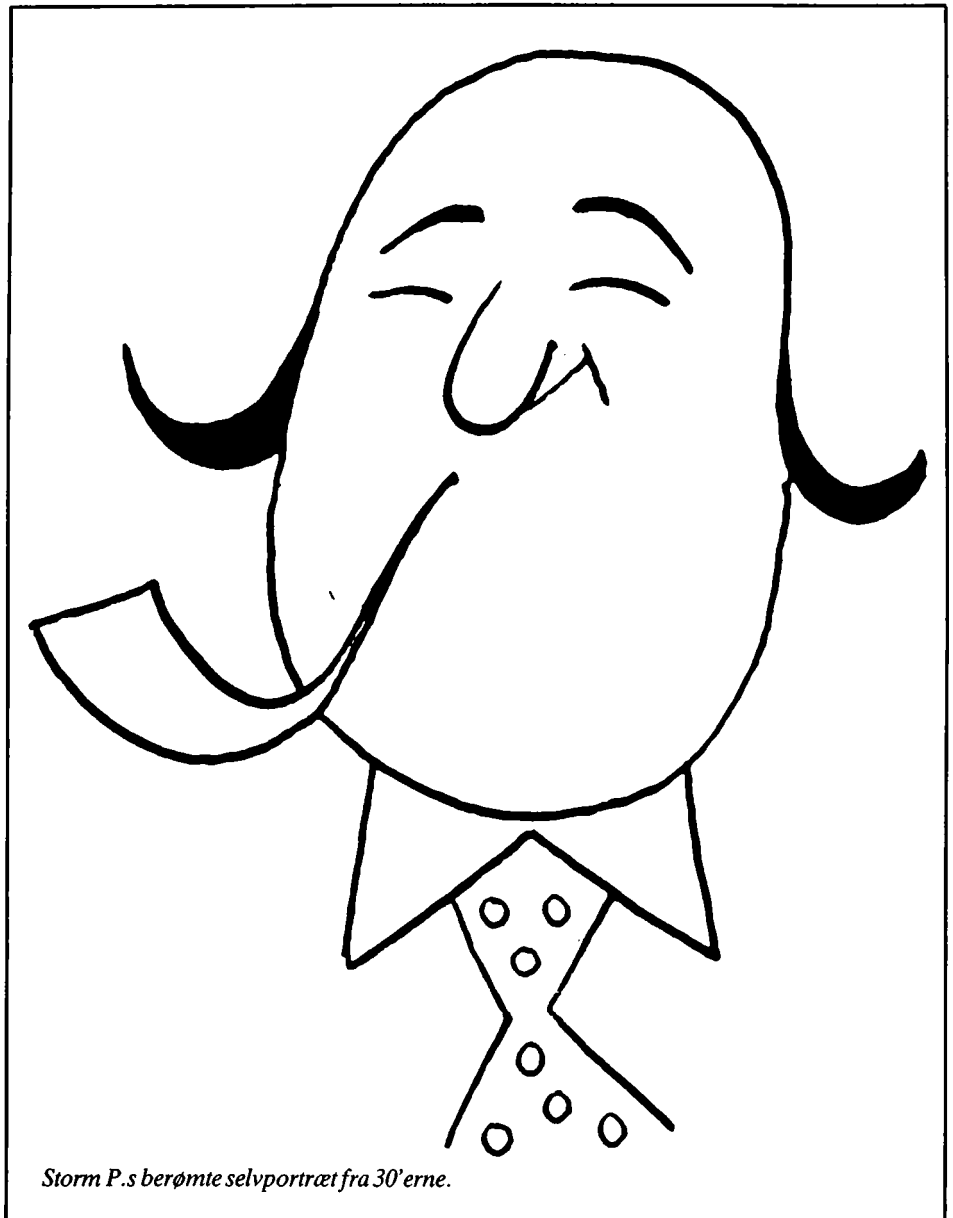
Den øgede kommunikation har i de sidste halvtreds år udvisket forskellene mellem de forskellige dialekter. Her fortælles spredte træk fra Robert Storm Petersens virke i Valby, hvor han har hentet mange af sine sproglige krydderier til sine historier fra datidens befolkning.

- Du bi'er gammel Rosalie - du hælder ud over afgrunden, gør du - men der æ li'e godt mosek i dig endnu - dit gamle fastelavnsris - ork, i gamle da'e, da du flækkede atmosføren inde i Figaro og dansede alle sjentlemændene hjulbenede, og jæ sad oppe på balkonen og ordnede en snes bajere - der var der klang i silhuetten, Rosalie - - - Ka' du huske de strivrede strømper, som du hvervlede om med dengang og fik ham Nikkelajsen til og sælle både hus og hjem og stritte sig på ho'det i Pevlingesøen - - - Og ka' du huske, når at jæ' svang handskema'rskiltet her - og skelletterne og dansede ner a' asfalten, når at der be' lukket i Figaro - det var tider med Salemalajkum i - - -

Ingen lidt ældre læser vil være i tvivl om, hvem der er ophavsmanden til denne pudsige enetale. Robert Storm Petersen - naturligvis.

I dag vil en forfatter med tilsvarende interesse have lidt færre krydderier til disposition. Den øgede kommunikation har nemlig i det sidste halve hundrede år udvisket forskellene mellem de forskellige dialekter. De er alle tilnærmet rigsdansk. Også det såkaldt lav-københavnske, som Storm P. lyttede til med stor interesse og benyttede i sine historier.

Det skal dog siges, at allerede da Storm P. skrev sine historier, var mange af udtryksformerne forældede. Storm P. voksede op i Valby, og der er ingen tvivl om, at mange af udtrykkene

Storm P.s berømte selvportræt fra 30'erne.

kommer fra de slagtersvende, som kom i Storm P. barndomshjem i Valby, der

dengang var en udpræget slagterforstad til storbyen. Således er Figaro, der omta-

les i indledningen, en dansesalon på Vesterbrogade, som netop i særlig høj grad

- Du, Euripides - hva' æ' gen-gas for noed? - Ja - gas æ' gas - men gen æ' jæ' ikke klar over! (Storm Petersen i »B. T.«, 1941).

blev frekventeret af piger og mænd fra Valby.

Gadekærvej

Storm P kom til verden på Gadekærvej 13 i Valby, hvor familien på det tidspunkt beboede førstesalen. Det var et gammelt hus, men på den tid fandtes der en hel del af disse to-etagers ejendomme i Valby.

Fra Gadekærvej flyttede faderen, der var slagter, med familien til Vigerslev, hvor de købte en gård, der lå lige ved Gadekæret. Gården i Vigerslev er nu forsvundet, men Storm P. har lavet en tegning af den, som endnu eksisterer.

Det blev dog hurtigt for langt for faderen at tage fra Vigerslev og helt ind til Nikolaj, hvor slagterboderne lå omkring kirken, og derfor flyttede de ind til Enghavevej. Gården beholdt de dog, og i hele sin barndom og tidligste ungdom boede Storm P. derude om sommeren.

Valby Mose

Han følte sig gennem hele

livet stærkt knyttet til området. Det var da også Storm P., der pegede på det stykke jord i Valby Mose, hvor Ole Olsen anlagde Nordisk Film. Storm P. havde fundet ud af, at kroejer Mads Nielsen ikke var utilbøjelig til at sælge, og han fik derfor fat på Ole Olsen. Denne syntes imidlertid ikke om beliggenheden, og det skal have været en virkelig festlig forestilling, da Storm P. overbeviste Ole Olsen om, at Valby Mose var det eneste sted i hele landet, hvor der kunne produceres film. Som omtalt tidligere foregik de første år i Nordisk Film meget primitivt, og en mand med Storm P.s alsidige talent var naturligvis til megen nytte. Han var dels skuespiller og dels lavede han næsten alle kulisserne i begyndelsen.

Film-historier

Valbybladets mangeårige medarbejder Arnold Hending har i en af sine bøger om film ladet Storm P. fortælle følgende om filmens første tid:

»En gang blev jeg glemt i en kloak i Valby. Jeg var spion og skulle kravle ned i det væmmelige hul og trække jernlåget hen over mig, hvad jeg som pligtopyldende kunstner også gjorde. Da jeg var kommet ned i bacilleburet, kom en sporvogn kørende lige hen over, og da den var kørt forbi, var det, som om alle levende væsener havde glemt mig i rottehullet. Jeg hylede og skabte mig, men der var ingen, der kunne høre, og at løfte låget var mig umuligt. Jeg nægter ikke, at jeg sad dernede og blev hundeangst.

Næste dag var det grundlovsdag, og så skulle ham, der optog, have sommerferie, så hvis man glemte mig nu, var det højst sandsynligt, at der ikke var andet tilbage af Robert Storm Petersen, når de endelig fandt mig, end den ulovlige bindestreg, som jeg i ånden så stillet på højkant og afsløret for en kreds af venner ved en højtidelig sammenkomst på Vestre Kirkegård. Op kom jeg naturligvis - det var fælt, og jeg opdagede pludselig, at minutter kunne blive lange som dage.

Ingen snor

En anden gang faldt jeg ned - jo, filmen var dengang fuld af fare.

Det var en komisk film, hvor jeg skulle fange en rotte, der løb hen over et tag. I rotten var der en snor, men det var der ikke i mig, og jeg faldt ned i gården fra

et tre-etagers hus. Jeg kom imidlertid godt fra det. Mig har de små engle sat pigtråd om.«

Storm P. har også engang fortalt om en film, hvor han var til hest, og det skal siges, at det ikke var Storm P.s stærkeste side.

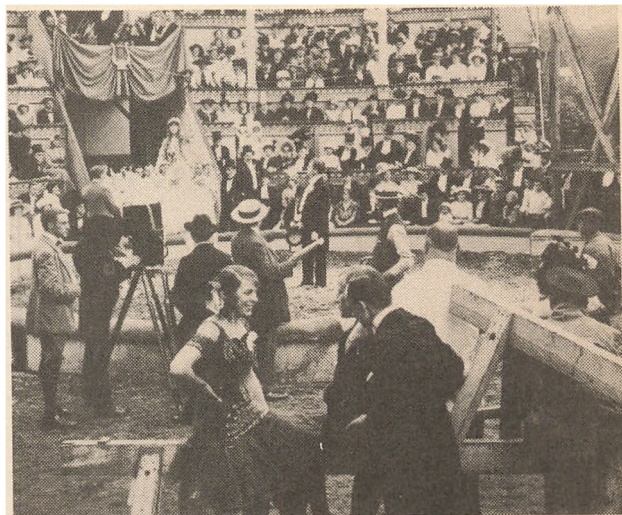
»Jeg har, når jeg selv skal sige det«, fortalte han, »aldrig været nogen god rytter. Engang skulle jeg i en film i Valby spille spansk røverhøvding. Man havde givet mig en mægtig bryggerhest at ride på, men det gik pokker i vold. Jeg fløj ud på ørerne af den, hvilket dog let forklarede ved, at hesten var for kort i forbenene, men det så ikke videre stolt ud på filmen - og det var jo meningen, at en røverhøvding til hest skulle se stolt og drabelig ud.

Det er kunst

Jeg vil heller ikke påstå, at hesten og jeg rendte videre stærkt, så alt taget i betragtning var det ikke så underligt, at der måtte laves om i de forklarende tekster. Jeg kan huske, at der kom til at stå, at jeg var såret i hånden og hesten i det ene ben.

Den slags forandringer blev nu tit foretaget, når det viste sig, at der måtte en forklaring til, for at publikum skulle forstå, hvad der foregik - og hver gang sådanne rettelser blev foretaget, blev de forelagt Ole Olsen. Så lagde han fingeren på næsen og udbrød:

- Ja, det er kunst.«

Fra filmens barndom i Valby.

Verdens ældste filmstudie begyndte på en græsplæne i Valby Mose for 78 år siden

I 1905 købte Ole Olsen på Storm Petersens anbefaling et stykke græsplæne i Valby Mose lige bag Smedestræde af kroejeren i Valby. Her grundlagde filmmanden Nordisk Film Kompagni, der skabte dansk film verdensry og bragte navnet Valby ud over den ganske verden. Her fortælles lidt om starten på foretagendet i Valby og lidt om grundlæggeren Ole Olsen.

Bynavnet Valby indgår i det danske sprog i forskellige begreber såsom »vest for Valby Bakke« og »Valby-engelsk« - som visse udenrigsministre gennem vort århundrede skal have betjent sig af - og som naturlige associationer, når man hører navne som F. L. Smidth og Porcelænsfabrikken Norden, men mest eventyrligt og farverigt skær har Valby dog, når navnet knyttes til Nordisk Film Kompagni.

Og verdens ældste fungerende filmstudie er sprællende trods sin adstadige alder. Over en halv snes Olsen-banden-film er blevet internationale successer, som har gjort aktørerne verdensberømte i østlandene, og selv film-verdens stygge ulv - fjernsynet - har det aldersstegne studie i modsætning til hovedparten af sine kolleger formået at absorbere. Man behøver blot at minde om en af de mest sejlivede TV-succeser, »Huset på Christianshavn« og »Matador« - også på vej til international hæder og værdighed - er produkter fra Valby Mose fra de særegent atmosfærefyldte lokaliteter i et kvarter, der mest af alt minder om en bortsprængt rest af en dansk købstandsudkant i begyndelsen af tyverne.

For en del år siden, da hvad der ikke var enten modent til museum eller hypermoderne og funktionelt, skulle jævnes med jorden, lå der i magistratskontorerne på Nyrops rådhus vidtskuende

planer om en skole og motorvej hen over det, der i filmens barndom var intet mindre end det første Hollywood.

Ole Olsen

Historien om Nordisk Film begynder i 1906 i filmens barndom, hvor der nok var optaget film i verden, men Valby var det første sted, hvor en egentlig storproduktion blev sat i gang, og på den måde blev Valbys navn kendt i den ganske verden.

Ole Olsen var startet som omrejsende gøgler på nordiske markedspladser. På et tidspunkt havde han fået bevilling til at drive biografteater i Vimmelskaffet ved

siden af Bernina, som var datidens litterære stamcafé, og den blev også Ole Olsens. Foretagendet gik godt. Det var med non-stop-forestillinger, hvor man kunne se en masse små aktuelle film.

Folk ville imidlertid have mere, og Ole Olsen kom så på den tanke, at han selv kunne optage de film, han ville vise. En forbløffende idé, som er yderst vital den dag i dag, hvor Nordisk Film bl.a. - ud over en sjældent svigtende håndværksmæssig kunstnerisk standard på produktionerne - selv er distributør og biografteater. En kombination, som nu er en livsbetingelse, men som i Ole Olsens tid var revolutionerende.

Storm P.

Da Olsen først var begyndt, varede det ikke længe, før det blev nødvendigt at skaffe et sted, hvor optagelserne kunne finde sted. De fleste film blev optaget i Olsens have på Gl. Kongevej, men det var ikke tilfredsstillende i længden.

Ved Storm P.s mellemkomst erhvervedes grunden i Valby, og på et stykke græsklædt have startede Nordisk Film sin glørværdige tilværelse.

Primitivt

Under utroligt primitive forhold blev der herefter optaget en hel del film, som publikum modtog med begejstring, og de vakte opmærksomhed ude i verden. Her lagdes grunden til en eksport af et sådant omfang, at den, hvis den var kommet i dag, kunne have hjulpet betydeligt på vores handelsbalance i forhold til udlandet.

Atelieerne var i begyndelsen ikke andet end en stor

Broget liv i Valby Mose.

græsplæne. Når der skulle optages indendørs billeder, lovede man et gulv på græsset. Så spændte man papir op som vægge på gulvets tresider. Hvis det blæste, ja, så bølgede væggene naturligvis, men det tog man ikke så højtideligt i de tider.

Hele herligheden var omgivet af et plankeværk, og i begyndelsen var det vel Valby-borgerne en gåde, hvad der foregik af ejendommelige og eksotiske ting inde bagved. Egentlige modstandere var vist kun de omliggende haveejere. Selv om det var stumfilm, var optagelserne - og især de dramatiske scener - ingenlunde lydløse.

Godt modtaget

Men i almindelighed blev filmfolkene godt modtaget i Valby. De var villige til at låne deres møbler ud som rekvisitter, og på den måde er deres møbler kommet til hele verdens kendskab. I begyndelsen lånte Ole Olsen disse ting gratis, men da han ret hurtigt begyndte at svømme i penge, var han yderst generøs med betaling for hjælp.

I de første film var der næsten altid forfølgelses-scener. Disse optagelser gik ad gader og veje i Valby, over plankeværker og gennem villa-haver, og Søndermarken og Korups Have dannede baggrund for utallige filmscener.

I begyndelsen forholdt de rigtige skuespillere sig afvisende over for det nymodens tøjeri, som de anså filmen for at være. Så de første film blev optaget med amatører som aktører.

Stærk mand

En af de første medvirkende hed Axel Nylene. Han skulle i en film spille stærk mand. Lidt fra filmstudiet boede en mand, der hed Schmidt. Han ejede en kælder, som blev benyttet til allehånde. Den var skiftevis beværtning, fuglehandel, købmandsforretning, rullekælder og meget andet. Man skiftede blot skiltet over indgangen.

Her begyndte Nylene sin rolle som stærk mand. Han

knuste et par ruder. Herefter spadserede han en tur i Valby Langgade, hvor han flåede kunstige træer op med rod og væltede lygtepæle. Så gik han ind i Korups Have og raserede lokalene.

Tørrede bordene

Da han var færdig med det, kaldte han på den kendte tjener Petersen, greb ham i nakken og tørrede bordene af med ham for derefter at smide ham op i luften.

En sådan lille film vakte umådelig lykke verden over i biograferne, hvor publikum hvinede af fryd.

Efterhånden udviklede foretagendet sig med stormskridt. Der blev indrettet malersal til dekorationer i en gammel bryggergård i Valby Langgade, og efterhånden begyndte de rigtige skuespillere at interessere sig for foretagendet.

Filmstjerne opstod, og det samme gjorde produktionerne i udlandet. Konkurrencen i filmindustrien begyndte, men Nordisk Film klarede sig stolt. Der blev bygget i mosen, lavet scener og opført glashuse og mange andre efterhånden helt nødvendige ting.

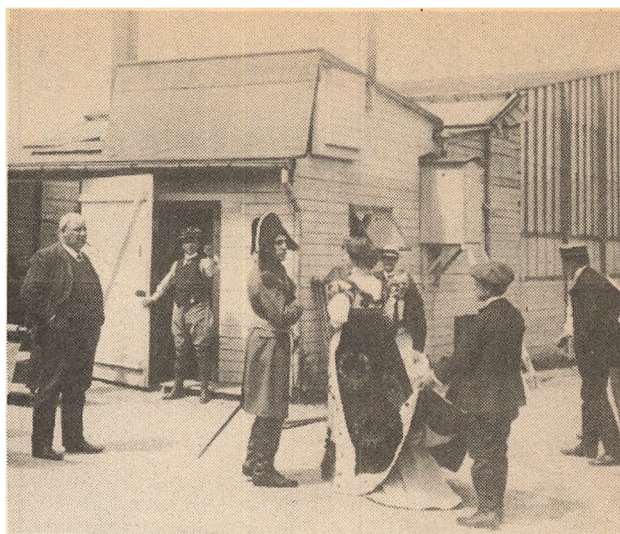
Skuespillere

I begyndelsen så de etablerede skuespillere med mistro på parvenu-foretagendet i Valby, men efterhånden begyndte de at stå i kø for at medvirke.

Således fortælles det om Carl Alstrup, at han engang på gaden mødte en journalist, der var tekstforfatter på Nordisk Film. Da de skulle til at tage afsked, sagde Alstrup på sin karakteristiske facon: Jeg kunne måske gøre denne hr. Olsen en tjeneste ved at optræde i et par film.

Og det varede ikke længe, før Alstrup var en meget anvendt og meget alsidig skuespiller på bræddegulvet i Valby Mose.

Mange fik lov at udfolde sig, men det er værd at bemærke, at Ole Olsen, som mest er blevet betragtet som en genial forretningsmand med en sær idé, i virkeligheden havde et blik for specielle

Ole Olsen i sine velmagtsdage.

filmiske forhold, som næsten alle i datiden savnede totalt. Og det er nok denne sans mere end forretningstalent, der gjorde Ole Olsen til en foregangsmand i den ganske verden.

I et interview i 1917 blev han spurgt om, hvorledes han valgte sine skuespillere. Og han svarede. - Jeg har det på fornemmelsen, når jeg ser eller taler med en eller anden, og det slår næsten aldrig fejl. Men jeg kan ikke bagefter sige, hvad det var.

Helt tovlige

Film og skuespil har intet med hinanden at gøre. En stor skuespiller behøver ikke at være mere værd i et filmatelier end den simpleste artist. Når jeg har brugt så mange store navne, er det simpelt hen fordi, jeg har været nødt til det. Og så har filmen - fordi den er så ung - kunnet tåle disse fejltagelser.

Der vil komme en tid, da vi vil le af alt det, vi har lavet herude i dybeste alvor - men til den tid vil der også være en hel stab af filmskuespillere, som kan spille foran et fotografiapparat. De bedste filmskuespillere vil man kunne finde på gaden. Men der er blot den fejl, at de bliver helt tovlige, hvis man siger det til dem og tager dem med herud. Så tror de straks, at de skal være helt anderledes. Og det er hele hemmeligheden ved en god filmskuespiller - de skal

være sig selv - netop ikke anderledes.

Højdepunktet

Men Ole Olsen var heldig nok endda. Højdepunktet nåedes med Valdemar Psilander, og det var først ved talefilmens gennembrud, at der kom noget, der lignede krise.

Med ét blev der pludselig stille i Valby Mose. Ingen vidste rigtigt, hvad det hele skulle bruges til, og ingen turde rigtigt give sig i kast med dette nye fænomen, som man ikke var rigtig fortrolig med.

Men så kom George Schneevogt og bragte foretagendet ud af dødvandet. Han begyndte med »Præsten i Vejlbjerg«, og dermed var der slået hul på bylden. Produktionerne fortsatte - omend stillingen på verdensmarkedet var tabt for bestandig.

Bliver liggende

I dag er foretagendet i allerhøjeste grad livskraftigt, men de historiske atelierer i Valby Mose har flere gange været truet af udviklingen. I de allerseneeste år er det imidlertid ved at lysne. Med en bevaringsplan for det centrale Valby, som nu er kommet på tale, vil Nordisk Film givet få lov at blive liggende.

Og det må man håbe på, for intet sted i verden kan man som i Valby Mose trække en lige ubrudt linie fra filmens barndom og op til i dag.

Der blev hejst spiritus ned til fangerne gennem taget i Valby detention

Men der var inden 9. politikreds blev oprettet for 78 år siden - 8. november kl. 2 eftermiddag 1906. Det, der siden 1980 har heddet kreds 5 og omfatter Valby, Vigerslev, Kgs. Enghave og en del af Vanløse. Her fortælles lidt om »det sorte væsens« historie i Valby gennem tiderne.

I en håndskreven dagsbefaling nr. 151 af 7. november 1906 blev det publiceret, at der torsdag 8. november kl. 2 eftermiddag ville blive oprettet en 9. politikreds i staden København i det indlemmede Valby, der indtil 1901 var en del af Hvidovre sogn. I 1980 ændredes betegnelsen til 5. kreds, og den fejrede altså 8. november 1981 sit 75 års jubilæum på stationen på Gl. Køge Landevej ved Toftegårds Plads. Politiet har i de 78 år haft til huse flere forskellige steder, men i øvrigt går politiets historie i bydelen langt længere tilbage.

Oprindeligt blev forbryderne fra Valbysat i Blåtårn, og i en hel del retsforhold hørte de under slottets foged, hvorfor sagerne blev behandlet ved Københavns Byting. Da Valby i 1819 kom til at høre under det nyoprettede Søndre Birk, var der kun en sognefoged til at holde orden på eventuelle forbrydere. Man alt var normalt forholdsvis fredeligt, idet bønderne stort set passede sig selv.

Gældsfængsel

Men fængslerne lå som sagt i København Bl.a. det civile

arresthus i Slutterigade - slutteriet blev det kaldt - og her var gældsfængslet. Mange af fangerne var sat derind af deres kreditorer, der betalte for opholdet, men så kunne bestemme, hvor længe skyldneren skulle sidde. I midten af 1700-tallet fortælles det, at en velhavende købmand på Vesterbro, som handlede meget med Valby-bønderne, blev forelsket i en gårdmandskone i Valby. Han ville have, at hun skulle lade sig skille. Men manden smed den påtrængende bejler ud af gården. Købmanden købte nu alle de fordringer på gård-

manden, han kunne få fat i, og kunne en dag kræve ham indsat i slutteriet.

Konen, der først var smigret over købmandens tilnærmelser, blev nu harmfuld, og hun afviste kategorisk købmanden. Først da gårdmanden havde siddet et halvt år i gældsfængsel og kostet købmanden en masse penge, blev han sluppet ud igen.

»Hjemme hele dagen«

I øvrigt skal det til tider have gået ganske lystigt til i slutteriet. Fangerne kunne få besøg af bekendte, og der blev holdt hele selskaber, hvor punchebollerne dampede. En skrædder, som sad indespærret i tre år, tjente så mange penge, at han kunne starte en ny forretning, da han kom ud. Han indrettede et værksted i slutteriet med svende, og han averte-rede i aviserne, at han syede billigt og »var hjemme hele dagen«.

Men for at komme tilbage til Valby politi, så blev den første egentlige politivagt oprettet i 1883, efter at Jens Nielsen havde brændt en hel del gårde af. Muligvis netop i Valby, fordi her ikke var politi. Vagten fik til huse i Toftegården, men blev kort efter flyttet til et baghus i Valby Langgade 39.

Mystik i detentionen

Stort set har arbejdet bestået i at holde orden på kroens gæster eller på folk, der havde været en tur på Vesterbro for at more sig. En tid lang undrede politiet sig imidlertid over, at klienter i detentionslokalet var endnu mere fulde om morgenen, end da de blev sat ind. Efter nogen tid fandt man ud af, at det var muligt for Valby-borgerne at hejse spiritus ned til deres kammerater gennem et hul i taget, og så blev denne muntre trafik naturligvis stoppet.

Alt var altså endnu forholdsvis idyllisk og provinsielt, men efter indlemmelsen i København i 1901 blev der åbnet et utal af restaurationer og herefter oprettet en politivagt i Mølle Allé med fem mand under ledelse af

Parole: Den nye politidirektør har i en tale anbefalet betjentene ikke at handle uoverlagt - men helst tælle til tretten, inden de griber ind. (Storm Petersen-album, 1932).

overpolitibetjent Jens Norup. Stationen hørte under Vesterbros politi.

Lederen blev verdensberømt

Den hurtige befolkningsmæssige udvikling i Valbyområdet gjorde, at man allerede i 1906 etablerede den omtalte politikreds i de forhåndenværende lokaliteter i Mølle Allé 4. Den første leder var den unge politiasistent Hakon Jørgensen, som senere blev politiinspektør og verdensberømt som opfinder af fjern-identificerings-systemet.

I 1927 flyttede stationen til beboelsesejendommen Molbechsvej 2, hvor man indrettede sig i lejligheder i stuen og på 1. sal. Lokalerne var ikke de bedst egnede, idet de øvrige beboere fik deres nattesøvn ødelagt, når de indsatte i detentionen råbte og bankede. Derfor flyttede man de mest støjende til politigårdens arrest i København. Alligevel fungerede lokalerne indtil 25. maj 1967, hvor den nye station på Gl. Køge Landevej stod færdig. Personalet havde medindflydelse på udformningen, således at den var nær det ideelle.

Krigstiden

Inden flytningen var der dog et mellem spil under krigen, idet stationen i den politiløse tid fra september 1944, hvor politiet blev fjernet af tyskerne, til et par måneder efter krigen brugtes til husning af tyske flygtninge. Derfor indrettede man i et par måneder en midlertidig station i KFUMs gamle bygning på Gl. Jernbanevej, som nu ejes og benyttes af EGV.

I oktober 1971 blev kredsen udvidet til også at omfatte en stor del af Vanløse, således at man nu havde 100.340 personer registreret i området. En kolossal udvikling fra 7.484 i 1901 og 11.374 i 1906.

Navnet ændret

Ved en strukturændring i 1980 i Københavns politi fik stationen og kredsen ændret sit navn fra 9 til 5. I alt er der fem stationer i Køben-

havn. Kredsen består af Valby, Vigerslev, Kgs. Engshave og en del af Vanløse. I den sidste halve snes år er befolkningstallet faldet, således at der i jubilæumsåret var registreret i alt 81.906 i området.

Stationen har gennem de 75 år haft 11 stationsledere.

Deres evner, kredsens struktur samt befolkningens sociale og menneskelige indstilling har gennem årene givet kredsen et godt ry, og derfor er den et ganske eftertragtet sted at blive stationeret.

Kredsens 12 ledere har været følgende: Hakon Jør-

gensen 1906 til 08, J. A. Heiberg 08-11, J. C. Thiele 11-14, J. C. Norup 14-16, N. P. Jacobsen 16-22, F. E. Jacobsen 22-27, H. A. Lund 27-38, J. Bøgholm Larsen 38-64, N. J. Nielsen 64-70, Svend Gredsted 70-78 og O. J. Dahl 78-81. Fra 82 Poul Petersen.

Molbechsvej hvor detentionen generede naboerne.

Lenin med indbundet hoved kom til Valby hos verdens første kvindelige minister

Han var til socialist-kongres i København og skulle aflevere en bog hos ægteparret Nina og Gustav Bang, der boede på Valbygårdsvej. Fruen blev 14 år senere verdens første kvindelige minister i regeringen Stauning.

Valby har aldrig været skueplads for større historiske begivenheder. I Danmarks-historien optræder bydelen flere gange, men det er som regel som basissted for udenlandske tropper, som belejrede København. Men som et kuriosum kan det dog nævnes, at Valby på et tidspunkt har haft besøg af en mandsperson, som i allerhøjeste grad har været med til at ændre verdenshistoriens gang - nemlig Lenin.

Da Lenin dengang - en skønne dag i året 1910 - er vandret til fods fra Vesterbro ad Enghavevej og den meget landlige Vigerslev Allé og er drejet ned ad Valbygårdsvej, har han givet ikke vakt den mindste opsig.

Det skulle da kun være, fordi han havde et bind om hovedet, for i det tornerose-sovende Danmark i det første årti efter århundredskiftet var den russiske emigrant aldeles ukendt - bortset fra hos en mindre håndfuld mennesker, der specielt interesserede sig for den internationale marxistiske bevægelse. Ingen kunne dengang forestille sig, hvilke omvæltninger det indbundne hoved forholdsvis få år senere skulle iværksætte.

På Valbygårdsvej

Blandt de få mennesker i Danmark, som dengang havde føling med den internationale marxisme, var ægteparret Nina og Gustav Bang, der boede på Valbygårdsvej. Lenin var til international socialist-kongres i København, og årsagen til

Ministeren i arbejde.

Lenins besøg i Valby var ikke skumle anslag mod monarkiet, men derimod noget så trivielt og fredeligt som, at han skulle aflevere en bog, han havde lånt hos ægteparret Bang.

At han havde bind om hovedet var heller ikke for at undgå zarens hemmelige politi, men blot fordi han var plaget af en særdeles ondartet byld i de dage. Det har ægteparret Bangs datter senere berettet. Kontakten var kommet i stand, fordi Gustav Bang på grund af sine fremragende sprog-egenskaber stod for åbningen af kongressen, og så havde han altså i den forbindelse lånt Lenin en bog.

Varmt vand

Men det var ikke alle steder, at Lenin var et ukendt navn. Han var en internationalt kendt marxist og revolutionær, der i allerhøjeste grad blev betragtet som en farlig person i sit fødeland. Lenins bror var i 1887 blevet henrettet for deltagelse i en sammensværgelse mod zaren, og i sin studietid blev Lenin relegeret på grund af sin optagethed af Karl Marx. Han fik dog sin juridiske embedseksamen alligevel, men i 1897 dømtes han til tre års ophold i Østibirien for stejkepropaganda blandt fabriksarbejderne i Sct. Petersburg, som i dag hedder Leningrad.

Efter tilbagekomsten fra Sibirien rejste Lenin til Schweiz, hvor han udgav bladet »Gnisten«, der skulle vække en politisk marxistisk bevægelse i Rusland, og som skulle skabe en »underjordisk« partiledelse, som på revolutionens dag skulle træde frem i spidsen for arbejderne mod czarvældet.

Plomberet jernbanevogt

I 1905 vendte Lenin tilbage til Rusland og deltog her i forsøg på at vække opstand i Moskva og Sct. Peterborg. Fra sidstnævnte opstand drog Lenin sine slutninger om, hvorledes en revolution

skulle organiseres, og hvorledes sovjet-styre og faktisk magtanvendelse var nødvendig. I 1907 måtte Lenin atter forlade Rusland og opholdt sig i Europa, indtil revolutionen i marts 1917 brød ud.

De allierede ville ikke lade Lenin vende tilbage til Rusland, men den tyske hærledelse tillod, at han samme med en del tilhængere rejste i en plomberet jernbnevogn til Sverige, hvor de over Finland nåede Sct. Petersborg i april 1917, og det videre forløb er velkendt.

Gustav Bang

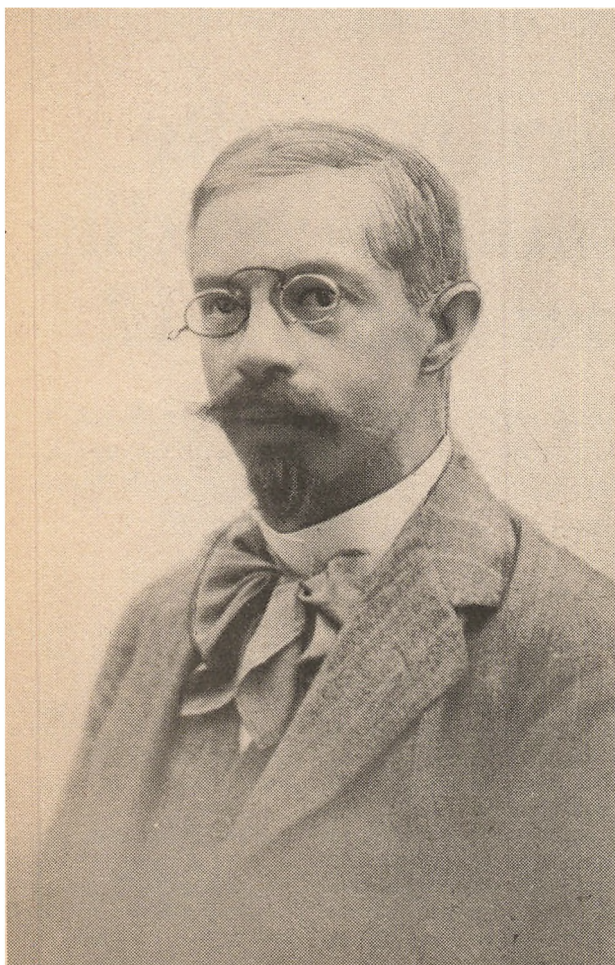
Lenin var 40 år, da han var i København, og han havde en lang række teoretiske marxistiske skrifter bag sig. Ægteparret Bang var særdeles fremtrædende socialdemokrater og begge medlemmer af partiets hovedbestyrelse i 1910, hvor Gustav Bang endda netop var ble-

vet medlem af folkettinget. Meget af Lenins arbejde gik ud på at bekæmpe socialdemokratierne i Europa, som han ikke fandt var nær yderliggående nok. Men det har altså ikke forhindret, at man kunne låne bøger af hinanden.-

Gustav Bang, der var et år yngre end Lenin, var dr. phil. i historie og var medarbejder ved flere udenlandske socialistiske tidsskrifter, samtidig med at han var en ledende mand inden for det danske socialdemokrati. Han døde allerede fem år efter Lenins besøg af tuberkulose.

Nina Bang

Det er hans fem år ældre kone - Nina Bang - der huskes mest i eftertiden. Hun blev nemlig i 1924 verdens første kvindelige minister i regeringen Stauning. I dag er en kvinde-gruppe opkaldt efter hende.

Gustav Bang.

Nina Bang på talerstolen.

Det var Gustav Bang, der først blev indfanget af marxismen. Begge kom fra højborgerlige hjem, og Nina Bang sad i landstinget, mens hendes morbror - O. Ellinger - der var professor ved Landbohøjskolen, sad der som højremand. Og i de tider var det to absolutte yderpoler i dansk politik.

Nina Bang var mag. art. i historie og underviste herefter som lærerinde. Fra 1913 til 1918 sad hun i Københavns borgerrepræsentation, og fra 1918 til 1924 var hun i landstinget og medlem af finansudvalget. Hun var minister til 1926, og hun døde i 1928.

Myndig dame

Da Nina Bang gjorde politisk karriere, var det bestemt ikke almindeligt med kvinder i politik, og hun

måtte kæmpe langt hårdere end sine mandlige kolleger for at blive accepteret. Man kan i den forbindelse roligt sige, at hun har gjort vejen lettere for sine efterfølgere. Under sådanne vanskelige betingelser siger det sig selv, at hun må have udstrålet en ganske særlig myndighed og styrke for at kunne slå igennem.

Et lille indtryk af dette får man af at læse, hvad den radikale Ove Rohde skrev om hendes administration i hendes ministertid:

»Her finder ingen diskussion sted, man får undertiden det indtryk, at der overhovedet ikke eksisterer et ministerium, men kun en minister, der besørger alt, udarbejder lovene, anviser reformer, kender alle enkeltheder i skole, universitet og teater og derfor er kapabel til ved dekretter at bringe alt på rette plads.«

Der tærskes på »Skovbogård«. Denne gård var en af de sidste, der faldt for ny bebyggelse, og den gjorde det ikke godvilligt.

Selv om bondebyen Valby allerede for godt hundrede år siden begyndte at blive opslugt af hovedstaden, så varede det dog flere årtier, før de sidste gårde var forsvundet.

En af de standhaftigste mod den nye tid i Valby var Jens Christensen på Skovbogård. Gården mindes endnu i navnet Skovbogårds Allé. Hans gård og jord lå lige midt i det nye villakvarter over for Søndermarken, og han så gennem årene, hvorledes hans naboer solgte deres jord efterhånden for store summer.

Selv ville han ikke på nogen måde. Det fortælles, at man forsøgte de utroligste ting for at få ham til at sælge. Men han blev mere og mere standhaftig, jo mere der blev forsøgt. Han skal have været blevet meget vred, da hans datter solgte Kjeldsgården til byggeri.

Branden

Men så greb skæbnen ind og gjorde på en enkelt nat ende

Skovbogård brændte ned til grunden en tidlig sommernat i juni 1912

Og hermed forsvandt en af de sidste af Valbys gamle, store gårde, hvor livet på grund af hovedstadens nære beliggenhed formede sig en hel del anderledes, end det var almindeligt på landet. På gårdens plads ligger nu villabebyggelse og Skovbogårds Allé over for Søndermarken.

på den traditionsrige Valbygårds historie. En tidlig sommernat i juni 1912 brændte Skovbogård ned til grunden.

Nogle gæster fra Korups Have lige overfor, der havde været til nattefest, opdagede på vejen hjem, at der steg røg op fra den ene længe. De vækkede gårdens folk og tilkaldte brandvæsenet, men dengang gik det hele ikke så stærkt, så gården var tabt for eftertiden.

Ejerne

Skovbogård lå i tidernes morgen nede ved Tingstedet, som gårdene inden udstykningsen samlede sig om. Den var sammenbygget med en gård, der senere kom til at hedde Lykkens Minde, og som senere blev flyttet ud til sin gamle nabo gård ved Søndermarken mellem Skovbogård og Bjerregården. I 1633 ejedes den af en

enke. Hun giftede sig med gårdens karl, hvad der var ganske almindeligt dengang. Han hed Jens Søffrensen og stammede fra Hollænderbyen på Frederiksberg, hvad navnet bærer præg af.

I et par generationer havde hans slægt gården ved Tingstedet, men i 1751 kom den på andre hænder, da en af sønnesønnernes enker giftede sig med en karl på gården, Søren Larsen.

Udskiftningen

Samme Larsen var en af de ivrigste for at foretage de udskiftninger af gårdene, som fandt sted i slutningen af 1700-tallet. Men det blev ikke ham, der gennemførte flytningen. Den trak ud, fordi det var dyrt at flytte gårdene.

I 1793 overdrog han gården til sin datterdatter og hendes mand, Peder Christensen fra Islev. Hans kone var død, og han følte sig for skrøbelig til at føre gården videre. Datterdatteren havde boet på Skovbogård, siden hun var ganske lille og hjulpet til i husholdningen.

I 1803 besluttede Peder Christensen endelig af flytte gården ud på den såkaldte Valby Mark lige ud for Søndermarken nordøst for den senere byggede Jesuskirke, der anlagdes på nabogården Valbygårds jorde.

En dannet mand

Samme Peder Christensen skal have været en både dannet og belæst mand som flere af de store gårdejere i Valby på den tid, hvor hovedstadens nærværelse begyndte at gøre sig gældende. Han blev valgt til sognefoged, og hans børn fik en god opdragelse. Således

kom der jævnligt en student og læste med de børnene på Skovbogård.

Han døde i 1920, og hans søn Christen Pedersen overtog den. Han var imidlertid ugift, og dengang kunne en stor gård ikke undvære en husmoder. Han overdrog den derfor i 1825 til sin søster Ane og hendes mand, Christen Nielsen, mod at han skulle bo på gården sin tid ud.

I 1870 døde Christen Nielsen, og konen blev siddende i uskiftet bo med sønnen Jens som bestyrer. Han blev gårdens sidste ejer.

En skildring

I bogen »Skovbogård og dens Beboere gennem 300 Aar«, udgivet i dublikerede eksemplarer af Ane Birthe Pedersen og Svend W. Carlsen, gives en skildring af Skovbogaard, som vi synes er værd at gengive, fordi så mange kendte mennesker om sommeren har færdedes her. Skovbogaard havde altid københavnere boende om sommeren. Gården var faktisk bygget med dette for øje. Skovbogaards stue-længe bestod af mange forskellige rum. I den ene ende var der bryggers, køkken, ølkammer og spise- og mal-

kekammer. Dernæst kom den egentlige beboelseslejlighed, hvor den første stue var den store dagligstue. Her stod der et par store borde med bænke langs vinduerne til gården samt to store himmelsenge med hjemmævvede forhæng. Desuden var der en sofa med et bord foran, et chafol, en chiffonniere og et ur. Oppe under loftet var der hylde, hvor der i gammel tid havde stået mælkefade. Fra denne stue var der adgang til haven.

Ved at gå ned ad to trin kom man ind i en lille stue mod gården, hvor der også stod en himmelseng, og herfra var der så indgang til en anden lille stue ved siden af den lille dagligstue, hvor man opholdt sig, når der var gæster. Fra disse stuer var der døre ind til to andre små rum, hvoraf det ene nærmest var et gæsteværelse, og i det andet stod der to store kister til opbevaring af lagner og linned.

Sommergæster

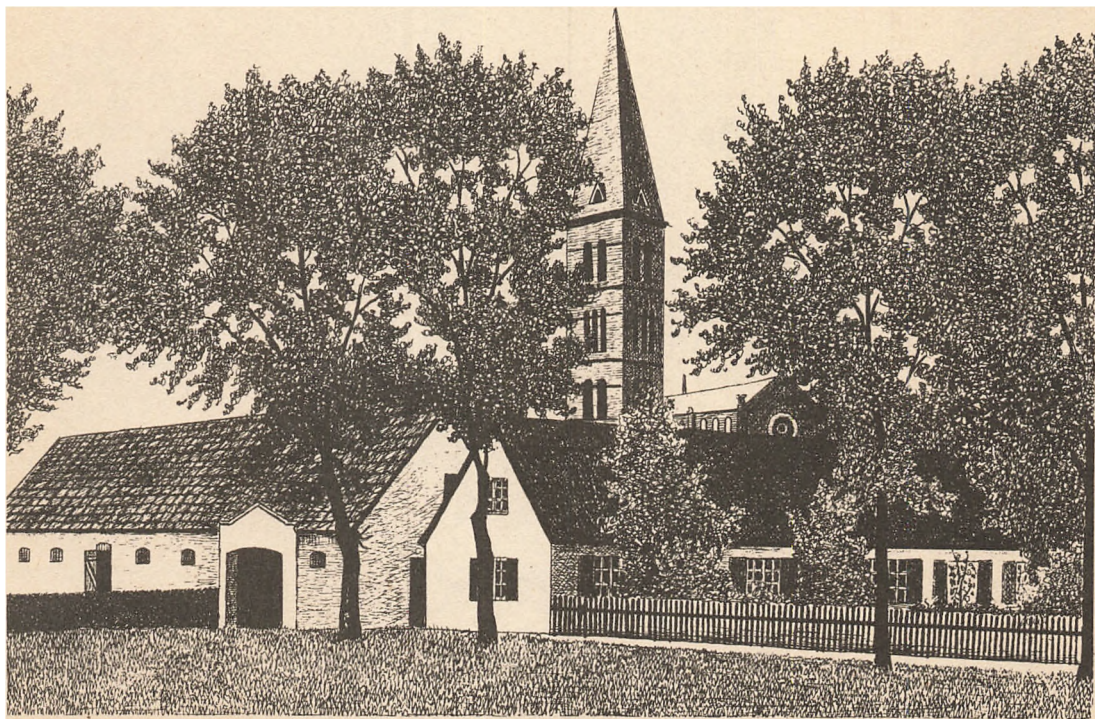
Den sidste stue var øverstepstuen eller havestuen, der lå i den ende af huset, der vendte mod Valby. Det var en stor firkantet stue, der

optog hele længens bredde. Denne stue tillige med de to nærmeste værelser og et køkken i længen ved siden af blev før i tiden udlejet til sommerbeboelse, og der har boet folk som balletdanserfamilien Price, bagermester Jensen, etatsråd Gylling, tobaksfabrikant Bruun, etatsrådinde Poulsen og enkebaronesse Gyldencrone.

Fødselsdag

Den eneste gang om året, øverstepstuen blev brugt i de senere år, var på Jens Christensens fødselsdag den 2. marts. Så var hele familien, ca. 40 mennesker, samlet. Allerede dagen i forvejen kom fru Kjeld Olsen og hjalp til med at lave den forlorne skildpadde, der var dagens traditionelle ret. Det var en rigtig festdag, som hele familien glædede sig til længe i forvejen. Efter skildpadden fik de vin og kransekage, og der blev holdt taler og udbragt mange skåler. I aftenens løb blev der spillet kort og drukket punch.

Den sidste fest, der blev holdt her, var 2. marts 1912. Kun nogle måneder før den store Valby-gård brændte ned for ikke mere at genopstå.

Skovbogård og Jesuskirken.

Han begyndte med revolverskud men han døde som næsten glempt

Emil Bønnelycke var centrum i det berømte Valby-parnas, der dannede rammen om den litterære ekspressionisme i årene efter Den første Verdenskrig. Selv boede han i nogle år på Skovbogårds Allé.

I årene lige efter den første verdenskrig var tegneren Jørgen Chr. Jørgensens atelierlejlighed i Vigerslev Allé 23, rammen om det såkaldte Valby-parnas, der sidenhen blev kendt i litteraturhistorien, fordi gæsterne hovedsageligt bestod af unge digtere og forfattere, der blev kendte navne med årene. Det var navne som Tom Kristensen, Henning Kehler, Harald H. Lund, Karl Grabau, Hulda Lütken og mange flere. Deriblandt også en hel del billende kunstnere. I årene fra omkring 1914 til et stykke op i tyverne var atelierlejligheden mødested for disse mennesker og forum for deres intensive diskussioner om,

hvad der rørte sig i datidens kulturliv.

Den centrale figur var dog en person, der i dag vel nærmest må betegnes som glempt, nemlig Emil Bønnelycke. Han blev betragtet som den ekspressionistiske lyriks gennembrudsmand herhjemme, og ingen ville i parnassets dage have drømt om den giemsel, der senere blev ham til del.

Hans stjerne lyste faktisk kun i en halv snes år. Da han døde i 1953 i Sverige, hvortil han var flyttet, skuffet over den medfart, der blev ham til del af den danske kritik, var der ingen længere, der læste ham. Som i dag var han kun kendt som et kort

stormfuldt gennembrud til en ny tid i litteraturhistorien.

Med effekt

Han forsvandt faktisk ud af folks bevidsthed, lige så langsomt og stille, som han var kommet ind med effekt og pludselighed. Dansk litteraturhistories mest berømte revolverskud blev aflyret en februaraften i 1919, da Bønnelycke afsluttede sin oplæsning af et minde-digt over Rosa Luxemburg med at fyre tre-fire revolverskud op i luften. Selv om der også var andre ekspressionistiske digtere med den aften, var det Bønnelycke, der med sine utraditio-

Emil Bønnelycke, succesbrust og velklædt, fotografere i gennembruddets og de litterære triumfers tid omkring 1920.

De unge kunstneres og digteres aften i går blev meget vellykket. Den havde samlet de fleste af vore hjemlige ekspressionister og en mængde af modernismens venner og fjender. Aftenens clou var utvivlsomt Emil Bønnelyckes fremsigelse af prosadigtet om Rosa Luxemburg, der endte med affyrelse af revolverskud. (Politiken).

nelle metoder kom til at stå som fællesnævneren i publikums bevidsthed.

Bønnelycke, der var den første, der greb den hastigt voksende storby København som poetisk motiv, var egentlig født i Århus. Hele sin barndom og ungdom boede han på Søndre Boulevard på det yderste Vesterbro, hvor der var daglig udsigt til baneterrænet. Hans far var lokomotivfører, og Bønnelycke bevarede livet igennem en ekstasisk kærlighed til jernbaner og lokomotiver, som han besang i adskillige digte.

Introduktionen

Efter at have taget præliminærsamen med udmærkelse, havde han nogle mindre vellykkede år inden for statsbanerne, hvorefter han vagabonderede i nogle år.

Så slog han pludselig igenem med digtsamlingen »Ild og ungdom« i 1917. I denne erklærer han:

»Jeg vil leve i introduktionen til alt, hvad jeg længes imod, thi ejer jeg først det forfulgte, falder det dødt for min fod.«

Denne bekendelse kan man senere sige blev hans skæbne.

Da han havde udsendt sine første digtsamlinger i hurtig rækkefølge: Asfaltens sange (1918), Festerne (1918), Rosa Luxemburg (1919), Buer og stål (1919) og romanen Spartanerne (1919), i øvrigt den første ekspressionistiske roman i Danmark, frasagde han sig dyrkelsen af teknikkens Gud til fordel for en personlig Gud. Hermed mistede han publikum og kritikens yndest, som han ellers tidligere i rigt mål havde nydt.

»Hans styrke var hans impressionistiske glæde over livet i Københavns gader og forstæder, dog uden sans for den enkelte gades særpræg, det var myldrende liv og ikke karakteristik, han ville give«, skriver Tom Kristensen om ham. »Det var oplevelser fra hans ungdomsvagabondage med reel sult og såleløse støvler. Og da han i virkeligheden var en borgerlig natur, der gerne gik nobelt klædt, kunne en sprukken støvle give et ægte lyrisk ekko i hans sind. Det var jernbanerne, togene, togene, togene, hans fars og hans eget DSB. Hver gang, han nærmede sig dem, måtte man uvilkårligt lytte. Det var hans kærlighed til kvinden, hvor han var ubesmitet af Strindberg, som han hadede, og hans barndoms kristendom, som i hans senere år så tydeligt kom til orde i hans store digt »Lovsang til døden«. Men det danske publikum var nu en gang for alle tabt for ham, og ikke engang vor store Johannes Jørgensens anerkendelse af dette digt kunne redde læserne tilbage«.

Debuten

»Ild og ungdom«, der var hans debut, var i øvrigt blevet kasseret af Gyldendal. Den modløse poet flakkede

nu rundt i byen, da han pludselig kom til et skilt, hvor der stod J. L. Lübeckers Forlag. Hvem var Lübecker? Hvorfor ikke smide sig bort til ham. Og Bønnelycke smed sig bort med det resultat, at digtsamlingen blev antaget. Honoraret på 100 kr. skulle vel egentlig være brugt til at leje et værelse for, men da han var grand seigneur, skulle debutten alligevel fejres med en fest på Valby-parnasset. Vin og tobak skulle han nok sørge for. Festen var gigantisk. Tredive tørstige mennesker var til stede, og vin, whisky og cognac var der nok af. Og Bønnelycke holdt selv stribevis af taler. Om næste morgen har om Kristensen fortalt:

»Det var koldt, og Bønnelycke rystede i sit luvslidte tøj, mens Jørgensen og jeg sad og døsede. Da siger Bønnelycke mørkt og troskyldigt hen for sig: »Jeg skulle nu hellere have købt en varm vinterfrakke for alle de mange penge.«

Og så så han fornærmet og uforstående på os, da vi begge to med bange anelser i os stak i en skraldende latter og spurgte: »Hvad for penge«. Han havde en stor fantasi!

Om Bønnelyckes færd i Valby-parnasset har Tom Kristensen endvidere fortalt:

En flænge bagi

»Men de bedste aftener var dog, når Emil Bønnelycke viste sig. Både som solbrændt soldat og senere hen som vagabond med det hvide gennemsigtige skær, der kommer af flere dages sult. Aldrig har jeg set en vagant, som han kaldte sig, i mere velsiddende pjalter. Den korte, sorte blankslidte jakke sad stramt om de smalle hofter. De flossede benklæder undgik på mirakuløs måde at få knæ eller hængesag. - En vagabonds bukser er ellers det ynkeligste ved hele manden. - Og ingen kunne se at støvlerne trak vand. Det var lapset at gå med sko i de tider. Og festligt blev det i atelieret, når han i den mundering fortalte om, hvordan han i

samme tøj var kommet til foreningsbal og til sin skræk havde opdaget, han havde en lang flænge bagi, så han hele aftenen måtte stå med ryggen mod væggen og konversere damer til højre og venstre. For konversere kunne han.«

Som tidligere nævnt boede

Emil Bønnelycke nogle år på Skovbogårds Allé i Valby, inden han udvandrede til Sverige. Valby har dog ikke sat sig specielle spor i hans digtning ud over nogle digte om togkatastrofen i Vigerslev 1919 og så i dette lille smukke digt, der har titlen »Valby«.

Skal vi gå til folkeparken Søndermarken, Mosedal, hvor engens æggeblommer vugger tungt i vind og gylden sommer - hos kastaniens blomster, som i brudesærk lyser over filmfabrikkens plankeværk...

Jeg skal vise vejen til idyllen, hylden, æbleblomsterne ved husfacaden, som et særsyn drysser sne i gaden. Jeg skal føre dig til duften af syren, hvor den vokser som en drøm imellem sten...

Oh, og Valby har skønvirke, Jesuskirke. Mellem haverne med blomster, frugter. Bag ved banen, broer, viadukter, der har villavejen så diskret en pragt. Der har gaden over mig en særlig magt...

Der får jeg en glæde i hvert landligt stræde, hvor den sene dag er fjern og stille, ikkun børn, som synger Bro og Brille. Der er verdner i en halvt hensemuldret gavl. Der er vid skønhed over tagets tavl...

Men der høres hestes trampen, toges stampen. Luften døner af disharmonier, larmen fra fabrikker, bryggerier. Og der driver denne lugt af bryg og malt sammen med de nære strandes hav og salt.

Skal vi tage linje to fra Vesterbro, drage ud og lede efter minder, ramle ind blandt Korups danserinder og beundre pariers talentløshed, som er skøn, fordi der hænger forstad ved...

Åh, i Valby er det primitive end i live. Der er hanegal og duers kurren mellem motorcykler og moderne snurren. Der går storstadsstrømmen forbi bondens lade. Der er stråttækt hus i landsbygade.

Dette digt, hvor have og sporvogne, fireetagers huse, og bondehytter disharmonisk støder op imod hinanden, er meget karakteristisk for den unge Bønnelycke omkring 1920, hvor der endnu var en forstads forvirring og en friskhed over hans digte.

Greb først

Emil Bønnelyckes litterære

fortjeneste var, at han som den første inddrog storbyen i det poetiske univers, og hans første værker er fulde af aldrig før udnyttede iagttagelser. Efterhånden må man vel nok sige, at han til en vis grad skammede stoffet og overudnyttede det, så senere ting i samme stil kom til at virke anstrengte og manierede.

Han var foregangsmand for det moderne maleri i Danmark

Harald Giersing var det moderne maleri's gennembrudsmand herhjemme. Giersing var Valby-borger og boede ved sin død på Valdal - et landsted - der blev nedrevet i begyndelsen af trediverne.

Maleren Harald Giersing døde i slutningen af tyverne. Blandt en masse andre superlativer har han senere fået påhæftet betegnelsen »ophavsmanden til det moderne maleri herhjemme«. Men da Giersing døde af en influenza med tilstødende lungebetændelse i sit hjem på Valdal i Valby Langgade 15. januar 1927 kun 46 år gammel, var han ikke så estimeret i offentligheden, som eftertiden har gjort ham til.

Kun få havde sans for Harald Giersings kunst, mens han levede. I 1909 kan man for eksempel læse følgende anmeldelse af et af hans billeder: »Blandt figurbillederne kan man ikke andet end vende sig med den dybeste modbydelighed fra Harald Giersings »Dame med rødt Shawl«, her er dog ikke andet end fornærmede frækhed...«.

For at forstå disse vredesudbrud må man kende lidt til forholdene i dansk kunsthverv omkring århundredskiftet. Ganske vist havde der for længst fundet en slags moderne gennembrud sted med firsernes store malere Krøyer, Ancher, Ring og andre, men netop disse årtiers malere modtog ingen særlig inspiration fra Paris, skønt de kom dernede.

Mod Frankrig

Herefter kom så Zahrtmann, og hans skole blev nu af allerstørste betydning. Fynboerne Johs. Larsen, Fritz Syberg og Peter Han-

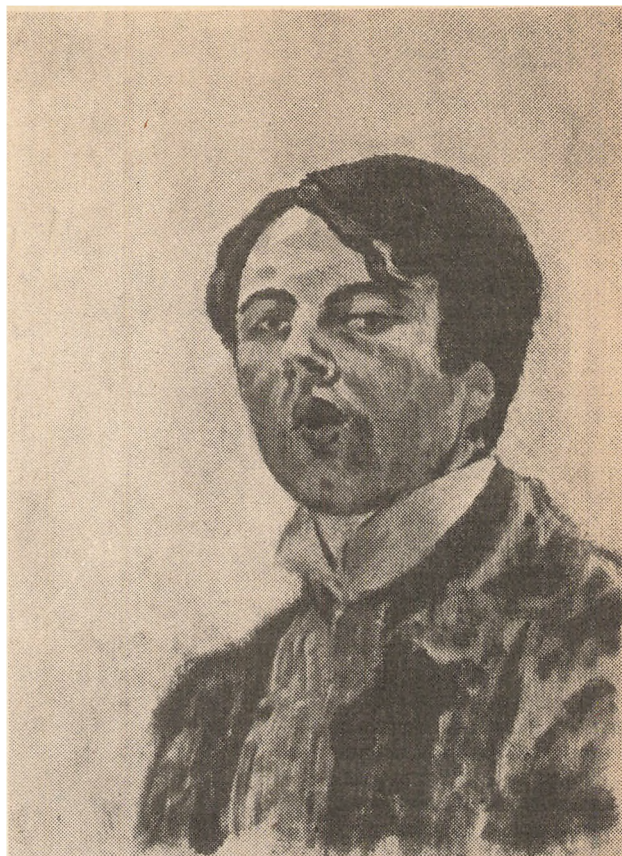
sen modtog nok impulser udefra, idet både Gauguin og van Gogh tidligt blev vist på udstillinger herhjemme, men ingen af dem rettede dog specielt blikket mod Frankrig.

Først det kuld af elever, der optrådte hos Zahrtmann efter århundredskiftet, følte det presserende at stifte bekendtskab med og lade sig inspirere af den moderne franske kunst, og hermed indtræder et omslag i dansk kunst, som har været retningsgivende helt op i vor tid. Blandt dette kuld var for eksempel Viggo Madsen, Karl Isakson, Ernst Goldschmidt, Sigurd Swane, Neuhaus og ikke mindst Harald Giersing. Det er hævet over enhver tvivl, at Giersing var den, som berøringen med den franske kunst gav det største kunstneriske udbytte, og det er da også ham, der kom til at betyde mest for de kommende generationer af malere.

Borgerlig familie

Giersing var omstridt, da han levede. Det er egentlig mærkeligt at tænke på, at han, der kom til at forarge det uforstående borgerskab mest, i virkeligheden selv kom fra en nobel borgerlig familie. Endda både på faderens og moderens side og i flere led.

Harald Giersing blev født i København 1881. Han voksede op under gode og ordnede økonomiske forhold og blev student og tog filosofikum, inden han begyndte at hellige sig kunsten for

Selvportræt.

alvor. Han var omkring 15-års alderen begyndt at male naive småbilleder, formentlig inspireret af morfaderen, amtsforvalter i Randers, Alexander Wilde, der var en habil pastelmaler. I år 1900 kommer han ind på kunstakademiet, hvor han træffer Neuhaus og Sigurd Swane. Disse venskaber kom til at betyde meget for Giersing, hvorimod lærerkrafterne Franz Henningsen og August Jerndorff ikke efterlod noget som helst indtryk.

Zahrtmanns skole

Akademitiden varede i fire år, og herefter var de unge mennesker blevet klar over, at man måtte andetsteds hen for at komme videre. De søgte over på Zahrtmanns skole, hvor læreren uden at præge sine stude-

rende i en bestemt arbejdsform strammede de unge elever op til at yde deres ypperste i glæden ved motivets skønhed.

I oktober 1906 rejste Harald Giersing så til Paris, hvor han blev i otte måneder, og da han vendte hjem, var han vel ikke forvandet, men han havde set og forstået så meget, at det havde betydet en mægtig sjælelig udvidelse for ham. Man kan sige, at den åndelige frigørelse, der var begyndt på Zahrtmanns skole, fuldbyrdes gennem mødet med den store franske kunst.

Vi, der har set og hørt så meget om denne franske kunst enten på rejser eller i gengivelser, må tænke på det ejendommelige forhold, at man dengang faktisk måtte rejse helt til Paris for at blive stillet over for en helt

ny kunst, som man heller ikke kendte fra litteratur.

Paris

Det var ikke alene Louvre, men også impressionisterne, Gauguin, van Gogh, neoimpressionisterne og endelig den kreds af unge, der netop var begyndt at vise sig i disse år med Matisse i spidsen. Det er derfor forståeligt, når Giersing skriver hjem til en kammerat: »Paris er bedøvende, og den første uge er man som bedøvet. Det er som benene bliver slået bort under én, har man været vant til at inddele i hvidt og sort, så ser man her gult og grønt og blå, alt er anderledes, alt påtvinger sig en med samme styrke, man har mistet sit op og ned, sig selv«.

I 1908 udstiller Giersing på Kunstnernes Efterårsudstilling. I 1910 udstiller han for første gang med en større ophængning på udstillingen »Ung dansk kunst«. Heriblandt billedet »Paris dom«, hvor der optræder tre nøgne kvinder i grove konturer. Om arbejdet skriver han blandt andet til en ven: »Jeg havde en satans tøs til

model. Smuk, men usigeligt bedærvet. Men hvor er det dyrt med disse modeller. Denne kostede 80 øre i timen.«

Førerskikkelse

Det er før sagt, at Giersing ikke var synderligt agtet i sin samtid. Men det var vel at mærke kun ud over kunstnernes egen kreds. Her var han en førerskikkelse. Således skrev venen Sigurd Swane omkring 1920 om ham:

»Ved sin egen malerbegavelse, ved sin almene kultur, litterært vågen, musikalsk og endelig ved sin aldrig sovende ekspansionstrang var Giersing selvskreven til at blive en af førerne ud over den stagnation, der ellers truede med at kvæle alt«.

Giersing virkede i mange år som korrekturlæser ved Politiken. Dette job kunne han have uden at kompromittere sig selv som kunstner. En gang var han ved at blive ansat som bladtegner. Det skete ikke, og han fortalte selv, »at det aldeles ikke kunne forliges med at være maler, som jeg ønsk

»Sophus header«.

at beklæde sådan en stilling. Og jeg følte mig som én, der lykkelig havde undgået sirenernes klipper«:

I Valby

I 1917 blev Giersing gift med Fritz Sybergs datter. Syberg boede gennem adskillige år i Valdalen, der lå på Valby Langgade omtrent overfor, hvor Lyntryk har til huse i dag. Stedet, der var såre idyllisk med et stort kastanietræ i gården, blev revet ned i begyndelsen af trediverne. Dette sted overtog Giersing i 1925, men han fik ikke lang tid i »det lille palæ«, som han kaldte det, inden sin pludselige død. Der eksisterer dog nogle enkelte malerier fra den tid. Blandt andet »Drivhuse, Valdalen«, fra 1926. Giersings motiver, som han har malet som ingen andre, kirkegården, landevejen og skovdybet samt kvinder og selvportrætter er dog ikke fyldstgørende for en omtale af ham. Gennem en halv snes år holdt han maleskole, der blev besøgt af adskillige, som siden har gjort sig gældende - blandt andet Oluf Høst. Desværre bestod den kun i få år på grund af hans død, og desuden var han måske nok tilbøjelig til at præge eleverne lidt for meget.

»Valdalen« set inden fra haven. Foran huset står det gamle kastanietræ, der blev fældet i midten af tyverne.

Valby er sidste sted i København, hvor der findes miljø

Siger maleren Preben Hornung, der har haft sin barndom og opvækst i bydelen og har boet her i store dele af sit liv. For nogle år siden fortrak han til Alsted gamle præstegård ved Fjenneslev, hvor han har bedre arbejdsmuligheder. Men han savner stadig Valby.

Preben Hornung er for nylig flyttet tilbage i nærheden af Valby. Nemlig I Allégade, hvor han her ses i sit atelier.

Maleren Preben Hornung er barnefødt i Valby og har boet her det meste af sit liv, men for nogle år siden fortrak han til Alsted. »Det var bestemt ikke, fordi jeg var træt af Valby«, fortæller han. »Men det var for at sikre mig arbejdsmuligheder. Jeg havde et pragtfuldt atelier i den gamle cromlæderfabrik, men jeg vidste ikke, hvor længe jeg kunne beholde det. Da jeg ikke bliver millionær på mine billeder - endnu ikke da - havde jeg ikke råd til at købe en af rigmandsvillaerne. Derfor søgte vi til provinsen, hvor man dengang kunne få godt

med plads for en rimelig penge. Og det hele fungerer da også godt her, men jeg vil gerne indrømme, at jeg savner miljøet i Valby.

Ødelagt

Jeg er født Gl. Jernbanevej 17, og i min barndom var der også et pragtfuldt miljø i bydelen. Jeg så Graf Zeppelin i luften over byen, og i nærheden af min bopæl var der hestestalde og bøndergårde. I dag er der stadig miljø i Valby - som det sidste sted i København. Men det skal de, der dirigerer udviklingen, også nok få

ødelagt. De aner nemlig slet ikke, hvad det begreb vil sige.

Nu satser man på myriader af småbitte kedelige huse med svømmepøler i haven. Folk kommer så styrtende hjem fra alt det arbejde, de må passe for at have råd til huset og pølen. Når de så skal nyde det, går det hele ad helvede til. Og det kan man ikke forstå.

Svigtet

Det er Socialdemokratiet, der har svigtet de mennesker med deres mangel på kulturpolitik. Man har kun

givet folk velstand, men ikke lært folk at leve. København er ikke til at bo i mere, der er ingen folk på gaderne. Anderledes i andre storbyer. Her vrirler det med mennesker, så jeg på en udlandsrejse for nylig. Da vi så kom til Kastrup, så vi på hele vejen ind til byen ikke et menneske.

Joh, for resten en enkelt ensom mand, der stod og hang op ad en lygtepæl. Han var skidefuld. Han kunne selvfølgelig heller ikke holde det ud..

Her i de senere år har de kloge så fundet ud af, at der mangler et eller andet. Så

begynder man at snakke om miljøbevarelse. Men så er det jo allerede for sent. Miljøer skal s'gu ikke bevares. De skal kunne leve i sig selv. Ellers bliver det en stiv og kunstig forestilling.

Uddannelse

Nåh, men jeg havde som sagt en dejlig barndom i Valby. Da jeg blev gammel nok, var det meningen, at jeg ville være kunstmaler ligesom min far, C. Hornung Jensen, der var dyrehavsmaler og utdillede på Charlottenborg. Men jeg var på det tidspunkt blevet angrebet af børnelammelse, og man mente derfor ikke jeg kunne klare en uddannelse som malersvend, som dengang var almindeligt, man gennemgik, inden man begyndte for alvor.

I stedet kom jeg på Kunsthåndværkerskolen, hvor jeg skulle være reklametegner. Og det var faktisk en virkelig storartet skole. Jeg startede med at tegne nisser med store næser, og da jeg forlod skolen tre år efter, ja, så malede jeg faktisk rigtige billeder.

Jeg malede evig og altid. Masser af billeder som røg ind under sofaen bagefter. Desværre eksisterer disse billeder ikke mere, men de var faktisk gode. Jeg vidste meget dengang, havde tænkt mig til meget, kan jeg se i dag.

Akademiet

Så lagde jeg op til akademiet, hvor jeg havde nogle ualmindeligt dårlige år. Jeg havde Kræsten Iversen og Axel Jørgensen som lærere. Den første var en sød mand, men en dårlig lærer og Axel Jørgensen kunne jeg simpelt hen ikke fordrage. Han var et lille menneske og en stor skuespiller, hans sociale engagement var ikke andet end teater.

Dengang som i dag var akademiet det rene kaos. Til sidst gik jeg hos alle professorerne på en gang, og da jeg var meget autoritetstro, siger det sig selv, at jeg var tummelumsk.

Således er det også i dag. Det var det sidste sted, jeg ville sætte mine ben, selv om

jeg er blevet opfordret til at søge en lærerstol. Man skulle nedlægge det akademi og lave det om til en teknisk skole. Så kan man lade professorerne sidde og nøjes med at pleje deres veludviklede forfængelighed. Der er aldrig nogen, der har lært at lave kunst på akademiet. Kunst trives nemlig kun i værkstedsånden og ikke gennem en gang udspekuleret, højtravende, selvhøjtideligt fis.

Taler ned

Det er det samme med den kunstpædagogiske linie, man følger, når man skal fortælle folk og folket om, hvad kunst er. Så sidder der en eller anden verdensfjern magister og snakker ned til dem med en belærende pegfinger. I TV, hvor man virkelig har en mulighed for at få fat i folk, er kunstsendingerne under al kritik. En gang forskruet, navlebeskuende lomme filosofi. Man jager folk langt væk fra skærmen fra alt, hvad der overhovedet lugter af kunst. Det er synd, og det kan blive katastrofalt. Kunsten kan i dag slet ikke undvære folket. Vi har ikke mere en lille superrig, forfinet, intellektuel overklasse, som kunsten kan leve af. Vi må bevise vores eksistensberettigelse for folket.

Kan undværes

Det kan vi ikke undvære, mens vi sagtens kan undvære alle de svindlende mellemled som magistre, gallerier og kunsthandlere. Naturligvis især de rene fidusmagere. Vi må holde inde med den kulturpolitik, der fungerer på den måde, at den ene skælder ud over noget, som ikke er mors sjæl aner, hvad er. Ud over en lille inderkreds.

Vi må ud til folket og fortælle om os selv, og hvad vi laver. Ikke med løftet pegfinger og intellektuelle kunstgreb, der kun kan sløre, at man ikke magter eller gider at gøre sig forståelig. Men begynde på et forudsætningsløst niveau, og så at sige åndeligt talt tage folk ved hånden og fortælle. Det er vores eneste chance. Jeg

kender ingen mennesker, der ikke kan føle glæde ved kunst, hvis man gør sig umage og leder på vej. Men jeg kender mange, der ikke tror, de kan, fordi de er blevet skræmt bort af fidusmagere og kunstsvindlere.

Levende

Kunst er jo noget engageret og menneskeligt levende, men jeg kan da godt forstå, folk vender sig bort, når de har købt et sofastykke af en velsmurt kunstpranger til 6000 kr. De tror selvfølgelig, at det må være godt, når det har været så dyrt, men de kan ikke rigtig se noget i det. Efterhånden når de så til den ovebevisning, at det nok er meget pænt, men at kunst er noget, de ikke forstår sig på, når de ikke kan få noget ud af billedet.

Et rigtigt kunstværk har jo den forskel, at det kommer til at leve og eksistere, jo mere man beskæftiger sig med det. At det er rigtigt, har jeg fået flere beviser for. For nogle år siden, mens jeg boede i Valby, var der en TV-udsendelse om mig. Jeg tænkte, at det var en mægtig chance, og jeg satte mig for at gøre det så godt som muligt.

Stor glæde

Ikke for at gøre mig selv interessant, men for at få fat i ham, der sad under sofastykket derhjemme med en bajer i hånden og konen med kaffen og småkagerne. Jeg prøvede at tale til de mennesker og ikke ned til dem. At undgå snak om højtravende teorier, som de alligevel ikke kendte og derfor ikke havde forudsætninger for at forstå.

Bagefter havde jeg den store glæde, at jeg fik stakkevis af læserbreve, og jeg blev s'gu sågar antastet i en viktualiebutik i Valby Langgade, hvor en kone fortalte mig, at hendes mand ellers ikke mente, at han havde forstand på moderne kunst. Han ville se, hvad det forestillede, men efter fjernsynsudsendelsen forleden havde han pludseligt fået øjnene op for, at moderne kunst også udtrykker noget. Sådan noget er da dejligt.

Tilbage

En anden episode af lignende art hændte i Århus for nogle år siden, da jeg skulle dekorere en mægtig væg på universitetet. Jeg gik sammen med de andre håndværkere og viste dem mine skitser. De grinede ad mig og sagde: »Sådan noget lort. Det er jo kejserens nye klæder om igen«.

Det blev jeg naturligvis ked af, men under det langvarige arbejde gjorde jeg mig umage for at forklare de andre, hvad jeg mente med det, jeg gik og lavede. Efterhånden gik det da også helt godt, selv om jeg ikke fik nogen decideret ros for det. Men da væggen var færdig, fik jeg en tilkendegivelse, som var mere end arbejdet værd.

Der kom et par fine professorer, der ville se lidt på arbejdet. De gik hen til væggen og ville røre ved den med fingrene. Da råbte pludselig en ældre murer med hørerør, der lå og arbejdede med noget gulvbelægning. »Tilbage! respekt for andres arbejde, selv om I ikke kan forstå, hvad det er!«

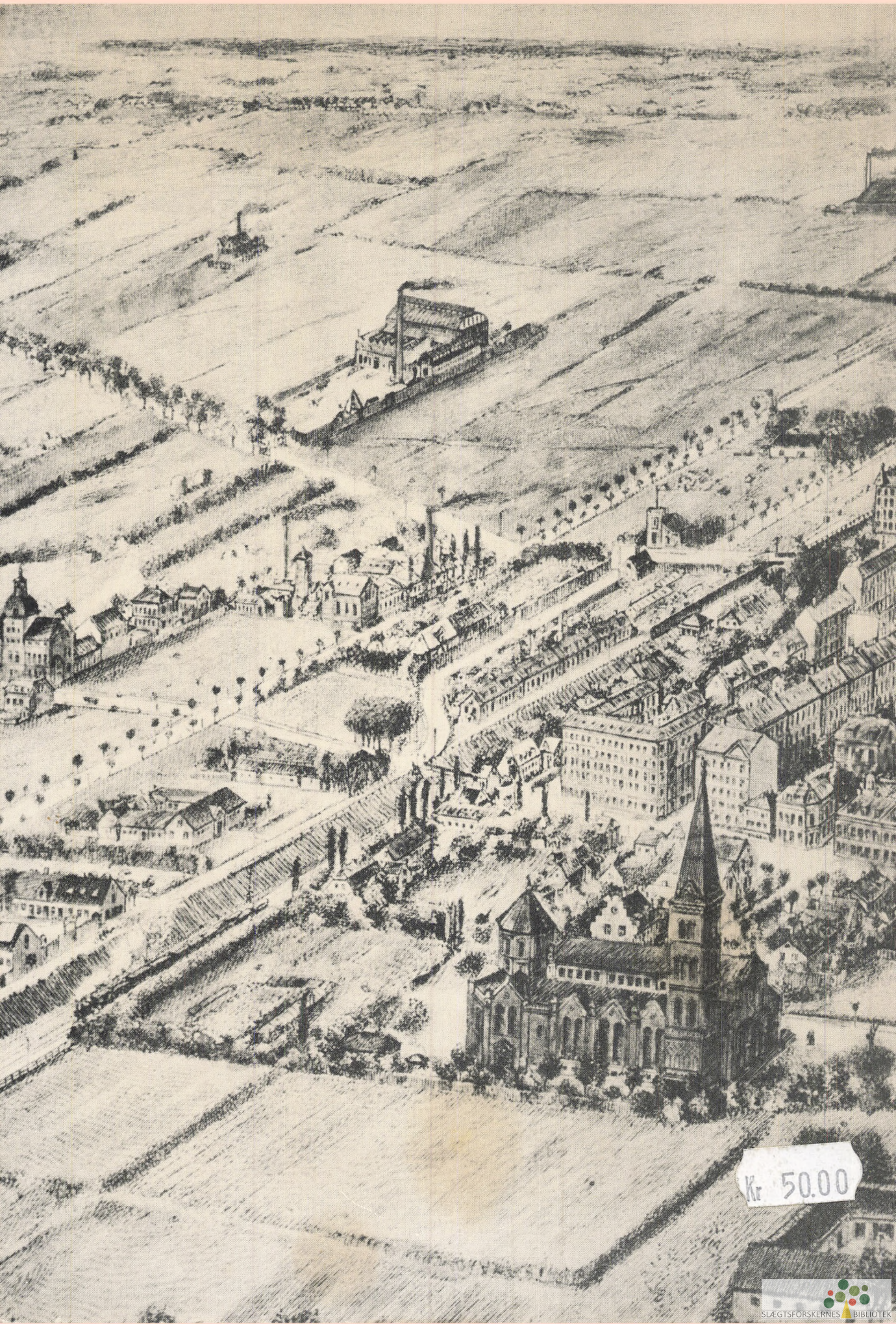
Flittig natur

Jeg maler hele tiden. Det er ikke min natur at gå og fabulere med hænderne i lommen. Men til gengæld er der meget, der ryger ud til hjøre.

For en del år siden, mens jeg malede Langebro-billederne, var der en kunsthandler, der ville gøre mig til Danmarks bedst betalte maler. Men så skulle jeg vel sagtens kun male Langebro-billeder og helst kun et par om året.

Det var ikke mig. Jeg vil ikke gentage mig selv. Jeg prøver mig frem praktisk hele tiden. Jeg eksperimenterer ikke intellektuelt. Jeg vil have, at folk kan få en umiddelbar oplevelse af det, jeg laver.

Til syvende og sidst er det folket, der skal opleve billederne. Det er det, der betyder noget. Og ikke alle de ih, så begavede intellektuelle marxister med deres store, brede, fodformede sko og meninger.

Kr. 50.00